

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาการพัฒนาจริยธรรมเชิงพุทธของหมู่บ้านจ๊กสาน กรณีศึกษา กลุ่มจักสานอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี บทนี้ได้เสนอแนวคิด ทฤษฎีและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยได้แบ่งหัวข้อเรื่องที่จะศึกษาออกเป็นหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้ คือ

- 2.1 แนวคิด หลักการทฤษฎีเกี่ยวกับจริยธรรม
- 2.2 แนวคิดหลักการและรูปแบบจริยธรรมเชิงพุทธ
- 2.3 แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาจริยธรรมเชิงพุทธ
- 2.4 โปรแกรมการกระทำสาเหตุ
- 2.5 ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร
- 2.6 แผนเชิงปฏิบัติการของการวิจัย
- 2.7 งานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง
- 2.8 ประวัติความเป็นมาของกลุ่มจักสาน

2.1 แนวคิด ทฤษฎีและหลักการพัฒนาจริยธรรม

คำว่า “จริยธรรม” ตามความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายไว้ว่า จริยธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎ ศีลธรรม (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542)¹

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)² ได้อธิบายความหมายของจริยธรรมว่า “ถ้าแยกพุทธธรรมออกเป็น 2 ส่วน คือ สัจธรรมส่วนหนึ่ง กับ จริยธรรมส่วนหนึ่ง แล้วกำหนดความหมายขึ้นใช้ในที่นี้โดยเฉพาะ โดยกำหนดให้สัจธรรมเป็นส่วนแสดงสภาวะหรือรูปลักษณะตัวจริง และให้จริยธรรมเป็นฝ่ายข้อประพฤติปฏิบัติทั้งหมด ก็จะทำให้เห็นว่า สัจธรรมในพระพุทธศาสนา ย่อมหมายถึงคำสอนที่เกี่ยวกับสภาวะของสิ่งทั้งหลายหรือธรรมชาติและความเป็นไปโดยธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย หรือกฎธรรมชาตินั่นเอง ส่วนจริยธรรมก็หมายถึงการถือเอาประโยชน์จากความรู้ความเข้าใจในสภาพและความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย หรือการรู้กฎธรรมชาติแล้วนำมาใช้ในทางที่เป็นประโยชน์”

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, (กรุงเทพฯ นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2546), หน้า 291.

² พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ธรรมานุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, 2538), หน้า 10.

โคลเบอร์ก (Kohlberg)¹ ให้ความหมายของจริยธรรมว่า “จริยธรรมไม่ได้ หมายถึง การกระทำสิ่งที่สังคมเห็นว่าดีหรือถูกต้อง แต่เป็นสิ่งที่บุคคลกระทำเมื่ออยู่ในสถานการณ์ที่ขัดแย้ง แล้วตัดสินใจโดยหลักความยุติธรรม”

เรสท์ (Rest)² กล่าวว่า “จริยธรรมเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับ ความยุติธรรมในสังคมจะเกิดขึ้นในขณะที่บุคคลในสังคมมีปฏิสัมพันธ์กัน แต่ไม่เกี่ยวข้องกับคุณค่าส่วนตัวของบุคคลแต่ละคน ซึ่งส่งผลไปกระทบต่อผู้อื่น”

พนัส หันนาคินทร์³ กล่าวว่า “จริยธรรม หมายถึง ความประพฤติอันพึงปฏิบัติต่อตนเอง ต่อผู้อื่นและต่อสังคม ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองเกษมสุขขึ้นในสังคมและสมาชิกในสังคม การที่จะปฏิบัติให้เป็นไปเช่นนี้ได้ ผู้ปฏิบัติต้องรู้จักว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด ดังนั้น การปฏิบัติตามหลักจริยธรรมจึงต้องประกอบกันทั้งความรู้สึกทางใจ และการปฏิบัติทากาย อันสอดคล้องกับความรู้สึกทางจิต”

ม.ร.ว คึกฤทธิ์ ปราโมช⁴ กล่าวว่า “จริยธรรมเป็นเรื่องเกี่ยวกับสิ่งที่ควรประพฤติ ในการปลูกฝังจริยธรรม ควรจะคำนึงว่าสิ่งที่ควรประพฤตินั้นควรปฏิบัติในกรณีใดในสถานการณ์ใด ในโอกาสหรือเวลาใด เพื่อให้หลักจริยธรรมที่จะปลูกฝังนั้นสอดคล้องกับการพัฒนาประเทศ ส่งเสริมให้บุคคลเป็นสมาชิกของสังคมที่กำลังพัฒนา ไม่ขัดต่อการพัฒนา และส่งเสริมให้การพัฒนานั้นเป็นไปด้วยดียิ่งขึ้น”

ดวงเดือน พันธุมนาวิน⁵ ให้ความหมายว่า “จริยธรรมเป็นความสำนึกของบุคคล ในเรื่องความดี ความชั่ว ความถูก ความผิด ความยุติธรรม และไม่ยุติธรรม ลักษณะพฤติกรรมของคนที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมจะมีคุณลักษณะประการใดประการหนึ่งคือ ลักษณะที่สังคมต้องการให้ในสมาชิกของสังคมนั้น ๆ เป็นการกระทำที่สังคมชมชอบ ให้การสนับสนุนผู้กระทำส่วนมากเกิดความพอใจว่า เป็นการกระทำที่ถูกต้องเหมาะสม อีกประเภทหนึ่งเป็นลักษณะที่สังคมไม่ต้องการให้อยู่ในสมาชิกของสังคมนั้น เป็นการกระทำที่สังคมลงโทษ พยายามจำกัด และผู้กระทำพฤติกรรมนั้น ๆ ส่วนมากจะรู้สึกว่าเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้องไม่สมควร

¹ Kohlberg, L. in Noman J.B., **Moral Education London** : Routledge & Kegan Paul, 1976, p. 6.

² Rest Jame R, **Theretical Analysis of Moral Judgment Development**, Unpublish Manuscripta, 1977, p. 73.

³ พนัส หันนาคินทร์, การสอนค่านิยมและจริยศึกษา, (โครงการตำรามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, พิษณุโลก, 2523), หน้า 48.

⁴ คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., **หลักจริยธรรมที่ควรคำนึงถึงในการให้คำปรึกษา**, วัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร, 2521), หน้า 3.

⁵ ดวงเดือน พันธุมนาวิน, **จิตวิทยาจริยธรรมและจิตวิทยาภาษา**, (กรุงเทพมหานคร. ไทยวัฒนาพานิช, 2524), หน้า 2.

มานิช ตันชนิษฐ์¹ ได้พิจารณาความหมายของจริยธรรมไปถึงต้นราก ของคำ คือ จริยธรรมเป็นคำสมาสระหว่างคำ 2 คำ คือ

1. จริย หรือ จรรยา หมายถึง ความประพฤติ กิริยาที่ควรประพฤติ
2. ธรรม หมายถึง คุณธรรม ความดี ความชอบ ความถูกต้อง

เมื่อนำเอา 2 คำรวมกันก็就会有ความหมายว่าความประพฤติชอบที่น่าพึงปรารถนา ของผู้ที่ได้พบเห็น

สรุปแล้วอาจกล่าวได้กว้าง ๆ ว่า “จริยธรรม คือธรรมที่บุคคล ควรประพฤติปฏิบัติ เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเอง และสังคมโดยรวม”

2.1.1 ส่วนประกอบของจริยธรรม

ความเป็นผู้มีจริยธรรมของบุคคล เกิดขึ้นได้จากส่วนประกอบ 3 ประการ คือ²

1. ส่วนประกอบทางด้านความรู้ (Moral reasoning) คือความเข้าใจในเหตุผล ของความถูกต้องดีงาม สามารถตัดสินแยกความถูกต้องออกจากความไม่ถูกต้องได้ด้วยการคิด

2. ส่วนประกอบทางด้านอารมณ์ความรู้สึก (Moral attitude and belief) คือ ความพึงพอใจ ศรัทธา เลื่อมใส เกิดความนิยมยินดี ที่จะรับนำจริยธรรมมาเป็นแนวประพฤติ ปฏิบัติ

3. ส่วนประกอบทางด้านพฤติกรรมแสดงออก (Moral conduct) คือพฤติกรรม การกระทำที่บุคคลตัดสินใจกระทำถูกหรือผิดในสถานการณ์แวดล้อมต่าง ๆ เชื่อว่า อิทธิพลส่วน หนึ่งของการกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมแบบใด จะขึ้นอยู่กับอิทธิพลของส่วนประกอบทั้ง สองประการดังกล่าวข้างต้น และบางส่วนอาจขึ้นอยู่กับองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น ลักษณะ จิตวิทยาบางประการของบุคคลนั้น ๆ หรือความรุนแรงของการบีบคั้นของสถานการณ์ที่รุนแรง บุคคลนั้นอีกด้วย

ส่วนประกอบทั้งสามประการดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ด้วยการที่บุคคลแต่ละคนได้รับการ ปลูกฝังการถ่ายทอดความรู้ ตลอดจนการได้เห็นแบบอย่างของจริยธรรม มีการฝึกฝน ปฏิบัติสม่ำเสมอจนเป็นความเคยชินที่ดีงาม ซึ่งเรียกว่า คุณธรรม (Virtue)

จากข้อความนี้ อาจกล่าวได้ว่า เมื่อบุคคลใดได้ศึกษาข้อธรรมต่าง ๆ จนเกิด ความรู้ความเข้าใจ จิตใจเกิดการยอมรับ และนำไปปฏิบัติเป็นประจำแล้ว คุณธรรมต่าง ๆ ก็ จะเกิดขึ้นกับบุคคลนั้น

¹ มานิช ตันชนิษฐ์, ปรัชญาและคุณธรรมสำหรับครู, (คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2534), หน้า 41.

² สิวลี ศิริวิไล, จริยศาสตร์สำหรับพยาบาล, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 96-97.

อริสโตเติลปราชญ์เอกของโลกชาวกรีก กล่าวว่า คุณธรรมทางศีลธรรมไม่ได้เป็นสิ่งที่ติดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิดโดยธรรมชาติ ความเป็นผู้มีศีลธรรมมีจริยธรรมจะเกิดขึ้นในตัวบุคคล

ก็ด้วยการพัฒนาตนเอง ฝึกให้เป็นผู้ที่รู้จักคิดอย่างถูกต้อง เลือกอย่างถูกต้อง ปฏิบัติอย่างถูกต้องและมีความประพฤติอย่างถูกต้อง จริยธรรมจึงเป็นสิ่งที่ปลูกฝังกันได้¹

2.1.2 แหล่งกำเนิดของจริยธรรม

จริยธรรมของบุคคลมีต้นเหตุมาจากอิทธิพลของสังคมมากกว่า อิทธิพลพันธุกรรม กล่าวคือ บุคคลที่เกิดมาในแต่ละสังคมจะต้องเรียนรู้และยอมรับจริยประเพณีในสังคมของตน ซึ่งแตกต่างจากจริยประเพณีของสังคมอื่น ๆ ไม่มากก็น้อย ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า แหล่งกำเนิดที่สำคัญของจริยธรรมของบุคคลก็คือ สังคมหรือผู้ที่แวดล้อมตนนั่นเอง รากฐานการเกิดจริยธรรมจะเริ่มก่อตัวขึ้นในทารกตั้งแต่เกิด โดยการเรียนรู้เกี่ยวกับบุคคลอื่นที่ละน้อยตามที่มีการพัฒนาทางประสาทสัมผัสต่าง ๆ จะอำนวยให้ (ดวงเดือน พันธมนาวิน)² ต้นกำเนิดและแหล่งที่ก่อให้เกิดการพัฒนาทางจริยธรรม นอกจากการเรียนรู้ทางสังคมแล้ว ศาสนา กฎหมาย ค่านิยม ประเพณีและวัฒนธรรม ก็เป็นรากฐานหรือที่มาของหลักการจริยธรรม³

2.1.3 ทฤษฎีการปลูกฝังจริยธรรม

ตามหลักและวิธีการปลูกฝังจริยธรรม ได้มีนักการศึกษาและนักจิตวิทยาเสนอไว้หลายวิธีซึ่งแต่ละวิธีก็มีแนวคิดพื้นฐานแตกต่างกัน ทฤษฎีที่ยึดเป็นพื้นฐานในการวิจัยครั้งนี้คือ ทฤษฎีเหตุผลทางจริยธรรม (Moral Reasoning) และเพื่อให้เห็นภาพของทฤษฎีทางจิตวิทยาที่สำคัญ และมีส่วนเกี่ยวข้องกับจริยธรรม จึงขอเสนอทฤษฎีต่าง ๆ ดังต่อไปนี้รวม 4 ทฤษฎีคือ

¹ สิวลี ศิริวิไล, จริยศาสตร์สำหรับพยาบาล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 23.

² ดวงเดือน พันธมนาวิน, จิตวิทยาจริยธรรมและจิตวิทยาภาษา, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2524), หน้า 5.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 98.

2.1.3.1 ทฤษฎีการทำค่านิยมให้กระจ่าง (Value clarification theory หรือ

VC)

ทฤษฎีการทำค่านิยมให้กระจ่างนี้ นักศึกษาและนักจิตวิทยาบางคนให้คำว่า การกระจ่างค่านิยม¹ ซึ่งเป็นวิธีสอนจริยธรรมที่ใช้กันอย่างกว้างขวางในประเทศสหรัฐอเมริกา และในประเทศไทยก็มีผู้ให้ความสนใจไม่น้อย

ค่านิยม หมายถึง สิ่งในกลุ่มสังคมหนึ่ง ๆ เป็นว่าเป็นสิ่งที่มีค่าควรแก่การกระทำ นำกระทำ น่ายกย่อง หรือเห็นว่าถูกต้อง²

ค่านิยมแบ่งออกเป็น 6 ประเภทคือ ค่านิยมทางวัตถุ ค่านิยมทางสังคม ค่านิยมทางด้านความจริง ค่านิยมทางจริยธรรม ค่านิยมทางสุนทรียภาพและค่านิยมทางศาสนา ซึ่งค่านิยมทางศาสนาเป็นค่านิยมที่เกี่ยวกับความปรารถนาความสมบูรณ์ของชีวิต รวมทั้งความรักความบูชาในทางศาสนาด้วย สำหรับพุทธศาสนา พระราชวรมณีได้สรุปค่านิยมแบบพุทธไว้หลายประการคือ ค่านิยมแห่งทาน ค่านิยมแห่งสันโดษ ค่านิยมแห่งการพึ่งตนเองค่านิยมแห่งการใช้ปัญญาค่านิยมแห่งการฝึกตนค่านิยมแห่งความเป็นอิสระ และค่านิยมที่ถือว่าสำคัญ เพราะถ้าสร้างค่านิยมนี้ได้ก็จะเข้าถึงค่านิยมพุทธศาสนาอย่างอื่น ๆ ได้ ค่านิยมนั้นคือ ค่านิยมแห่งคุณค่าของชีวิต ซึ่งหมายความว่าความถึงการปรับปรุงส่งเสริมคุณค่าของชีวิต โดยการไม่ทำชั่วพยายามทำความดีเพื่อให้ชีวิตเจริญงอกงามขึ้นจนบรรลุถึงความดีงามหรือประโยชน์สูงสุด (พระราชวรมณี)³

การทำค่านิยมให้กระจ่าง หมายถึง กระบวนการที่บุคคลสามารถเลือกค่านิยมโดยอาศัยความรู้สึก และการวิเคราะห์พฤติกรรมว่าจะเลือกแสดงพฤติกรรมอย่างไรเมื่ออยู่ในภาวะที่ต้องเลือก และช่วยในการกำหนดว่า การเลือกพฤติกรรมเช่นนั้นจะมีเหตุผลหรือไม่ หรือเป็นผลของการวางเงื่อนไขในครั้งก่อน ๆ

ค่านิยมในความหมายของกระบวนการ VC คือหลักการประพฤติปฏิบัติต่อสิ่งต่าง ๆ ที่บุคคลถือว่าดีงามถูกต้อง และควรแก่การยึดถือ หลักการประพฤติปฏิบัตินั้น จะได้รับการพิจารณาถึงผลที่จะตามมาจากการกระทำอย่างรอบคอบก่อน และมีการปฏิบัติหรือแสดงออกอย่างสม่ำเสมอ

¹ ชัยพร วิชชาวุธ และธีระพร อูวรรณโณ, แนวคิดและพัฒนาการใหม่ในการปลูกฝังจริยธรรม, (กรุงเทพฯ : โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 22.

² สุพัตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม : ครอบคลุม : ศาสนา : ประเพณี, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2528), หน้า 23.

³ พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต), แนวทางพัฒนาจริยธรรมไทย. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2523), หน้า 180-200.

ในทฤษฎีของนักทฤษฎี VC ค่านิยมเกิดจากการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล และจะแสดงออกมาในรูปของความเชื่อ ทศนคติ พฤติกรรม และความรู้สึก ซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันในชีวิตประจำวัน แต่มีบางส่วนเท่านั้นที่เชื่อได้ว่าเป็นการแสดงออกของค่านิยม

ส่วนเกณฑ์สำหรับพิจารณาค่านิยมนี้ แรท แฮร์มิน และไซมอน (Raths, Harmin and Simon 1966 : 23-30)¹ ให้เกณฑ์ไว้ว่า การที่จะพิจารณาว่าคุณลักษณะใดเป็นค่านิยมหรือไม่นั้นควรพิจารณาตามเกณฑ์ดังนี้ คือ

1. ค่านิยมนั้นเกิดจากการเลือกอย่างเสรีของบุคคลหรือไม่
2. มีทางเลือกค่านิยมอื่นอีกหรือไม่
3. การเลือกค่านิยมนั้น กระทำหลังจากที่ได้พิจารณาถึงข้อดีข้อเสียและผลที่จะตามมาจากการยอมรับนับถือค่านิยมนั้นหรือไม่

4. มีความรู้สึกยอมรับหรือยินดีในค่านิยมที่เลือกหรือไม่
5. ยืนยันการตัดสินใจในการเลือกค่านิยมนั้นอย่างเปิดเผยหรือไม่
6. สามารถแสดงออกด้วยการกระทำ เพื่อชี้ให้เห็นว่า ยอมรับในค่านิยมนั้นหรือไม่
7. มีการกระทำซ้ำในสิ่งที่ยึดถือเป็นค่านิยมหรือไม่

ซึ่งเกณฑ์เหล่านั้นสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาค่านิยมด้วยกระบวนการพัฒนาค่านิยมคือ

1. การเลือกค่านิยม
 - 1.1 เลือกอย่างอิสระ
 - 1.2 เลือกจากทางเลือกต่าง ๆ
 - 1.3 เลือกหลังจากที่ได้พิจารณาถึงผลที่จะเกิดจากทางเลือกแต่ละอย่าง
2. การเห็นคุณค่า หรือการยอมรับค่านิยม
 - 2.1 มีความสุขกับสิ่งที่ได้เลือกนั้น
 - 2.2 เต็มใจที่จะยึดมั่นในสิ่งที่เลือกนั้นโดยเปิดเผย
3. การปฏิบัติตามค่านิยม
 - 3.1 นำสิ่งที่เลือกแล้วมาปฏิบัติ
 - 3.2 นำสิ่งที่เลือกมาปฏิบัติเป็นประจำสม่ำเสมอจนเป็นกิจนิสัย

การปลูกฝังจริยธรรมตามแนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีนี้คือ การช่วยให้ผู้เรียนเกิดความกระจางในความเชื่อ ทศนคติ พฤติกรรม และความรู้สึกของตนที่มีต่อสิ่งหนึ่ง ๆ นั้นว่าเป็นไปตามเกณฑ์ 7 ประการของกระบวนการพัฒนาค่านิยมหรือไม่

¹ Raths, Louis, M. Harmin, and S.B. Simon **Values and Teaching** (Columbus, OH: Charles E. Merrill). (1966) pp 23-30.

นอกจากการนั้น นักทฤษฎี VC ยังได้เสนอแนะกิจกรรมที่ผู้สอนสามารถนำไปใช้ในกิจกรรมอย่างสะดวกและสนุกสนานอีกเป็นจำนวนมากเช่นกัน แต่ละกิจกรรม ล้วนเป็นเครื่องมือกระตุ้นให้ผู้เรียนแต่ละคนแสดงทรรศนะของตนเองเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ออกมา โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินเงินทอง การคบมิตร ความรักและเพศ ศาสนาและจริยธรรม การใช้เวลาว่าง องค์การเมืองและสังคม การทำงาน ครอบครัว ความเป็นผู้ใหญ่ของบุคคล และลักษณะอุปนิสัยของบุคคล ต่อจากนั้นผู้สอนหรือเพื่อนผู้เรียนด้วยกันก็จะช่วยกันใช้คำถามเพื่อความกระจ่าง เพื่อกระตุ้นให้ผู้แสดงทรรศนะได้เกิดการฉุกละหุก และเกิดความกระจ่างในค่านิยมของตนเอง

2.1.3.2 ทฤษฎีเหตุผล จริยธรรม (MR)

ทฤษฎีเหตุผลทางจริยธรรม (Theory of Moral Reasoning หรือ MR)

ผู้เสนอทฤษฎีการใช้เหตุผลทางจริยธรรม (Moral Reasoning หรือ MR) ที่เป็นที่รู้จักแพร่หลายคือ โคลเบอร์ก (Kohlberg)¹ ทฤษฎีของโคลเบอร์กได้ครอบงำความคิดของนักจิตวิทยาและนักการศึกษาของประเทศตะวันตกเป็นจำนวนมากตลอดสองศตวรรษที่ผ่านมา และได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการคิดของนักจิตวิทยาและนักการศึกษาไทยตลอดหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมาด้วย การวิจัยเกี่ยวกับจริยธรรมที่ทำในประเทศไทยก็อยู่ในกรอบของแนวความคิดและวิธีการของโคลเบอร์ก การเสนอแนะวิธีปลูกฝังจริยธรรมแก่เยาวชนไทยรูปแบบหนึ่งก็อยู่ในกรอบของแนวความคิดและวิธีการของโคลเบอร์กเช่นกัน

แนวความคิดพื้นฐาน ในทรรศนะของโคลเบอร์ก จริยธรรมหมายถึง กฎเกณฑ์ในการตัดสินความถูกต้องของการกระทำ ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎเกณฑ์นี้ขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางปัญญาซึ่งผูกพันกับอายุของบุคคล โคลเบอร์กได้ยึดถือทฤษฎีพัฒนาการทางปัญญาของเพียเจต์ เป็นหลักการสร้างทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม โดยแบ่งพัฒนาการออกเป็น 3 ระดับ ภายในแต่ละระดับยังแบ่งพัฒนาการออกเป็น 2 ชั้น รวมเป็น 6 ชั้น ดังนี้

ก. ระดับก่อนกฎเกณฑ์ (อายุประมาณ 2-10 ปี)

ขั้นที่ 1 : ใช้ การลงโทษเป็นเหตุผลในการตัดสิน

ขั้นที่ 2 : ใช้ การตอบสนองความต้องการของตนเป็นเหตุผลในการตัดสิน

ข. ระดับกฎเกณฑ์สังคม (อายุประมาณ 10-16 ปี)

ขั้นที่ 3 : ใช้ การเป็นที่ยอมรับของสังคมเป็นเหตุผลในการตัดสิน

¹ Kohlberg L, "Moral Stage and Moralization: The Cognitive Development Approach." in Lickona, T (Ed.), **Moral Development and Behavior: Theory, Research and Social Issues**. New York: Holt Rinehart and Winstan, (1976), pp. 30-56.

ขั้นที่ 4 : ใช้ ระเบียบแบบแผนและกฎเกณฑ์ของสังคมเป็นเหตุผลในการตัดสิน

ค. ระดับเลกกฎเกณฑ์สังคม (อายุประมาณ 16 ปีขึ้นไป)

ขั้นที่ 5 : ใช้ สัญญาสังคมเป็นเหตุผลในการตัดสิน

ขั้นที่ 6 : ใช้หลักการจริยธรรมสากลเป็นเหตุผลในการตัดสิน

โคลเบอร์ก มีความเชื่อว่ากฎเกณฑ์ที่คนเราใช้ตัดสินความถูกผิดของการกระทำ จะพัฒนาเป็นขั้น ๆ จากขั้นต่ำกว่าไปสู่ขั้นสูงกว่าที่ละ 1 ขั้น ไม่มีการย้อนขั้น ไม่มีการข้ามขั้น และไม่มีการเร่งขั้น

ตามทฤษฎีของโคลเบอร์ก จริยธรรมแต่ละขั้นเป็นผลของการคิดไตร่ตรอง ในการคิดไตร่ตรอง จำเป็นต้องอาศัยข้อมูล ข้อมูลที่นำมาพิจารณาส่วนหนึ่งเป็นความเข้าใจของตนเองเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ และอีกส่วนหนึ่งเกิดจากประสบการณ์ทางสังคมที่ได้รับใหม่ โดยเฉพาะข้อมูลที่ได้จากการรับฟังทฤษฎีของผู้อื่นซึ่งอยู่สูงกว่าระดับพัฒนาการของตน 1 ขั้น หากข้อมูลต่าง ๆ เหล่านี้มีความขัดแย้งไม่ลงรอยกัน ความรู้สึกไม่สมดุลก็จะเกิดขึ้น ทำให้ผู้ตกอยู่ในสภาพไม่สมดุลนี้ต้องปรับตัว โดยการสำรวจและจัดระเบียบความคิดความเข้าใจของตนใหม่ มีการจำแนกประเด็นปัญหาต่าง ๆ ให้มีความชัดเจนและละเอียดมากขึ้น และมีการบูรณะประเด็นต่าง ๆ เข้าด้วยกันเป็นความเข้าใจใหม่ที่สามารถอธิบายสิ่งต่าง ๆ ได้ดีขึ้น ความเข้าใจใหม่เกิดจากการจัดระเบียบทางความคิดเป็นโครงสร้างทางความคิดใหม่ซึ่งแตกต่างจากเดิม กระบวนการจำแนก และการบูรณะจึงเป็นกลไกของการพัฒนาจริยธรรม ผลของกระบวนการนี้ ทำให้เกิดความเข้าใจใหม่ขึ้นมาแทนที่ความเข้าใจเก่าทำให้เกิดจริยธรรมใหม่ขึ้นมาแทนที่จริยธรรมเก่าจริยธรรมใหม่นี้จัดอยู่ในขั้นสูงกว่าจริยธรรมเก่า และแตกต่างจากจริยธรรมเก่าในเชิงคุณภาพอย่างสิ้นเชิง

วิธีปลูกฝังจริยธรรม ตามทฤษฎีของทฤษฎี MR ที่เสนอโดยโคลเบอร์ก การปลูกฝัง จริยธรรมคือการพัฒนาผู้เรียนให้มีกฎเกณฑ์การตัดสินความถูกผิดด้วยเหตุผลในระดับสูง และอย่างน้อยก็ให้อยู่ในระดับกฎเกณฑ์สังคม จริยธรรมสามารถพัฒนาขึ้นมาด้วยการฝึกคิดของแต่ละคนตามลำดับขั้น และตามระดับพัฒนาการทางปัญญาซึ่งผูกพันกับอายุ ดังนั้น หากยังไม่ถึงวัยอันสมควรจริยธรรมบางอย่างก็อาจจะไม่เกิด

การพัฒนาจริยธรรมกระทำได้ด้วยการเปิดโอกาสให้บุคคลได้รับรู้ทฤษฎีของผู้อื่นซึ่งจริยธรรมอยู่ในขั้นที่สูงกว่า 1 ขั้น และเปิดโอกาสให้บุคคลทดลองแสดงบทบาทของผู้อื่น โดยเฉพาะบทบาทผู้อื่นที่มีต่อบุคคลนั้น เพื่อให้มีโอกาสประสบกับทฤษฎีที่ขัดแย้งกับโครงสร้างความคิดทางจริยธรรมเดิมของตน ในจังหวะที่เกิดความขัดแย้งนี้ หากมีการชี้แนะที่เหมาะสม ก็จะช่วยให้บุคคลพัฒนาเหตุผลทางจริยธรรมให้สูงขึ้นได้

กิจกรรมที่เป็นหัวใจของการพัฒนาจริยธรรมตามทฤษฎี MR ของโคลเบอร์กคือการอภิปรายและเปลี่ยนทฤษฎี ในการปลูกฝังจริยธรรมในชั้นเรียน การอภิปรายจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุด

2.1.3.3 ทฤษฎีการปรับพฤติกรรม (BM)

ทฤษฎีการปรับพฤติกรรม (Behavior Modification Theory หรือ BM) การปรับพฤติกรรม (Behavior Modification Theory หรือ BM) เป็นการประยุกต์หลักการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคล วิธี BM ใช้ได้ผลดีในการสร้างและรักษาพฤติกรรมที่พึงปรารถนา และในการลดพฤติกรรมไม่น่าปรารถนา ดังนั้นวิธี BM จึงถือเป็นวิธีปลูกฝังจริยธรรมวิธีหนึ่ง

แนวความคิดพื้นฐาน วิธีการของ BM ตั้งอยู่บนรากฐานของความเชื่อว่า พฤติกรรมของคนเราถูกควบคุมโดยเงื่อนไขการเสริมแรงและเงื่อนไขการลงโทษหากกำหนดให้พฤติกรรมหนึ่ง ๆ เช่น กล้าแสดงออก สัมพันธ์กับการได้รับสิ่งที่ผู้กระทำการต้องการเป็นเงื่อนไขการเสริมแรงพฤติกรรม กล้าแสดงออกก็จะเกิดด้วยความถี่สูงขึ้นในทางกลับกันหากกำหนดให้พฤติกรรมดังกล่าวนี้สัมพันธ์กับการได้รับสิ่งที่ไม่ต้องการเป็นเงื่อนไขการลงโทษพฤติกรรมก็จะค่อย ๆ ลดหายไป

วิธีปลูกฝังจริยธรรม ตามแนวความคิดนี้ หากต้องการปลูกฝังพฤติกรรมใดก็ต้องจัดเงื่อนไขต่าง ๆ เพื่อให้ผู้กระทำพฤติกรรมนั้นได้รับแรงเสริมและถ้าหากต้องการลดพฤติกรรมใดก็ต้องจัดเงื่อนไขต่าง ๆ เพื่อให้ผู้กระทำพฤติกรรมนั้นไม่ได้รับแรงเสริม หรืออาจได้รับการลงโทษเพราะการลงโทษอาจทำให้เกิดผลเสีย เช่น การลักลอบ การหลีกเลียง ตลอดจนการต่อต้าน

ขั้นตอนของ BM ในการปลูกฝังพฤติกรรมที่พึงปรารถนา และ/หรือ ลดพฤติกรรมไม่น่าปรารถนา อาจทำได้ดังต่อไปนี้

1. กำหนดพฤติกรรมที่พึงปรารถนา และ/หรือ พฤติกรรมที่ไม่น่าปรารถนา
2. กำหนดผลของการกระทำที่ครูหรือผู้ปลูกฝัง จริยธรรมสามารถบันดาลให้เกิดกับผู้กระทำได้ ควรเน้นที่ผลทางบวกให้มากที่สุด
3. นำพฤติกรรมใน (1) และผลของการกระทำใน (2) มาสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบเรียกว่า เงื่อนไขการเสริมแรง ให้พฤติกรรมที่พึงปรารถนาได้รับแรงเสริม และให้พฤติกรรมไม่น่าปรารถนา ไม่ได้รับแรงเสริม
4. ให้และระงับการให้แรงเสริมตามเงื่อนไขใน (3) แล้วติดตามสังเกตการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรม
5. ประเมินผลและปรับปรุงเงื่อนไข

2.1.3.4 ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (SL)

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory หรือ SL) ทฤษฎีการเรียนรู้

ทางสังคม (Social Learning Theory หรือ SL) ถือว่า จริยธรรมเป็นความเข้าใจเกี่ยวกับกฎเกณฑ์สำหรับการประเมินความถูกต้องของพฤติกรรม กฎเกณฑ์เหล่านี้เกิดจากการเรียนรู้

แนวความคิดพื้นฐาน การเรียนรู้ของมนุษย์ส่วนหนึ่งเกิดจากประสบการณ์ตรงของตนเองส่วนหนึ่งเกิดจากการสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่นเป็นการเรียนด้วยการสังเกต และอีกส่วนหนึ่งเกิดจากการฟังคำบอกเล่าและการอ่านสารบันทึกของผู้อื่น การเรียนรู้ประเภทหลังนี้ช่วยให้มนุษย์มีความรู้ว่าจะทำอะไรอย่างกว้างขวางและอย่างรวดเร็ว สิ่งที่มีมนุษย์เรียนรู้คือความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ มนุษย์เรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์กับเหตุการณ์ และเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับผลที่เกิดจากพฤติกรรม ความรู้ที่มีมนุษย์เรียนรู้เหล่านี้กลายเป็นความเชื่อที่มีผลในการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ เพราะหลังจากเรียนรู้ว่าเหตุการณ์ใดเกิดตามเหตุการณ์ใดอย่างไรแล้วเมื่อประสบกับเหตุการณ์เหล่านั้น มนุษย์ก็จะเกิดความคาดหวัง (Expectancy) เกี่ยวกับเหตุการณ์นั้นได้ ทำให้เกิดความตั้งใจ วิตกกังวล และความกลัวขึ้นล่วงหน้า ในทำนองเดียวกันเมื่อเรียนรู้เงื่อนไขความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับผลที่จะเกิดขึ้น มนุษย์ก็สามารถคาดหวังเกี่ยวกับผลที่จะเกิดจากพฤติกรรมนั้นได้ ความคาดหวังนี้ทำให้มนุษย์ตัดสินใจทำหรือไม่ทำพฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่งเพื่อให้เกิดผลตามที่ตนปรารถนา

หลักการสำคัญของการปลูกฝังจริยธรรมตามทฤษฎี SL คือการจัดประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งได้แก่ตัวอย่างและคำบอกให้ผู้เรียนเกิดความเชื่อว่าพฤติกรรมอะไรนำไปสู่ผลที่จะเกิดจากพฤติกรรมนั้นอย่างไรและนำปรารถนาเพียงไร การจัดเงื่อนไขสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดการเรียนรู้จริยธรรมนี้จะต้องจัดให้มีความสอดคล้องกันทั้งประสบการณ์ตรง ตัวอย่างและคำบอก และถ้าหากคำบอกมีลักษณะเป็นการชี้แนะให้ผู้เรียนมองเห็นความสัมพันธ์ต่าง ๆ จากประสบการณ์ตรงและจากตัวอย่างที่ประสบด้วยแล้ว การเรียนรู้ก็จะเกิดในลักษณะที่ตรงเป้าและมีประสิทธิผลมากขึ้น

การปลูกฝังจริยธรรมตามทฤษฎี SL แก่นักเรียนอาจกระทำในรูปต่อไปนี้

1. จัดเงื่อนไขการเสริมแรงและเงื่อนไขการลงโทษแก่นักเรียนเช่นเดียวกันกับวิธี BM
2. จัดอภิปรายเพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้จากความเห็นของบุคคลต่าง ๆ เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับผลที่เกิดขึ้นและความนำปรารถนาหรือไม่นำปรารถนาของผลที่เกิดจากพฤติกรรมนั้น ๆ
3. จัดให้นักเรียนเห็นตัวอย่างการปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับ (2)
4. สร้างเงื่อนไขให้มีการนิยามยกย่องผู้กระทำพฤติกรรมที่ดี และในขณะเดียวกันประณามผู้กระทำพฤติกรรมไม่ดี เพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง และจากตัวอย่างการได้รับแรงเสริมและการถูกลงโทษของบุคคลต่าง ๆ

2.1.3.5 ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม (Moral Development Theory)

ทิสนา แชมมณี¹ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมตามหลักเพียเจต์ (Piaget)² อธิบายว่า พัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์เป็นไปตามขั้นและขึ้นกับวัย โดยแบ่งเป็น 2 ขั้นใหญ่ ๆ คือขั้นแรก อายุระหว่าง 5-8 ปี เป็นขั้นยอมรับกฎเกณฑ์จากผู้มีอำนาจเหนือตน (Heteronomous) เช่น บิดามารดา ครู และเด็กที่โตกว่า เด็กจะปฏิบัติอย่างเคร่งครัดและเชื่อว่ากฎเกณฑ์เปลี่ยนแปลงไม่ได้ ขั้นที่สอง เป็นขั้นการยอมรับการเปลี่ยนแปลงของกฎเกณฑ์ (Autonomous) อายุตั้งแต่ 9 ปีขึ้นไป เด็กจะเริ่มมีความคิดว่ากฎเกณฑ์คือข้อตกลงระหว่างบุคคลและผู้ที่ใช้กฎเกณฑ์จะต้องร่วมมือและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และกฎเกณฑ์อาจเปลี่ยนแปลงได้ (สรวงศ์ โค้วตระกูล)³ ต่อมาโคลเบอร์ก (Kohlberg)⁴ ได้พัฒนาแนวคิดต่อเนื่องจากเพียเจต์ โดยแบ่งพัฒนาการทางจริยธรรมออกเป็น 3 ระดับ (Level) แต่ละระดับแบ่งออกเป็น 2 ขั้น (Stages) รวมเป็น 6 ขั้น ได้แก่

ขั้นที่ 1 ขั้นการหลบหลีกการถูกลงโทษ (อายุ 2-7 ปี) คือการตัดสินใจโดยมุ่งที่จะหลบหลีกไม่ให้ตนเองถูกลงโทษ

ขั้นที่ 2 ขั้นการแสวงหารางวัล (อายุ 7-10 ปี) คือการตัดสินใจโดยมีความมุ่งหมายที่จะได้ผลตอบแทนที่ตนพอใจหรือต้องการที่อยากจะได้

ขั้นที่ 3 ขั้นการทำตามที่คุณอื่นเห็นชอบ (อายุ 10-13 ปี) คือการตัดสินใจโดยการคล้อยตามความเห็นชอบหรือการชักจูงของคุณอื่นโดยเฉพาะเพื่อน

ขั้นที่ 4 ขั้นการทำตามหน้าที่ทางสังคม (อายุ 13-16 ปี) คือการตัดสินใจโดยถือว่าตนมีหน้าที่ที่จะทำสิ่งนั้น ในฐานะที่ตนเป็นหน่วยหนึ่งของสังคมนั้น และสังคมนั้นคาดหวังที่จะให้ตนทำหน้าที่ตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ

ขั้นที่ 5 ขั้นการทำตามคำมั่นสัญญา (อายุ 16 ปีขึ้นไป) คือการตัดสินใจโดยเห็นแก่ประโยชน์ของคนหมู่มาก ไม่ทำตนให้ขัดต่อสิทธิอันพึงมีพึงได้ของคุณอื่น บุคคลที่มีจริยธรรมในขั้นนี้จะสามารถควบคุมบังคับใจตนเองได้

¹ ทิสนา แชมมณี, การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยม : จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ, [ม.ป.ท.] : สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยโดยพระราชินูปถัมภ์, (2541), หน้า 21.

² Piaget, The Moral Judgement of the child (London : Routledge and Kegan Paul , 1932)

³ สรวงศ์ โค้วตระกูล, จิตวิทยาการศึกษา, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 24.

⁴ Lawrence Kohlberg, Review of child development Research Vol.1 (Connecticut : Connecticut Printers. Inc., 1944), pp. 405-406.

ขั้นที่ 6 ขั้นการยึดอุดมคติสากล (ผู้ใหญ่) คือการตัดสินใจเพื่ออุดมคติอันยิ่งใหญ่ที่เป็นหลักประจำใจของตน บุคคลที่มีจริยธรรมในขั้นนี้ นับว่าเป็นผู้มีจริยธรรมในขั้นสูงสุด

บุคคลแต่ละคนจะมีหรือไม่มีการพัฒนา หรือมีการพัฒนาเร็ว-ช้าต่างกัน เราสามารถวัดระดับจริยธรรมของบุคคลได้โดยดูจากเหตุผลเชิงจริยธรรมที่บุคคลนั้นให้ และเราสามารถที่จะส่งเสริมให้บุคคลมีการพัฒนาระดับจริยธรรมให้สูงขึ้นกว่าเดิมได้ โดยการเปิดโอกาสให้บุคคลเรียนรู้จากการตัดสินใจทางจริยธรรมและอภิปรายร่วมกับผู้อื่น การได้แสดงความคิดเห็นและอภิปรายร่วมกับผู้อื่น จะทำให้บุคคลที่มีเหตุผลเชิงจริยธรรมต่ำเรียนรู้การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมขั้นสูงขึ้น

และอาจารย์ทศนา แคมมณีได้นำเสนอวิธีการการสอนหรือพัฒนาจริยธรรมตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม สามารถทำได้หลายวิธี เช่น

1) ระดับพัฒนาการทางจริยธรรม และขั้นของการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์กให้ความเข้าใจว่า เด็กในช่วงอายุต่าง ๆ จะมีพัฒนาการทางจริยธรรมไปตามลำดับขั้นและเด็กในชั้นเรียนแต่ละคนอาจจะมีขั้นของการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมไม่เท่ากัน ดังนั้นครูจึงสอนจริยศึกษาให้เด็กทุกคนเหมือนกันหมดไม่ได้ ครูจำเป็นต้องวิเคราะห์เด็กก่อนว่าเขามีขั้นเหตุผลเชิงจริยธรรมในขั้นใด แล้วจึงช่วยนำให้เขาได้พัฒนาขึ้นไปในขั้นสูงอีก 1 ขั้น โดยการพยายามจัดประสบการณ์ทางสังคมให้เหมาะสมกับพัฒนาการขั้นนั้น

2) พัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลเกิดขึ้นได้จากการที่ได้มีโอกาสปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นและสภาพแวดล้อม การได้มีปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวจะช่วยให้บุคคลเข้าใจความคิดเห็นของบุคคลอื่นมากขึ้น ซึ่งเขาจะสามารถนำมาใช้ในการพิจารณาเพื่อตัดสินใจในปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะกับปัญหาเชิงจริยธรรม ดังนั้นการให้เด็กได้เข้ากลุ่มทางสังคมต่าง ๆ จะช่วยให้เด็กได้เรียนรู้บทบาทของตนเองและของผู้อื่น อันจะช่วยให้เขาได้พัฒนาจริยธรรมในขั้นที่สูงขึ้นไปอย่างรวดเร็ว

3) ครูสามารถช่วยกระตุ้นพัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กให้สูงขึ้นได้โดยการช่วยให้เด็กได้ฝึกเผชิญกับปัญหาความขัดแย้งเชิงจริยธรรมบ่อย ๆ และฝึกให้เด็กได้คิดวิเคราะห์อภิปรายโต้แย้งกันและตัดสินใจโดยพิจารณาความเห็นรวมทั้งกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทางสังคมด้วย เรื่องที่นำมาใช้ในการอภิปรายอาจเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริงในชีวิตประจำวันหรือเป็นเรื่องที่ครูสมมติขึ้นก็ได้ แต่สถานการณ์ควรมีลักษณะใกล้เคียงกับความเป็นจริงของผู้เรียน และควรเป็นปัญหาที่สามารถใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในระดับที่ตรงกับระดับพัฒนาการทางจริยธรรมที่เป็นอยู่ของผู้เรียน และในระดับที่สูงกว่า การเสนอสถานการณ์ปัญหานั้น อาจใช้สื่อ เช่น ภาพสไลด์ ฟิล์มสคริป หรือวีดิทัศน์ ช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในปัญหาชัดเจนขึ้น หรือหากใช้วิธีการแสดงบทบาทสมมติประกอบก็จะยิ่งช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจตัวละครและสถานการณ์นั้น ๆ ลึกซึ้งขึ้น นอกจากนั้นในการให้ผู้เรียนแสดงเหตุผลที่ใช้ในการตัดสินใจและ

อภิปรายร่วมกัน อาจนำกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ และเทคนิคการอภิปรายกลุ่มแบบต่าง ๆ เข้ามาช่วยให้การอภิปรายมีประสิทธิภาพขึ้น

4) วิธีที่ครูสามารถช่วยกระตุ้นพัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กให้สูงขึ้นได้อีกวิธีหนึ่งก็คือ การช่วยจัดบรรยากาศในห้องเรียนและในโรงเรียนให้เอื้อต่อการที่เด็กจะสามารถแสดงความคิดเห็น อภิปรายโต้แย้งเกี่ยวกับปัญหาขัดแย้งเชิงจริยธรรมร่วมกับเพื่อน ๆ ได้อย่างเปิดเผย บรรยากาศในที่นี้ หมายถึง บรรยากาศของเสรีในการพูด แสดงความคิดเห็น การได้รับการยอมรับ และความปลอดภัยจากการถูกลงโทษ วิพากษ์วิจารณ์และการกล่าวหาต่าง ๆ

2.1.3.6 ทฤษฎีจริยธรรมโดยใช้หลักด้านจิตพิสัย (Affective Domain)

บลูม (Bloom)¹ ได้จำแนกจุดมุ่งหมายทางการศึกษาออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ จุดมุ่งหมายทางด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) หรือด้านความรู้ความเข้าใจ จุดมุ่งหมายทางด้านทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) หรือด้านการปฏิบัติ การกระทำ และจุดมุ่งหมายทางด้านจิตพิสัย (Affective Domain) หรือด้านจิตใจ อารมณ์ ความรู้สึก และเจตคติ ทางด้านจิตพิสัย บลูมได้จำแนกจุดมุ่งหมายออกเป็น 5 ระดับ ซึ่งสามารถอธิบายขั้นตอนสำคัญของการเกิดเจตคติและการพัฒนาลักษณะพิสัยได้ ดังนี้ (อาจารย์ทศนา เขมมณี)

1) ขั้นการรับรู้ (Perceiving or Receiving) การที่บุคคลจะเกิดการพัฒนาลักษณะนิสัยใด ๆ ได้ บุคคลนั้นจะต้องมีโอกาสได้รับรู้และใส่ใจในสิ่งนั้น ๆ ก่อน ดังนั้นหากเราจะต้องการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม หรือค่านิยมใด ๆ ให้แก่บุคคล เราจึงต้องพยายามจัดสิ่งเร้าหรือสถานการณ์ที่ช่วยให้บุคคลนี้เกิดการรับรู้และความสนใจในคุณธรรม จริยธรรมหรือค่านิยมนั้น ๆ

2) ขั้นการตอบสนอง (Responding) แม้บุคคลได้รับรู้และเกิดความสนใจในสิ่งนั้นแล้ว แต่หากไม่มีโอกาสได้ตอบสนองต่อสิ่งนั้น ความสนใจนั้นก็ไม่ได้มีการพัฒนาไปจนถึงระดับการพัฒนาเป็นลักษณะนิสัย ดังนั้น ในการสอนจึงจำเป็นต้องพยายามให้บุคคลนั้นมีโอกาสตอบสนองต่อสิ่งนั้นและเกิดความรู้สึกพึงพอใจ ซึ่งจะช่วยให้บุคคลนั้นพัฒนาความสนใจที่มีอยู่ให้มากขึ้น

3) ขั้นการเห็นคุณค่า (Valuing) หากบุคคลมีโอกาสดตอบสนองต่อสิ่งใดแล้ว ได้รับผลเป็นที่พึงพอใจ บุคคลนั้นก็จะเริ่มเห็นคุณค่าของสิ่งนั้น ดังนั้น หากเราสามารถจัดประสบการณ์หรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลนั้นจะได้รับประโยชน์จากการปฏิบัติตามคุณธรรม จริยธรรม หรือค่านิยม ที่ต้องการช่วยให้บุคคลนั้นก็จะเห็นคุณค่าของการปฏิบัติ และเต็มใจที่จะปฏิบัติเช่นนั้นต่อไป

¹ Bloom, Benjamin S. Taxonomy of Educational Objectives. New York : David Mckay, 1956, p.75.

4) **ขั้นการจัดระบบ (Organizing)** การที่บุคคลเห็นคุณค่าของคุณธรรม จริยธรรม หรือค่านิยมใด ๆ แล้ว จะสามารถพัฒนาขึ้นไปเป็นลักษณะนิสัยได้นั้น บุคคลนั้นจะต้องมีการนำไปปฏิบัติหรือนำไปใช้ในระบบชีวิตของตน การจัดระเบียบหรือระบบในการปฏิบัติตนตามคุณธรรม จริยธรรม หรือค่านิยมนั้น ๆ ในวิถีการดำเนินชีวิตของตน จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้บุคคลนั้น ๆ ได้ก้าวไปสู่ขั้นสูงสุดของการพัฒนาทางด้านจิตพิสัย คือ ขั้นการพัฒนาเป็นลักษณะนิสัย

5) **ขั้นการพัฒนาเป็นลักษณะนิสัย (Characterization)** บุคคลที่สามารถปฏิบัติตนตามคุณธรรม จริยธรรม หรือค่านิยม ที่ยึดถือในวิถีการดำเนินชีวิตของตนอย่างสม่ำเสมอ ในที่สุดก็จะพัฒนาถึงขั้นการเป็นลักษณะนิสัยของตน ซึ่งนับเป็นขั้นสูงสุดของการพัฒนาทางด้านจิตพิสัย

จากแนวคิดข้างต้น อาจารย์ทศนา แหม่มณีได้เสนอวิธีการที่จะปลูกฝังและพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมใด ๆ ให้แก่บุคคลเพื่อให้เป็นลักษณะนิสัยของบุคคลนั้นสามารถทำได้โดย

- (1) จัดสิ่งเร้าให้บุคคลนั้นได้รับรู้และเกิดความสนใจในเรื่องที่ต้องการปลูกฝัง
- (2) จัดกิจกรรมหรือประสบการณ์ที่ช่วยให้บุคคลนั้นได้มีการตอบสนองในเรื่องนั้น และเกิดความพึงพอใจ
- (3) ช่วยให้ผู้บุคคลเห็นคุณค่าของเรื่องนั้น โดยการช่วยให้เขาได้เห็นประโยชน์ที่ได้รับประโยชน์หรือเกิดความพึงพอใจที่มากพอเพียง
- (4) ช่วยให้ผู้บุคคลนั้นมีโอกาสจัดระเบียบในการนำเรื่องนั้นไปใช้ในระบบชีวิตของตน และให้การเสริมแรงอย่างเหมาะสม

2.1.3.7 ทฤษฎีการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม

ประภาศรี สีหอำไพ¹ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมตามหลักทฤษฎีจิตวิเคราะห์และการเรียนรู้ทางสังคมและทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาตั้งรายละเอียดต่อไปนี้

1. **ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic Theory)** จริยธรรมกับมโนธรรม เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มนุษย์อยู่ในสังคมกลุ่มใดก็จะเรียนรู้ความผิดชอบชั่วดี จากสิ่งแวดล้อมในสังคมนั้นจนมีลักษณะพิเศษของแต่ละสังคมที่เรียกว่า เอกลักษณ์ เป็นกฎเกณฑ์ให้ประพฤติปฏิบัติตามข้อกำหนดโดยอัตโนมัติ คนที่ทำชั่วแล้วรู้สึกสำนึกเกิดหิริโอตตปละอายใจตนเอง ถือว่าได้รับการลงโทษด้วยตนเอง เมื่อสำนึกแล้วพึงละเว้นไม่ปฏิบัติอีกโดยไม่ต้องมีสิ่งควบคุม

¹ ประภาศรี สีหอำไพ. **พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม**. (กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 10.

จากภายนอกเป็นการสร้างมโนธรรมขึ้นมาโดยไม่จำเป็นต้องสนใจองค์ประกอบของลำดับขั้นพัฒนาการทางจริยธรรม

ในลักษณะทฤษฎีเช่นนี้ บทบาทของการศึกษา คือ การพัฒนาทางด้านจิตใจ เพื่อเสริมสร้างกำลังคนที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพตามที่ระบบเศรษฐกิจและสังคมต้องการ ปัจจัยที่สำคัญที่สุด คือ การศึกษาเพื่ออบรมฝึกฝนการนำสติปัญญาไปใช้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นยิ่งขึ้น พยายามแสวงหาจุดมุ่งหมายให้แก่ชีวิต คือความเป็นอยู่อย่างดีที่สุด หรือการมีอิสรภาพ การศึกษาจึงเป็น “ กิจกรรมของชีวิต โดยชีวิต เพื่อชีวิต เป็นความสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมและรู้จักเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กัน ”¹

2. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory) อธิบายการเกิดของจริยธรรมว่า เป็นกระบวนการสังคมประกิต (Socialization) โดยการซึมซับ ภูมิกษณ์ต่าง ๆ จากสังคมที่เติบโตมา รับเอาหลักการเรียนรู้เชื่อมโยงกับหลักการเสริมแรง และการทดแทนสิ่งเร้า (Stimulus Substitution) รับแนวคิดของทฤษฎีจิตวิเคราะห์เป็นรูปแบบ โดยยึดถือว่าการเรียนรู้ คือ การสังเกตเลียนแบบจากผู้ใกล้ชิดเพื่อแรงจูงใจ คือ เป็นที่รักที่ยอมรับในกลุ่มพวกเดียวกับกลุ่มต้นแบบเพื่อเป็นพวกเดียวกัน

ในลักษณะเช่นนี้ สถาบันหรือกลุ่มสังคมมีอิทธิพลต่อการปลูกฝังและเสริมสร้างจริยธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ โรงเรียนจะได้รับความคาดหวังจากสังคมอย่างมาก ในการเป็นสถาบันที่ปลูกฝังรูปแบบและเสริมสร้างการเลียนแบบจากตัวอย่างในสังคมให้นักเรียนพึงระมัดระวังในการสอน เพราะถ้าขาดความสามารถในการอธิบายเหตุผลให้เด็กเลียนแบบ ใช้อารมณ์ และวางอำนาจแทน จะทำให้เด็กรู้สึกเป็นศัตรูต่อผู้ควบคุมพฤติกรรมทุกระดับ ตั้งแต่บิดามารดา ครู ไปจนถึงตำรวจพึงอบรมให้เด็กรู้จักรับผิดชอบชั่วดี รู้สึกละอายที่ทำชั่ว ให้ความคิดเหตุผล และความสม่ำเสมอในการลงโทษและให้รางวัลเด็ก เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคมและประเทศชาติ จึงมีหน้าที่ต้องจัดและพัฒนาสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียน ให้เอื้ออำนวยต่อการปลูกฝังและเสริมสร้างจริยธรรม² เป็นที่ยอมรับว่าครูเป็นผู้มีบทบาทในการอบรมสั่งสอนเป็นแบบอย่างในการปลูกฝังคุณธรรม

2.1.3.8 แนวทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

การศึกษาจะเป็นกระบวนการในการสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อสกัดกั้นและแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยฝ่ายกระบวนการเรียนที่ปลูกฝังจิตสำนึกและความภาคภูมิใจในความเป็นชาติไทย

¹ พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต), ปรัชญาการศึกษาไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2518), หน้า 71.

² ชำเลียง วุฒิจันทร์, หลักการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2524), หน้า 140-142.

กระบวนการเรียนรู้ที่ต้องอาศัยการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมเป็นพลังขับเคลื่อนในการสร้างจิตสำนึกของการมีส่วนร่วมอย่างถูกต้องของประชาชนต่อการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตย ทั้งในเรื่องของการรู้จักใช้สิทธิ หน้าที่ และการเคารพสิทธิของผู้อื่น รวมทั้งมุ่งปลูกฝังความซื่อสัตย์สุจริต การมีวินัย การเคารพกฎหมาย ระเบียบ และข้อบังคับของสังคมอย่างเคร่งครัด การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัวหรือพวกพ้อง และความสามารถในการบริหารจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ โปร่งใส ตรวจสอบได้

จากหนังสือแนวทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม (2535) ได้มีการสรุปปัจจัยหรือสาเหตุที่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในเด็ก ดังนี้

1. สังคมไม่เห็นคุณค่า ไม่ยกย่องสนับสนุนและปกป้องผู้มีคุณธรรมความดีงามเท่าที่ควร ในทางตรงกันข้าม กลับมีแนวโน้มของการยอมรับในฐานะความมั่งมี ความมีอำนาจ ความมีบารมีที่ให้คุณให้โทษ ให้ประโยชน์แก่ผู้คนได้มากกว่าการนิยมในคุณธรรมความดี

2. สถาบันการศึกษายังดำเนินการปลูกฝังอบรมจริยธรรมไม่ได้ผล เนื้อหาที่สอนไม่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตร วิธีการสอนไม่น่าสนใจ และวิธีการประเมินผลเน้นความรู้ ความจำ เนื่องจากครูขาดความรู้ความเข้าใจโดยเฉพาะในวิธีการวัดพัฒนาการทางด้านจิตใจของผู้เรียน เป็นต้น

3. ครูผู้สอนจริยธรรมมีความรู้ในเรื่องจริยธรรมและวิธีการจัดการเรียนการสอนไม่ดีเท่าที่ควร การสอนจริยธรรมเพราะจริยธรรมสามารถสอดแทรกอยู่ในทุก ๆ วิชาในลักษณะการสอนแบบบูรณาการ นอกจากนี้ครูบางคนยังไม่สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับนักเรียน จึงทำให้เด็กไม่มีแบบอย่างที่ดีในการประพฤติปฏิบัติ

4. สถาบันศาสนายังมีบทบาทน้อยและยังขาดวิธีการเผยแพร่หลักธรรมที่มีประสิทธิภาพที่จะนำไปใช้ในชีวิตรประจำวันได้

5. สภาพแวดล้อมในสังคมทั้งที่บ้าน ในโรงเรียน ในท้องถิ่น และที่สาธารณะ บั่นทอนสุขภาพร่างกายและจิตใจของเด็ก ได้แก่ ในเมืองมีอากาศเป็นพิษ นอกเมืองมีฝุ่นละอองและแมลงวันชุกชุม สภาพความแตกแยกร้างसानในครอบครัวหรือสภาพการทำงานนอกบ้านของพ่อแม่ทำให้ต้องห่างเหินไม่อาจดูแลหรือให้เวลาแก่เด็กได้ตามสมควร ระดับจริยธรรมของผู้ใหญ่ที่มีระดับต่ำและถ่ายทอดไปสู่เด็ก มีสิ่งแวดล้อมที่เป็นอุปสรรคหรือให้โทษต่อกระบวนการเรียนรู้ของเด็ก เช่น อิทธิพลทางลบจากสื่อมวลชน หรือ แม้แต่สภาพที่ผู้คนห่างเหินจากวัด และการปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนา มีความเห็นแก่ตัวเอารัดเอาเปรียบของผู้คนในสังคม เป็นต้น

6. รายการเสริมสร้างเยาวชนที่เผยแพร่ทางสื่อมวลชนมีน้อย ได้แก่ โทรทัศน์ ยังมีรายการที่มีคุณค่าแก่เยาวชนไทยน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งรายการที่จะเสริมสร้างเยาวชนและครอบครัวให้มีคุณธรรมและจริยธรรมที่ดีงาม

7. ผู้ใหญ่ไทยให้ความสนใจแก่การอบรมเด็กน้อยไป โดยเฉพาะชายไทยที่มีฐานะยากจนขาดความรับผิดชอบในภรรยาและบุตร ส่วนชายไทยที่ฐานะปานกลางและสูงให้ความสำคัญแก่ครอบครัวน้อยเกินไป

8. บิดามารดาขาดความรู้ในการพัฒนาจิตใจและพฤติกรรมของเด็ก มีทัศนคติที่ไม่ดีต่อบุตร และในบางกรณีบิดามารดามีสุขภาพจิตไม่ดีเป็นเหตุให้การเลี้ยงดูเด็กขาดคุณภาพ

9. ขาดการศึกษา วิจัย พัฒนาและเผยแพร่วิธีการเรียนการสอนจริยธรรมที่สอดคล้องกับพัฒนาการด้านอื่น ๆ และพัฒนาการตามวัยอย่างต่อเนื่อง ทำให้สังคมขาดการรับรู้และจิตสำนึกที่จะร่วมรับผิดชอบอย่างประสานสอดคล้องให้เกิดเอกภาพและพลังอย่างแท้จริง¹

แนวทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

จากหนังสือแนวทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม (2535: 27) ได้ให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและมาตรการในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ในส่วนของสถาบันการศึกษาดังต่อไปนี้

1. ปรับปรุงหลักสูตรการปลูกฝังอบรมจริยธรรมที่เหมาะสมกับวัยของเด็กและพัฒนาวิธีการสอนให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ พัฒนาและปรับปรุงวิธีการประเมินผลให้สามารถวัดพัฒนาการทางจริยธรรมได้อย่างแท้จริง

2. จัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่เด็ก จัดให้เด็กได้ปฏิบัติตามคุณธรรมจริยธรรมที่ปลูกฝังในกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันอย่างสม่ำเสมอและคงเส้นคงวา

3. หลักสูตรการฝึกหัดครูควรเพิ่มวิชาทางจิตวิทยา และพฤติกรรมศาสตร์อีก 5-10 หน่วยกิต ต่อกจากนี้ควรมีการสอนวิชาเอกด้าน “การปลูกฝังอบรมจริยธรรม”

4. ควรมีการสร้างนักวิชาการชั้นสูงที่จะทำหน้าที่วิจัย สอน และพัฒนาเยาวชนไทยอย่างมีประสิทธิภาพให้มากขึ้น โดยการให้ทุนศึกษาในชั้นปริญญาโท และปริญญาเอกทางจิตวิทยาและพฤติกรรมศาสตร์ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

5. ให้สถานศึกษาเชิญชวนบุคลากรทางศาสนามาช่วยปลูกฝังจริยธรรม

6. ควรปรับปรุงระบบการประเมินผลครู โดยไม่เน้นเป้าหมายเชิงปริมาณและไม่เน้นการประเมินผลกระทบที่เกิดขึ้นกับตัวเด็กในทันที แต่เน้นการประเมินคุณภาพและปริมาณการจัดกิจกรรมการพัฒนาที่จัดให้เด็กอย่างถูกหลักวิชา

7. ควรพัฒนาครูประจำการเกี่ยวกับหลักและวิธีการปลูกฝังอบรมจริยธรรม

¹ สุวิมล ว่องวาณิช และนางลักษณ์ วิรัชชัย, รายงานการศึกษาแนวทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม, (2535), คณะกรรมการพัฒนาการอบรมและเลี้ยงดูเด็ก, (2543), หน้า 22-23.

8. ปรับปรุงสภาพแวดล้อมการทำงานของครู ลดภาระงานด้านธุรการ เพื่อให้ครูดูแลอบรมนักเรียนอย่างใกล้ชิด ให้สวัสดิการ ความช่วยเหลือและบริการต่าง ๆ ที่จะช่วยส่งเสริมสุขภาพจิตที่ดีของผู้สอน รวมทั้งมีการติดตามดูแลพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของผู้สอนเพื่อแก้ไขปรับปรุง¹

ในบางครั้งจะพบว่า โรงเรียนจะมอบหมายให้ครูที่ไม่ถนัดในวิชาใดวิชาหนึ่งมาสอนศีลธรรม ครูเองก็ขาดความเข้าใจและความเชื่อมั่นในวิชาดังกล่าว จนมองเห็นว่าเป็นภาระหน้าที่ที่น่าเบื่อหน่าย สำหรับในด้านการปฏิบัติตนของครูเอง เขากล่าวว่า ครูหลายคนไม่ได้ปฏิบัติในสิ่งที่ตัวสอน ดังปรากฏอยู่เสมอว่าครูมักจะก่อเรื่องผิดศีลธรรม ครูขาดความรับผิดชอบในการสอน และขาดความรับผิดชอบในฐานะเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม

2.2 แนวคิดหลักการและรูปแบบจริยธรรมเชิงพุทธ

หลักการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ถือได้ว่าวิถีชีวิตของคนไทยมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตลอดเป็นเวลาช้านาน ในทุกด้านไม่ว่าจะเป็นด้านศิลปกรรม ด้านเศรษฐกิจและสังคม การศึกษา การเมืองและการปกครองเหล่านี้ทั้งหมดจะมีหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเข้ามาส่งเสริมเป็นแนวนโยบายปฏิบัติของผู้บริหารบ้านเมืองตลอดมา ทำให้ประเทศของเรามีความสงบสุข เมื่อเป็นเช่นนี้ชาวพุทธทุกคนจึงมีภาระอันสำคัญยิ่ง ที่ต้องปฏิบัติต่อพระพุทธศาสนา 2 ประการคือ ปฏิบัติตนให้อยู่ในหลักธรรมและช่วยกันเผยแผร์หลักธรรมให้แพร่หลายไปยังผู้ที่ไม่รู้ ไม่เข้าใจให้รู้ให้เข้าใจยิ่งขึ้น เพื่อให้พระพุทธศาสนาเจริญมั่นคงอยู่คู่ชาติไทยต่อไป²

ผู้นับถือพระพุทธศาสนานั้น ในเบื้องต้นต้องเป็นผู้รู้คุณของพระสัมมาสัมพุทธะและพระพุทธศาสนา เกิดศรัทธาความเชื่อและปสาทะความเลื่อมใสขึ้นจึงนับถือและปฏิบัติตามความสามารถ ครั้นสืบต่อกันลงมาตามสกุล ผู้ได้ชื่อ่านับถือพระพุทธศาสนา แต่ไม่มีความรู้ ความเชื่อ ความเลื่อมใสก็มีอยู่ไม่น้อย เพราะไม่สนใจศึกษาบ้าง ไม่พิจารณาบ้าง ไม่ปฏิบัติบ้าง บางท่านอาจไม่รู้ว่พระพุทธเจ้าและพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร บางท่านพอรู้เรื่องพระพุทธเจ้าได้บ้างตามคำบอกเล่า แต่ไม่รู้ว่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร บางท่านรู้เรื่องพระพุทธเจ้าตามประวัติและรู้เรื่องพระพุทธศาสนาพอเป็นเค้า แต่ไม่รู้ว่ได้อย่างไร จึงไม่ได้ตั้งใจศึกษาและเกี่ยวข้องด้วย บางท่านรู้ทั้งเรื่องพระพุทธเจ้าและพระพุทธศาสนาเพราะได้เรียน แต่เห็นว่เป็นเรื่องที่สมควรแก่คนบางพวกไม่สมควรแก่ตน จึงไม่สนใจปฏิบัติแม้ในข้อที่

¹ สุวิมล ว่องวานิช และนงลักษณ์ วิรัชชัย, ในงานวิจัยรายงานการศึกษาแนวทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม, คณะกรรมการพัฒนาการอบรมและเลี้ยงดูเด็ก, (2543), หน้า 27.

² เสนาะ ผดุงฉัตร, พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, ฝ่ายเผยแผร์พระพุทธศาสนา, (กองศาสนศึกษา, กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ, 2536), หน้า 1.

สมควรปฏิบัติ บางท่านรู้ทั้งเรื่อง พระพุทธเจ้าและพระพุทธศาสนาว่าเป็นอย่างไร ดีอย่างไร และเห็นว่าตนและคนอื่นควร จะศึกษาและปฏิบัติตามตามควรเพราะอาจถือเอาประโยชน์ได้ตามขั้น และยังแจกได้อีกหลายชั้น เพราะการสนใจการศึกษา การปฏิบัติหย่อนและยิ่งกว่ากัน เพราะฉะนั้น บางท่านจึงไม่ได้รับประโยชน์จากพระพุทธศาสนา บางท่านได้น้อย บางท่านได้มาก โดยลำดับ¹

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)² กล่าวถึงคุณสมบัติของชาวพุทธไว้ว่า องค์ธรรมของอุบาสกอุบาสิกาที่ถือกันเป็นหลักสำคัญทั่วไปมี 5 ประการดังนี้

1. มีศรัทธามั่นในคุณพระรัตนตรัย เชื่อมีเหตุผล ไม่มมงาย
2. มีศีล คือ มีความประพฤติที่ดีงามสุจริต ตั้งอยู่ในศีล 5 เป็นอย่างน้อย
3. ไม่ตื่นข่าวมงคล หวังผลจากกรรม ไม่หวังผลจากมงคล
4. ไม่แสวงหาทักษิไณย ภายนอกหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า
5. เอาใจใส่ส่งเสริมสนับสนุนกิจการทางพระพุทธศาสนา

ชาวพุทธที่มีคุณสมบัติทั้ง 5 นี้ท่านเรียก อุบาสกธรรตน์ สำหรับชาวพุทธที่เป็นชาวบ้านทั่วไปมีหลักธรรมชุดหนึ่งที่รู้จักกันดีเป็นข้อปฏิบัติสำคัญ ที่ขยายไตรสิกขาของมาสู่ชีวิตและสังคมในวงกว้าง ซึ่งชีวิตของคนส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องกับอาศัยวัตถุและมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่ แตกต่างหลากหลายมาก หลักธรรมชุดนี้ก็คือ ทาน ศีล ภาวนาที่เรียกว่าบุญกิริยาวัตถุ 3 อย่าง ซึ่งเป็นหลักการเบื้องต้นในการฝึกฝนพัฒนาคนให้เจริญงอกงามในความดี ตัวอย่างวิธีปฏิบัติมีดังนี้³

1. ทาน คือ การให้ การเผื่อแผ่แบ่งปัน ที่ควรเน้นคือ

1.1 การถวายทานแก่พระภิกษุสามเณร ในฐานะที่ท่านปฏิบัติธรรมเป็นแบบอย่าง และเป็นผู้ดำรงธรรมไว้ให้แก่สังคม ในเมื่อท่านอุทิศชีวิตให้แก่ธรรมด้วยการเล่าเรียนปฏิบัติ และเผยแผ่สั่งสอนโดยมิได้ประกอบอาชีพเลี้ยงชีวิตด้วยผลตอบแทน และฝากชีวิตด้านวัตถุไว้กับประชาชน ชาวพุทธฝ่ายคฤหัสถ์จึงถือเป็นหน้าที่ที่จะดูแลบำรุงให้ท่านมีกำลังบำเพ็ญศาสนกิจด้วยการถวายปัจจัย 4

¹ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, ความรู้เรื่องพระพุทธศาสนา, หน้า 65.

² พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ธรรมบุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม, หน้า 63 – 64.

³ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, 2540), หน้า 20 – 25.

1.2 การสงเคราะห์ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ที่มีความจำเป็นเช่น ให้เสื้อผ้า อาหาร และปัจจัยยังชีพทั้งหลายแก่ผู้ด้อยโอกาส คนยากไร้ขาดแคลนทั่วไป คนเจ็บไข้ คนพิการ คนตกทุกข์ได้ยาก ผู้ประสบภัย เช่น อัคคีภัย วาตภัย อุทกภัย เป็นต้น

1.3 การส่งเสริมสนับสนุนบุคคลและกิจการที่ดั่งาม สร้างสรรค์ด้วยการร่วมกันจัดตั้งกิจการการกุศล หรือบริจาคทุนให้กำลังสนับสนุนแก่บุคคลและกิจการ มีมูลนิธิ เป็นต้น ที่บำเพ็ญสาธารณประโยชน์

1.4 การบำเพ็ญอภัยทาน คือการบำเพ็ญเมตตาการุณยธรรม ให้ความไม่มีภัยแก่สัตว์ทั้งหลายทั้งสัตว์บก สัตว์บินและสัตว์น้ำด้วยการไม่รังแกไม่เบียดเบียน ช่วยสงวนพันธุ์ ช่วยอนุรักษ์ถิ่นที่อยู่อาศัยของมันด้วยการรักษาป่า เป็นต้น

2. ศีล คือการประพฤติดั่งาม มีพฤติกรรมไม่เบียดเบียนและฝึกหัดขัดเกลาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง

2.1 รักษาศีล 5 สำหรับคฤหัสถ์ คือชาวบ้านผู้แสวงหาวัตถุหรือสิ่งเสพบริโภคต่าง ๆ ทานได้วางหลักศีล 5 ไว้เป็นขอบเขตว่าใครจะแสวงหาอย่างไรก็หากันไป แต่ขอให้อยู่ในขอบเขตที่จะไม่ละเมิดศีล 5 ข้อนี้แล้วสังคมก็จะสงบสุขพอสมควร และทุกคนก็จะพอยู่กันได้ และพมีความสุขกันได้มากบ้างน้อยบ้าง โดยให้ทุกคน

2.1.1 เว้นจากปาณาติบาต ไม่ละเมิดต่อชีวิตร่างกายกันรวมทั้งไม่รังแกสัตว์

2.1.2 เว้นจากอกินนาทาน ไม่ละเมิดต่อกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของกันและกัน

2.1.3 เว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร ไม่ละเมิดต่อคู่ครองของรักของหวงกัน

2.1.4 เว้นจากมุสาวาท ไม่ละเมิดต่อกันทางวาจา ไม่ทำร้ายหรือทำลายผลประโยชน์กันด้วยวาจาเท็จ โกหกหลอกลวง

2.1.5 เว้นจากสุรายาเมาสิ่งเสพติด ไม่คุกคามต่อความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยของผู้อื่นด้วยการมีพฤติกรรมที่ขาดสติสัมปชัญญะ เพราะเสพสิ่งเสพติด

2.2 รักษาอุโบสถหรือศีล 8 ศีล 5 นั้นช่วยให้สังคมมีความสงบเรียบร้อยอย่างน้อยไม่เดือดร้อนจนถึงกับลุกเป็นไฟ แต่ก็ไม่ใช่หลักประกันว่าคนจะมีความสุข ผู้ที่ปรารถนาชีวิตที่ดีงามมีความสุข ควรฝึกหัดพัฒนาตนต่อไปด้วยการรักษาอุโบสถ หรือศีล 8 ซึ่งมีข้อปฏิบัติเพิ่มจากศีล 5 อีก 3 ข้อและที่แตกต่างจากศีล 5 อีก 1 ข้อรวมเป็น 4 ข้อดังนี้

2.2.1 เว้นจากพรหมจรรย์ ถือ พรหมจรรย์ งดเว้นเมถุน

2.2.2 เว้นวิกาลโภชนา ไม่รับประทานอาหารในเวลาวิกาล คือหลังเที่ยงวัน

2.2.3 เว้นนัจจคตวาทิต-มาลาคันธเลปะนะ งดการฟ้อนรำ ขับร้องเล่นดนตรี ดูการละเล่น และการประดับตกแต่งร่างกาย ใช้ของหอมเครื่องลูบไล้

2.2.4 เว้นอุจจาสนมมหาสยนะ งดนอนบนฟูกที่นึ่งที่นอนสูงใหญ่หรูหราบำเรอ

3. ภาวนา คือการพัฒนาชีวิต โดยเฉพาะในที่นี้ หมายถึง การพัฒนาชีวิตด้านใน คือ จิตใจและปัญญา และที่เน้นเป็นพิเศษสำหรับภาวนาในระดับบุญกิริยาวัตถุนี้ พระพุทธเจ้า

ทรงหมายถึง การเจริญเมตตาจิต ซึ่งเป็นฐานของท่านและศีล เพราะเมตตาหรือความมีน้ำใจไมตรีต่อกันนี้เป็นคุณสมบัติที่แท้จริงในตัวของผู้มนุษย์ที่จะรักษาสันติภาพไว้ในสังคมและทำให้โลกมีความร่มเย็น เป็นสุข นอกจากนี้ยังมีข้อปฏิบัติและกิจกรรมดังต่อไปนี้หลายอย่างในการพัฒนาจิตใจและ พัฒนาปัญญา เช่น การฟังธรรม รวมทั้งการอ่านค้นคว้าหาความรู้ธรรมหรือเรื่องเกี่ยวกับความจริง ความดีงาม การแสดงธรรม บอกกล่าว แนะนำให้ความรู้ธรรมหรือเรื่องเกี่ยวกับความจริง ความดีงาม เป็นต้น

นอกจากนั้น พุทธศาสนิกชนมีหลักปฏิบัติที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างตนกับพระพุทธศาสนา¹ ดังนี้

1. เกื้อกูลพระ โดยปฏิบัติต่อพระสงฆ์เหมือนเป็นทิศเบื้องบน คือจะกระทำการสิ่งใดก็ตามด้วยความเมตตา จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยเมตตาจะคิดสิ่งใดก็คิดด้วยเมตตา ต้อนรับด้วยความเต็มใจ และอุปถัมภ์ด้วยปัจจัย 4

2. กระทำบุญ คือความดีด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่เรียกว่าบุญกิริยาวัตถุ 3 อย่าง ได้แก่ ทานมัย ทำบุญด้วยการให้ปันทรัพย์สิ่งของ สілมัยทำบุญด้วยการรักษาศีลหรือประพฤติดีปฏิบัติชอบและภาวนามัยทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือฝึกอบรมจิตใจให้เจริญด้วยสมาธิและปัญญาและควรเจาะจงทำบุญบางอย่างที่เป็นส่วนรายละเอียดเพิ่มขึ้นอีก 7 ข้อ คือ อปจายนมัย ทำบุญด้วยประพาศการสุภาพอ่อนน้อม ไวยาวัจจมัยทำบุญด้วยการช่วยขนขวายรับใช้บริการบำเพ็ญประโยชน์ ปัตติทานมัย ทำบุญโดยการให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในการทำความดี ปัตตานุโมทนามัย ทำบุญด้วยการพลอยยินดีในการทำความดีของผู้อื่น ฐัมมัสสวนมัยทำบุญด้วยการฟังธรรม ศึกษาหาความรู้ที่ปราศจากโทษ ฐัมมเทศนามัยทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้ที่เป็นประโยชน์และ ทิฏฐชุกกมมัย ทำบุญด้วยการกระทำความเห็นให้ถูกต้องรู้จักมองสิ่งทั้งหลายด้วยความเป็นจริงให้เป็นสัมมาทิฏฐิ

3. คำนับพระศาสนา ถ้าจะปฏิบัติให้เคร่งครัดยิ่งขึ้นถึงขั้นเป็นอุบาสกอุบาสิกาคือผู้ใกล้ชิดพระศาสนาอย่างแท้จริงควรตั้งตนอยู่ในธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญของอุบาสกเรียกว่าอุบาสกธรรม 7 ประการคือ ไม่ขาดการเยี่ยมเยียนพบปะพระภิกษุ ไม่ละเลยการฟังธรรม ศึกษาในอริสัจ คือฝึกอบรมให้ก้าวหน้าในการปฏิบัติ รักษาศีลขั้นสูงขึ้นไป พรั่งพร้อมด้วยความเลื่อมใสในพระภิกษุทั้งหลายที่เป็นเถระนวกะ และปุนกลาง ฟังธรรมโดยมิใช่จ้องจับผิด หาเรื่องที่จะติเตียนไม่แสวงหาทักษิไฉนภายนอกหลักคำสอนนี้ และกระทำความสนับสุนนในพระศาสนาเป็นที่ตั้ง คือเอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา

¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ธรรมานุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม,

4. เป็นอุบาสกอุบาสิกาชั้นนำ อุบาสกอุบาสิกาที่ดีมีคุณสมบัติที่เรียกว่าอุบาสกธรรม 5 ประการ คือมีศรัทธา เชื่อมีเหตุผล มั่นใจในคุณพระรัตนตรัย มีศีลอย่างน้อยดำรงตนได้ในศีล 5 ไม่ถือมงคล ตีนขาว เชื่อกรรมไม่เชื่อมงคล มุ่งหวังผลจากการกระทำ มิใช่จากโชคกลาง ไม่แสวงหาทักษิณายนอกหลักคำสอนนี้ และเอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา

5. หมั่นสำรวจความก้าวหน้า กล่าวคือ โดยสรุปให้ถือธรรมที่เรียกว่า อารยวุฒิ 5 ประการเป็นหลักวัดความเจริญในพระศาสนา คือศรัทธา เชื่อถูกหลักพระศาสนาไม่มกมาย ไขว่ไขว่ ศีล ประพฤติและเลี้ยงชีพสุจริต เป็นแบบอย่างได้ สุตะ รู้เข้าใจหลักพระศาสนาพอแก่ การปฏิบัติและแนะนำผู้อื่น จาคะ เพื่อแผ่เสียสละพร้อมที่จะช่วยเหลือผู้ควรช่วย และปัญญา รู้เท่าทันโลกและชีวิต ทำจิตใจให้เป็นอิสระได้

แสง จันทรงาม¹ ได้ให้แนวคิดที่ว่าแท้จริงนั้น ชาวพุทธควรปฏิบัติตามหลัก 5 ประการดังต่อไปนี้

1. มีศรัทธา การที่คนจะปฏิบัติตามหลักศาสนาอย่างจริงจังก็ต้องเชื่อเสียก่อนว่ามีผลดี คือ ความสุขความเจริญคอยอยู่ และเชื่อว่าการปฏิบัตินั้นๆ จะนำตนไปสู่ความสุขเจริญ นั้น

2. เว้นจากความชั่วทุกชนิด คำว่า “ชั่ว” ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การกระทำการพูด การคิดที่เป็นโทษทั้งแก่ตนเองและคนอื่นและมีกิเลสฝ่ายอกุศลเป็นแรงผลักดัน กิเลสสำคัญที่เป็นเหตุให้กระทำความชั่วก็คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง เมื่อกิเลสทั้ง 3 นี้เข้าถึงใจแล้ว จะทำให้ใจคิดในทางชั่วที่เรียกว่า มโนทุจริต 3 คืออภิชฌา พยาบาท และ มิจฉาทิฎฐิ เมื่อใจเป็นมโนทุจริตแล้ว ถ้าแสดงออกทางวาจาเป็น เป็นวจีทุจริต แสดงออกทางกายเป็นกายทุจริต ชาวพุทธควรเว้นจากความชั่วเพราะเกลียดกลัวต่อความชั่ว (โอดตปปะ)

3. กระทำความดีทุกชนิด ความดี หมายถึง การกระทำทางกาย วาจา ใจ ที่เป็น คุณประโยชน์แก่ตนเองและคนอื่น เกิดจากกุศลเจตนาที่ประกอบด้วยความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ทางพระพุทธศาสนาได้แสดงวิธีทำความดีไว้ 10 อย่าง เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ 10 คือ ทานมัย สีสมัย ภาวนามัย อปจายนมัย เวยยาวัจจมัย ปัตติทานมัย ปัตตานุโมทนา มัย ธัมมัสทานมัย ธัมมเทศนามัย และทิวฐุกรรม

4. ทำสมาธิ เมื่อมีศรัทธา เว้นความชั่ว ทำความดีแล้วชาวพุทธควรทำสมาธิทั้งนอกแบบ และในแบบ สมาธินอกแบบ หมายถึง ความเป็นผู้มีจิตเข้มแข็งอดทนสามารถเอาชนะ

¹ แสง จันทรงาม, พุทธศาสนวิทยา, (กรุงเทพฯ : บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, 2544), หน้า 262 – 268.

อารมณ์ร้ายต่าง ๆ ได้ ส่วนสมาธิในแบบ หมายถึง การฝึกจิตจนสามารถทำให้จิตเป็นฌณิกสมาธิ และอัปปนาสมาธิโดยลำดับ

5. สร้างปัญญา ชาวพุทธต้องเป็นผู้รักในปัญญา แสวงหาความรู้ทุกอย่างขยันขันแข็งในการศึกษาเล่าเรียน การฟัง การอ่าน การสนทนา การคิดวิจยวิจารณ์ เพื่อให้เกิดปัญญาทั้งโลกียะและโลกุตตระ

ดวงเดือน พันธุมนาวินและคณะ¹ ได้ประมวลเอกสารที่เกี่ยวข้อง และสรุปว่า พุทธมามกะควรมีการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญและเป็นเบื้องต้น 3 ประการคือทาน ศีล และภาวนาสมาธิ เพื่อจะได้ความสุขสงบสมบูรณ์ในชีวิตนี้ และจะเป็นคุณสมบัติที่จะติดไปในชีวิตในเบื้องหน้าและอธิบายรายละเอียดของทาน ศีล และภาวนาสมาธิไว้ดังนี้

ทาน ในพระพุทธศาสนา หมายถึง การให้ การเสียสละ การเผื่อแผ่แบ่งปัน เป็นการให้เพื่ออนุเคราะห์ ทานมีหลายประเภท ตั้งแต่การให้ทานที่เป็นวัตถุสิ่งของเงินทอง การกระทำทางกายที่เป็นการช่วยเหลือ การให้ทานทางวาจาด้วยการพูดแนะนำสั่งสอน ให้ธรรมเป็นทานและการให้ทานทางใจ คือการไม่ติดใจเอาผิด กล่าวโทษแก่ผู้อื่นที่ทำร้ายตนหรือล่วงละเมิดตน ซึ่งเรียกว่า อภัยทาน

ศีล คือ การงดเว้นจากการกระทำการอันจะเป็นการเบียดเบียนผู้อื่นและเบียดเบียนตนเอง ในขั้นต้นของผู้ครองเรือน ศีล มี 5 ข้อที่เรียกว่าศีล 5

ภาวนา คือ การฝึกปรีจติและปัญญาให้หนักแน่นเข้มแข็ง เจริญด้วยคุณธรรมต่าง ๆ การภาวนา สวตมมัตหรือสำรวมจิต คือ การทำสมาธินั่นเอง ซึ่งจะเป็นทางให้เกิดปัญญารู้เท่าทันโลกและชีวิต สามารถควบคุมขัดเกลากิเลสของตนได้เป็นอย่างดี ส่วนสมาธินั้น ความหมายที่ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ การบังคับจิตของตนให้อยู่ในสภาพมั่นคง สงบ บริสุทธิ์ เพื่อที่จะใช้ประโยชน์ได้มากที่สุดเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและเห็นแจ้งในสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริงโดยสมบูรณ์ การทำสมาธิของบุคคลนั้น อาจทำได้ทั้งในขณะทำกิจวัตรประจำวันและในช่วงพิเศษ

จากแนวคิดทางพุทธศาสนาพอสรุปประเด็นได้ว่าหลักธรรมสำหรับพุทธศาสนิกชนที่เป็นชาวบ้านทั่วไป ซึ่งยังมีชีวิตเกี่ยวข้องกับอาศัยวัตถุและมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น ควรยึดถือเป็นข้อปฏิบัติ มี 3 ประการ ที่เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ 3 ซึ่งได้แก่ ทาน คือการให้ การเผื่อแผ่แบ่งปัน ศีล คือการประพฤติดีงาม ไม่เบียดเบียนผู้อื่น และ ภาวนา คือการพัฒนาจิตใจและปัญญา ถือเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างสมบูรณ์ต่อไป

¹ ดวงเดือน พันธุมนาวินและคณะ, ความเชื่อและการปฏิบัติทางพุทธศาสนาของคนไทย : การปลูกฝังอบรมและคุณภาพชีวิต, หน้า 23 - 24.

2.3 แนวคิดหลักการพัฒนารูปแบบจริยธรรมเชิงพุทธ

พระพุทธศาสนาเป็นคำสอนสายกลาง สอนแนวทางการประพฤติตามหลักธรรมที่เป็นอภิปรัชญา ว่าด้วยประโยชน์ที่พึงได้ อันเกิดจากการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน โดยใช้ปัญญาด้วยเมตตากรุณา และพร้อมกันนั้นก็มุ่งให้บรรลุถึงอิสรภาพทางจิตปัญญาที่เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดถึงขั้นที่ทำให้อยู่ในโลกได้โดยไม่ติดโลกหรืออยู่เหนือโลก

คนปัจจุบันจำนวนมากมองชีวิตทุกวงการเป็นการต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ที่ขัดกัน เกิดเป็นฝ่ายนายจ้างกับลูกจ้าง รัฐบาลกับราษฎร คนมีกับคนจน และแม้แต่หญิงกับชาย หรือลูกกับพ่อแม่ เมื่อคนถือเอาทรัพย์และอำนาจเป็นจุดหมายของชีวิต สังคมก็กลายเป็นสนามต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัวที่ขัดกัน เราก็คงต้องเฝ้าหาจริยธรรมสำหรับมาปกป้องผลประโยชน์เหล่านั้น นี่คือ “จริยธรรมเชิงลบ” กล่าวคือ สังคมยึดหลักผลประโยชน์แบบเห็นแก่ตัว โดยถือ “สิทธิของแต่ละคนที่จะแสวงหาความสุข” แล้วเราก็คงต้องหาจริยธรรมดังเช่น “สิทธิมนุษยชน” มาคอยกีดกันกันและกันไว้ ไม่ให้คนมาเชือดคอหอยกัน ในระหว่างที่กำลังวิ่งหาความสุขนั้น หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็น “จริยธรรมเชิงบวก” ประโยชน์สุขคือจุดหมาย หาใช้ทรัพย์และอำนาจไม่ พระพุทธศาสนาถือว่า สังคมเป็นสื่อกลาง ที่ช่วยให้ทุกคนมีโอกาสอันเท่าเทียมกันที่จะพัฒนาตนเอง และเข้าถึงประโยชน์สุขได้มากที่สุด และนำเอาจริยธรรมมาใช้เพื่อเกื้อหนุนจุดหมายที่กล่าวนี้ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540 : บทนำ)

ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต บุคคลที่มีลักษณะของคนที่มีความมั่นคงในชีวิตของตน คนที่มีความมั่นคงในในชีวิตของตน จนไม่หวาดหวั่นพรันพรึงแม้ต่อความตาย ก็เพราะได้ดำเนินชีวิตของตนอยู่อย่างดีที่สุด และได้ใช้ชีวิตนั้นให้เกิดคุณประโยชน์ค้ำค้ำกับการที่ได้เกิดมาแล้วชาติหนึ่ง เรียกได้ว่าเป็นอยู่อย่างมีชัย ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต คนเช่นนั้นคือผู้ที่ได้เข้าถึงจุดหมายแห่งการมีชีวิต และดำเนินชีวิตของตนตามหลักการต่อไปนี้

1. นำชีวิตสู่จุดหมาย¹ คือ ดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของการมีชีวิตที่เรียกว่า อตถะ หรืออรรถ 3 คือ

1.1 ภูมิฐานมิกัตถะ จุดหมายขั้นตาเห็น หรือ ประโยชน์ปัจจุบัน ที่สำคัญ คือ

- (1) มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค งามสง่า อายุยืนยาว
- (2) มีเงินมีงาน มีทรัพย์จากอาชีพสุจริต พึ่งตนได้ทางเศรษฐกิจ
- (3) มีสถานภาพดี ทรงยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นที่ยอมรับในสังคม
- (4) มีครอบครัวผาสุก ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าถือ

ทั้งหมดนี้ พึงให้เกิดมีโดยธรรม และใช้หรือปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สุขโดยชอบ ทั้งแก่ตนและผู้อื่น

¹ ข.จ. 30/755/389

1.2 สัมปรายิกัตถะ จุดหมายชั้นเลียดาเห็น หรือ ประโยชน์เบื้องหน้า ที่เป็นคุณค่าของชีวิต ซึ่งให้เกิดความสุขล้าลึกภายใน โดยเฉพาะ

- (1) ความอบอุ่นซาบซึ้งสุขใจ ด้วยศรัทธา มีหลักใจ
- (2) ความภูมิใจ ในชีวิตสะอาด ที่ได้ประพฤติดแต่การดีงามสุจริต
- (3) ความอึดใจ ในชีวิตมีคุณค่า ที่ได้เสียสละบำเพ็ญประโยชน์
- (4) ความแจ่มใสมั่นใจ ด้วยมีปัญญาที่จะแก้ปัญหาพาชีวิตไป
- (5) ความโปร่งโล่งมั่นใจ ว่าได้ทำกรรมดี มีหลักประกันวิถีสุภาพใหม่

1.3 ปรมัตถะ จุดหมายสูงสุด หรือ ประโยชน์อย่างยิ่ง คือ การมีปัญญารู้เท่าทันความจริง เข้าถึงธรรมชาติของโลกและชีวิต อันทำให้จิตใจเป็นอิสระ

- (1) ไม่หวั่นไหวหรือถูกรบกวนด้วยความผันผวนปรวนแปรต่าง ๆ
- (2) ไม่ผิดหวังโศกเศร้าบีบคั้นจิตเพราะความยึดติดถือมั่นในสิ่งใด
- (3) ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส สดชื่น เบิกบานใจตลอดเวลา
- (4) เป็นอยู่และทำการด้วยปัญญาซึ่งมองที่เหตุปัจจัย

อรรถ 3 ชั้นนี้ จัดแบ่งใหม่เป็น 3 ด้านดังนี้

1. อัตตัตถะ จุดหมายเพื่อตน หรือ ประโยชน์ตน คือ ประโยชน์ 3 ชั้น

ข้างต้น ซึ่งพึงทำให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง หรือพัฒนาชีวิตของตนให้ถึง

2. ปรตถะ จุดหมายเพื่อผู้อื่น หรือ ประโยชน์ผู้อื่น คือ ประโยชน์ 3 ชั้น

ข้างต้น ซึ่งพึงช่วยเหลือให้ผู้อื่นหรือเพื่อนมนุษย์ได้บรรลุถึง ด้วยการชักนำสนับสนุนให้เขาพัฒนาชีวิตของเขาเองขึ้นไปจนเข้าถึงตามลำดับ

3. อุภยัตถะ จุดหมายร่วมกัน หรือ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือ ประโยชน์สุขและความดีงามร่วมกันของชุมชนหรือสังคม รวมทั้งภาวะและปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ทั้งทางวัตถุ เช่น ป่า แม่น้ำ ถนนหนทาง และทางนามธรรม เช่น ศีลธรรม วัฒนธรรม ซึ่งพึงช่วยกันสร้างสรรค์บำรุงรักษา เพื่อเกื้อหนุนให้ทั้งตนและผู้อื่นก้าวไปสู่จุดหมาย 3 ชั้นข้างต้น อย่างน้อยไม่ให้เกิดการแสวงหาประโยชน์ตนส่งผลกระทบเสียหายต่อประโยชน์สุขของส่วนรวมดังตัวอย่าง พระภิกษุเมื่อปฏิบัติตามพระวินัย ย่อมช่วยรักษาสามัคคีแห่งสงฆ์ อันเป็นบรรยากาศที่เกื้อหนุนให้ภิกษุที่อยู่ร่วมกันทุกรูปอยู่ผาสุก และเจริญอกงามในการปฏิบัติ จนอาจถึงปรมาตถ์ คือ ประโยชน์สูงสุด

จริยธรรมแบบพุทธมีอยู่มากมาย ไม่สามารถจะกล่าวถึงให้ครบถ้วนทั้งหมด ในที่นี้จึงจะขอกล่าวถึงจริยธรรมบางอย่างที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ดังต่อไปนี้ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)¹

¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่ สหธรรมิก, 2540), หน้า 15 – 23.

ก. มีคุณสมบัติที่เป็นต้นทุน 7 ประการ ที่เรียกว่า แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม หรือ รุ่งอรุณของการศึกษา ซึ่งเป็นหลักประกันของชีวิตที่จะพัฒนาสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ผู้เป็นสัตว์ประเสริฐอย่างแท้จริง ดังนี้

1) **กัลยาณมิตร (มีกัลยาณมิตร)** **แสงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี** คือ อยู่ร่วมหรือใกล้ชิดกัลยาณชน เริ่มต้นแต่มีพ่อแม่เป็นกัลยาณมิตรในครอบครัว รู้จักคบคน และเข้าร่วมสังคมกับกัลยาณชน ที่จะมีอิทธิพลชักนำและชักชวนกันให้เจริญงอกงามในการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา โดยเฉพาะให้เรียนรู้และพัฒนาการสื่อสารสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ด้วยเมตตา มีศรัทธาที่จะดำเนินตามแบบอย่างที่ดี และรู้จักใช้ปัจจัยภายนอก ทั้งที่เป็นบุคคล หนังสือ และเครื่องมือสื่อสารทั้งหลาย ให้เป็นประโยชน์ในการแสวงหาความรู้และความดีงาม เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาชีวิต แก้ปัญหาและทำการสร้างสรรค์

2) **ศีลสัมปทา (ทำศีลให้ถึงพร้อม)** **มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต** คือ รู้จักจัดระเบียบความประพฤติอยู่กิจกรรมกิจการและสิ่งแวดล้อมให้อื้อโอกาสแก่การพัฒนาชีวิต อย่างน้อยมีศีลขั้นพื้นฐาน คือมีพฤติกรรมที่ถูกต้องในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ด้วยการอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์ อย่างเกื้อกูลไม่เบียดเบียนกัน และในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ด้วยการกินใช้ปัจจัย 4 ตลอดจนอุปกรณ์เทคโนโลยีทั้งหลาย ในทางที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิต เกื้อหนุนการศึกษา การสร้างสรรค์ และระบบคุณธรรมของชาติ

3) **ฉันทสัมปทา (ทำฉันทะให้ถึงพร้อม)** **มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์** คือ เป็นผู้มีพลังแห่งความใฝ่รู้ ใฝ่ดี ใฝ่ทำ ใฝ่สร้างสรรค์ ใฝ่สัมฤทธิ์ ใฝ่ความเป็นเลิศ อยากช่วยทำทุกสิ่งทุกคนที่ตนประสบเกี่ยวข้องให้เข้าถึงภาวะที่ดีงาม ไม่หลงติดอยู่แค่คิดจะได้จะเอาและหาความสุขจากการเสพบริโภค ที่ทำให้จมอยู่ใต้วังวนแห่งความมัวเมาและการแย่งชิง แต่รู้จักใช้อินทรีย์ มีตาที่ดู หูที่ฟัง เป็นต้น ในการเรียนรู้ หาความสุขจากการศึกษา และมีความสุขจากการทำสิ่งดีงาม ด้วยการใช้สมองและมือในการสร้างสรรค์

4) **อัตตสัมปทา (ทำตนให้ถึงพร้อม)** **มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้** คือ ระลึกละเอียดถึงความจริงแท้แห่งธรรมชาติของมนุษย์ผู้เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก ซึ่งเมื่อฝึกแล้วจะประเสริฐเลิศสูงสุด แล้วตั้งใจฝึกตนจนมองเห็นความยากลำบาก อุปสรรคและปัญหา เป็นจุดเวทีที่ทดสอบและพัฒนาสติปัญญาความสามารถ มีจิตสำนึกในการพัฒนาตนยิ่งขึ้นไป จนเต็มสุดแห่งศักยภาพ ด้วยการพัฒนาที่พร้อมทุกด้าน ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา

5) **ทิวฐิสัมปทา (ทำทิวฐิให้ถึงพร้อม)** **ถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไร ๆ ตามเหตุและผล** คือ ตั้งอยู่ในหลักความคิดความเชื่อถือที่ดีงามมีเหตุผล อย่างน้อยถือหลักเหตุปัจจัย ที่จะนำไปสู่การพิจารณาไตร่ตรองสืบสวนค้นคว้าเป็นทางเจริญปัญญา และเชื่อการกระทำว่าเป็นอำนาจใหญ่สุดที่บันดาลชะตากรรม กับทั้งมีพฤติกรรมและจิตใจที่อยู่ในอำนาจเหตุผล แม้จะเผลอ

ทำให้สำเร็จและดั่งามสูงสุด ก็รู้เท่าทันความเป็นไปได้ภายในขอบเขตของเหตุปัจจัยที่มีและทำ ถึงสำเร็จก็ไม่เหลิงลอย ถึงพลาดก็ไม่หงอยงง ดำรงจิตผ่องใสเป็นอิสระได้ ไม่เคว้งเคว้งวาม โวยวายเอาแต่ใจตน ตลอดจนไม่ปล่อยตัวเลื่อนไหลไปตามกระแสความตื่นข่าวและค่านิยม

6) อับปรมาทสัมปทา (ทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม) **ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท** คือ มีจิตสำนึกในความไม่เที่ยง มองเห็นตระหนักถึงความไม่คงที่ ไม่คงทน และไม่คงตัว ทั้งของชีวิตและสิ่งทั้งหลายรอบตัว ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยทั้งภายในและภายนอกตลอดเวลา ทำให้หนึ่งนอนใจอยู่ไม่ได้ และมองเห็นคุณค่าความสำคัญของกาลเวลา แล้วกระตือรือร้นขวนขวายเร่งศึกษาและป้องกันแก้ไขเหตุปัจจัยของความเสื่อม และเสริมสร้างเหตุปัจจัยของความเจริญงอกงาม โดยใช้เวลาทั้งคืนวันที่ผ่านมาให้เป็นประโยชน์มากที่สุด

7) โยนิโสมนสิการสัมปทา (ทำโยนิโสมนสิการให้ถึงพร้อม) **ฉลาดคิดแยกคายให้ได้ประโยชน์และความจริง** คือ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา มองเป็น คิดเป็น เห็นสิ่งทั้งหลาย ตามที่มันเป็นไปในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย โดยใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวนสืบค้น วิเคราะห์วิจัย ไม่ว่าจะเพื่อให้เห็นความจริง หรือเพื่อให้เห็นแง่มุมที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์ กับทั้งสามารถแก้ไขปัญหาและจัดทำดำเนินการต่าง ๆ ให้สำเร็จได้ด้วยวิธีการแห่งปัญญา ที่จะทำ ให้พึ่งตนเองและเป็นที่พึ่งของคนอื่นได้

ข. มีธรรมหรือคุณสมบัติ 7 ประการ ดังต่อไปนี้

1) ธัมมัญญตา **รู้หลักและรู้จักเหตุ** คือรู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลาย ที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต ในการปฏิบัติกิจหน้าที่ และดำเนินกิจการต่าง ๆ รู้เข้าใจ สิ่งที่ต้องประพฤติปฏิบัติตามเหตุผล เช่น รู้ว่าตำแหน่ง ฐานะ อาชีพ การงานของตน มีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร มีอะไรเป็นหลักการ จะต้องทำอะไรอย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จที่เป็นไปตามหน้าที่และความรับผิดชอบนั้น ๆ ดังนั้นเป็นต้น ตลอดจนขั้นสูงสุดคือรู้เท่าทันกฎธรรมดาหรือหลักความจริงของธรรมชาติ เพื่อปฏิบัติต่อโลกและชีวิต อย่างถูกต้อง มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิตนั้น

2) อัตถัญญตา **รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล** คือรู้ความหมาย และความมุ่งหมาย ของหลักการที่ตนปฏิบัติเข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ รู้ว่าที่ตนทำอยู่อย่างนั้น ๆ ดำเนินชีวิตอย่างนั้น เพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร หรือควรจะได้บรรลุถึงผลอะไร ที่ให้มีหน้าที่ ตำแหน่ง ฐานะ การงานอย่างนั้น ๆ เขากำหนดวางกันไว้เพื่อความมุ่งหมายอะไร กิจการที่ตนทำอยู่ขณะนี้ เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง เป็นผลดีหรือผลเสียอย่างไร ดังนั้นเป็นต้น ตลอดจนถึงขั้นสูงสุด คือ รู้ความหมายของคตินิธรรมดา และประโยชน์ที่เป็นจุดหมายแท้จริงของชีวิต

3) อัตตัญญตา **รู้ตน** คือ รู้ตามเป็นจริงว่า ตัวเรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้เท่าไร อย่างไร แล้ว

ประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสม และทำการต่าง ๆ ให้สอดคล้องถูกต้อง ที่จะสัมฤทธิ์ผล ตลอดจนแก้ไขปรับปรุงตนให้เจริญงอกงามถึงความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป

4) มัตตัญญูตา **รู้จักประมาณ** คือ รู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภค ในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดีในการพูด การปฏิบัติกิจ และทำการต่าง ๆ ตลอดจนการพักผ่อนนอนหลับและการสนุกสนานรื่นเริงทั้งหลาย ทำการทุกอย่างด้วยความเข้าใจ วัตถุประสงค์เพื่อผลดีแท้จริงที่พึงต้องการ โดยมีใช้เพียงเพื่อเห็นแก่ความพอใจ ชอบใจ หรืออาแต่ใจของตน แต่ทำตามความพอดีแห่งเหตุปัจจัยหรือองค์ประกอบทั้งหลาย ที่จะลงตัวให้เกิดผลดีงามตามที่มองเห็นด้วยปัญญา

5) กาลัญญูตา **รู้จักกาล** คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่พึงใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน ปฏิบัติการต่าง ๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่น รู้ว่า เวลาไหนควรทำอะไร อย่างไร และทำให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะเวลา ให้ถูกเวลา ตลอดจนรู้จักกะเวลา และวางแผนการใช้เวลาอย่างได้ผล

6) ปริสฺสญฺญูตา **รู้จักชุมชน** คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมนุม และชุมชน รู้การอันควรประพฤติปฏิบัติในถิ่นที่ชุมนุม และต่อชุมชนนั้นว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหาควรต้องทำกิจอย่างนี้ ควรต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้มีระเบียบวินัยอย่างนี้ มีวัฒนธรรมประเพณีอย่างนี้ มีความต้องการอย่างนี้ ควรเกี่ยวข้องกับ ควรต้องสงเคราะห์ ควรรับใช้ ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้อย่างนี้ ๆ เป็นต้น

7) บุคคลัญญูตา **รู้จักบุคคล** คือ รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอริยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใคร ๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่น ๆ ด้วยดีว่า ควรจะคบหรือไม่ ได้คดีอะไร จะสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ จะใช้ จะยกย่อง จะตำหนิ หรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไร จึงจะได้ผลดี ดังนี้ เป็นต้น

ธรรม 7 ข้อนี้ เรียกว่า **สัปปุริสธรรม** แปลว่า ธรรมของสัปปุริสชน คือคนดี หรือคนที่แท้ ซึ่งมีคุณสมบัติของความเป็นคนที่สมบูรณ์

ค. มีสุจริตทั้งสาม คือ มีความประพฤติดีประพฤติดชอบ 3 ประการ

- 1) กายสุจริต ความสุจริตทางกาย ทำสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยกาย
- 2) วาจาสุจริต ความสุจริตทางวาจา พูดสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยวาจา
- 3) มโนสุจริต ความสุจริตทางใจ คิดสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยใจ

ง. ประพฤติตามอารยธรรม โดยปฏิบัติถูกต้องตามทางแห่งกุศลกรรม 10 ประการ คือ

1) ละเว้นการฆ่า การสังหาร การบีบคั้นเบียดเบียน; มีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลสงเคราะห์กัน

2) ละเว้นการแย่งชิงลักขโมย และการเอารัดเอาเปรียบ; เคารพสิทธิในทรัพย์สินของกันและกัน

3) ละเว้นการประพฤติดีดล่องละเมิดในของรักของหวงแหนของผู้อื่น; ไม่ข่มเหงจิตใจ หรือทำลายลบหลู่เกียรติและวงศ์ตระกูลของกัน- ทางวาจา 4

4) ละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง; กล่าวแต่คำสัตย์ ไม่จงใจพูดให้ผิดจากความจริงเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใด ๆ

5) ละเว้นการพูดส่อเสียด ยุยง สร้างความแตกแยก; พูดแต่คำที่สมานและส่งเสริมสามัคคี

6) ละเว้นการพูดคำหยาบคาย สกปรกเสียหาย; พูดแต่คำสุภาพนุ่มนวลควรฟัง

7) ละเว้นการพูดเหลวไหลเพ้อเจ้อ; พูดแต่คำจริง มีเหตุมีผล มีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะ **ทางใจ 3**

8) ไม่ละโมภ ไม่เพ่งเล็งคิดหาทางเอาแต่จะได้; คิดให้ คิดเสียสละ ทำใจให้แผ่แผ่กว้างขวาง

9) ไม่คิดร้ายมุ่งเบียดเบียน หรือเพ่งมองในแง่ที่จะทำลาย; ตั้งความปรารถนาดี แผ่ไมตรี มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน

10) มีความเห็นถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ เข้าใจในหลักกรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว; รู้เท่าทันความจริงที่เป็นธรรมชาติของโลกและชีวิต มองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัย

ธรรม 10 ข้อนี้ เรียกว่า **กุศลกรรมบถ** (ทางทำกรรมดี) บ้าง **ธรรมจริยา** บ้าง **อารยธรรม** บ้าง

จ. อย่างต่ำมีศีล 5 หลักความประพฤติ 10 ข้อต้นนั้น เป็นธรรมจริยา และเป็นอารยธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ทำคนให้เจริญขึ้นพร้อม ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ แต่ผู้ใดยังไม่มั่นคงในอารยธรรม ท่านสอนว่าผู้นั้นพึงควบคุมตนให้ได้ในทางกายและวาจาก่อนเป็นอย่างน้อย ด้วยการประพฤติตามหลัก ศีล 5 ที่เป็นส่วนเบื้องต้นของธรรมจริยา 10 ประการนั้น ก็ยังจะได้ชื่อว่าเป็นคนมีศีลธรรม คือ

1) เว้นจากปาณาติบาต ละเว้นการฆ่าการสังหาร ไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย

2) เว้นจากอกินนาทาน ละเว้นการลักขโมยเบียดบังแย่งชิง ไม่ประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน

3) เว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร ละเว้นการประพฤติดีกาม ไม่ประทุษร้ายต่อของรักของหวงแหน อันเป็นการทำลายเกียรติภูมิและจิตใจ ตลอดจนท้าววงศ์ตระกูลของเขาให้สับสน

4) เว้นจากมุสาวาท ละเว้นการพูดเท็จโกหกหลอกลวง ไม่ประทุษร้ายเขา หรือประโยชน์สุขของเขาด้วยวาจา

5) เว้นจากสุราเมรัย ไม่เสพเครื่องดองของมีนเมาสิ่งเสพติด อันเป็นเหตุให้เกิดความประมาทมัวเมา ก่อความเสียหายผิดพลาดเพราะขาดสติ เช่น ทำให้เกิดอุบัติเหตุ แม้อย่างน้อยก็เป็นผู้คุกคามต่อความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยของผู้ร่วมสังคม

2.3.1 หลักธรรมด้านอิทธิบาท 4

การทำงานที่บุคคลต้องการความสำเร็จ จำเป็นอย่างยิ่งคือต้องมีหลักความสำเร็จ ซึ่งธรรมะที่เป็นข้อวัตรปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการนั้น ๆ ที่เรียกว่า อิทธิบาท (ธรรมให้ถึงความสำเร็จ) ซึ่งมี 4 ข้อ คือ

1) ฉันทะ **มีใจรัก** คือ พอใจจะทำสิ่งนั้น และทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจหรืองานที่ทำ มีใช้สักว่าทำพอให้เสร็จ ๆ หรือ เพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลกำไร

2) วิริยะ **พากเพียรทำ** คือ ขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำให้สำเร็จด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ทอดถอย ก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ

3) จิตตะ **เอาจิตผูกใจ** คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อย ๆ เสมอ ๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ

4) วิมังสา **ใช้ปัญญาสอบสวน** คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อที่ยังหย่อนเกินเลยบกพร่องขัดข้องเป็นต้น ในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

2.3.2 หลักธรรมด้านพลัง 5

พลัง 5 (power) พลัง หมายถึง ธรรมอันเป็นกำลัง เป็นธรรมที่มีกำลังในการปกป้องคุ้มครองจิตใจไม่ให้ถูกกิเลสเข้ามาครอบงำได้ หรือเป็นเกราะป้องกันจิตใจ ไม่ให้กระทำในสิ่งที่ไม่ดีงามทั้งหลาย ประกอบด้วย

1. **สัทธาพลัง (confidence power)** หมายถึง พลังคือความเชื่อ คือเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่ออย่างมีเหตุผล เมื่อความเชื่อเกิดขึ้นในใจแล้วย่อมมีพลังในการทำกุศล ต่อต้านอกุศลมิให้เข้ามาครอบงำจิตใจได้ จิตใจก็ไม่ตกอยู่ภายใต้ความชั่วร้ายทั้งหลาย เช่นเชื่อว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ก็เป็นพลังให้เราทำความดี เป็นต้น

2. **วิริยพลัง (energy power)** หมายถึง พลังคือความเพียร การเพียรระวังไม่ให้ความชั่วหรือบาปอกุศลเกิดขึ้นในใจ เพียรลด ละ เลิกต่อความชั่วทั้งหลาย เพียรทำความดีและเพียรรักษาความดีให้คงอยู่และเพิ่มพูนงอกงามยิ่ง ๆ ขึ้นไปความเพียรนี้จึงเป็นพลังในการต่อต้านอกุศลกรรมอันเป็นปฏิบัติต่อความเกียจคร้านที่เข้ามาครอบงำจิตใจได้เป็นอย่างดี

3. สติพลัง (mindfulness power) หมายถึง พลังคือความระลึกได้ การมีสติคือการระลึกได้ก่อนคิด ก่อนพูด ก่อนทำอะไรก็ตาม เป็นคุณธรรมที่ทำให้เกิดความรอบคอบ ไม่หลงลืม ไม่หลงใหล ไม่ลืมหัด บุคคลประกอบกิจการใด ๆ โดยใช้สติเป็นผู้กำกับแล้ว ก็จะไม่เกิดความผิดพลาดได้ง่าย ดังนั้นสติจึงเป็นพลังต่อต้านไม่ให้บุคคลเกิดความประมาท ไม่ก่อให้เกิดความผิดพลาด หรือเกิดอุบัติเหตุต่าง ๆ ได้

4.สมาธิพลัง(concentration power)หมายถึง ความตั้งมั่นแห่งจิต เป็นการควบคุมสติและจิตใจให้มีสมาธิ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ออกแวกเฉพาะผู้มีกำลังแห่งสมาธิแสดงพฤติกรรมอย่างเหมาะสม และประสบความสำเร็จในการทำกิจต่าง ๆ

5. ปัญญาพลัง (wisdom power) หมายถึง พลังคือปัญญา คำว่าปัญญาคือ ความรอบรู้ ความรู้แจ้ง ความรู้จริง คือรู้ว่าอะไรควรทำไม่ควรทำ อะไรผิดอะไรถูก เป็นต้น เมื่อมีความรอบรู้เกิดขึ้น ปัญญาจึงเป็นพลังต่อต้านความหลง ความงมงาย มิให้เกิดขึ้นกับจิตใจได้

พลธรรม 5 อย่างนี้ สมาธิ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อินทรีย์ 5 หมายถึง ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจการของตน ที่เรียกว่าอินทรีย์ เพราะความหมายว่า เป็นใหญ่ในการกระทำหน้าที่แต่ละอย่าง ๆ ของตน คือเป็นเจ้าการในการครอบงำเสียซึ่งความไม่เชื่อ ความเกียจคร้าน ความประมาท ความฟุ้งซ่าน และความหลง ความงมงาย ตามลำดับ ที่เรียกว่า พละ เพราะความหมายว่า เป็นพลังทำให้เกิดความมั่นคงซึ่งความเชื่อ ความเกียจคร้าน ความประมาท ความฟุ้งซ่าน และความหลงในที่สุด ดังนั้นการดำเนินตามหลักพลธรรม 5 จึงเป็นหนทางแห่งความพ้นทุกข์อีกแนวทางหนึ่ง

2.3.3 หลักธรรมด้านทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์

หลักธรรมด้านทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ การรู้จักหาและรู้จักใช้ทรัพย์ คนที่จะเรียกได้ว่า รู้จักหา รู้จักใช้ทรัพย์ หรือหาเงินเป็น ใช้เงินเป็นเป็นคนทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้ และใช้ทรัพย์สมบัติให้เป็นประโยชน์ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ทางเศรษฐกิจอย่างถูกต้อง ก็เพราะปฏิบัติตามหลักธรรมต่อไปนี้

ขั้นหาและรักษาสมบัติปฏิบัติตามหลักธรรม ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน หรือหลักธรรมอันอำนวยการประโยชน์สุขขั้นต้น ที่เรียกว่า **ทฤษฎีธัมมิกัตถสังวัตตนิกรรม¹ 4 ประการ**

1) อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่ การงาน และการประกอบอาชีพที่สุจริต ผูกพันให้มีความซื่อสัตย์สุจริต และรู้จริง รู้จักใช้ปัญญา สอดส่อง ตรวจสอบหาวิธีการที่เหมาะสมที่ดีจัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี

¹ อ.อ.อ.อ. 23/144/289

2) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครอง เก็บ รักษา โภคทรัพย์ และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรมด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

3) กัลยาณมิตตตา คบหาคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักเสวนาคบหาคน ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลือกลูกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือ และมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงาน

4) สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตแต่พอดี คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่พอดีสมรายได้ มิให้ผิดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่ายมีประหยัดเก็บไว้

2.3.4 หลักธรรมด้านสังคหวัตถุ 4

สังคหวัตถุ 4 หมายถึง หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวหัวใจของผู้อื่น ผูกไมตรี เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล หรือเป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน มีอยู่ 4 ประการ ได้แก่

1) ทาน คือ การให้ การเสียสละ หรือการเอื้อเฟื้อแบ่งปันของของตนเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้ไม่เป็นคนละโมภ ไม่เห็นแก่ตัว เราควรคำนึงอยู่เสมอว่า ทรัพย์สิ่งของที่เราหามาได้ มีใช้สิ่งจริงยั่งยืน เมื่อเราสิ้นชีวิตไปแล้วก็ไม่สามารถจะนำติดตัวเอาไปได้

2) ปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์เหมาะสมสำหรับกาลเทศะ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการพูดเป็นอย่างมาก เพราะการพูดเป็นบันไดขั้นแรกที่จะสร้างมนุษยสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้น วิธีการที่จะพูดให้เป็นปิยวาจานั้น จะต้องพูดโดยยึดถือหลักเกณฑ์ ดังต่อไปนี้ เว้นจากการพูดเท็จเว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

3) อตถจริยา คือ การสงเคราะห์ทุกชนิดหรือการประพฤตินในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น

4) สมานัตตา คือ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือมีความประพฤติเสมอต้นเสมอปลาย คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้เราเป็นคนมีจิตใจหนักแน่นไม่โลเล รวมทั้งยังเป็นการสร้างค่านิยม และไว้วางใจให้แก่ผู้อื่นอีกด้วย

ดังนั้นหลักธรรมสังคหวัตถุ 4 คือ หลักธรรม ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของผู้อื่น ทาน คือการให้สิ่งที่ควรให้ ปิยวาจา การพูดจาด้วยถ้อยคำไพเราะนาฟังพูดในสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์ อตถจริยา ประพฤติประโยชน์แก่ผู้อื่น และแก่ตนเอง สมานัตตตา ประพฤติตนให้เสมอต้นเสมอปลาย ไม่ถือตัว จึงเป็นหลักธรรมที่จะส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติ

2.3.5 หลักธรรมด้านhiriโอตตปปะ

hiriโอตตปปะคืออะไร hiri คือ ความละอายบาป เป็นความรู้สึกรังเกียจ ไม่อยากทำบาป เห็นบาปเป็นของสกปรกจะทำให้ใจของเราเศร้าหมอง จึงไม่ยอมทำบาป

โอตตปปะ คือ ความเกรงกลัวบาป เป็นความรู้สึกกลัว กลัวว่าเมื่อทำไปแล้ว บาปจะส่งผลเป็นความทุกข์ทรมานแก่เรา จึงไม่ยอมทำบาป

สมมุติว่าเราเห็นเหล็กชิ้นหนึ่งเปื้อนอุจจาระอยู่เรามีความรู้สึกรังเกียจไม่อยากจับต้องเกรงว่าอุจจาระจะมาเปื้อนมือเรา ความรู้สึกนี้เปรียบได้กับ hiriคือความละอายต่อบาป สมมุติว่า เราเห็นเหล็กท่อนหนึ่งเผาไฟอยู่จนร้อนแดง เรามีความรู้สึกกลัว ไม่กล้าจับต้องเพราะเกรงว่าความร้อนจะลวกเผาไหม้มือเรา ความรู้สึกนี้เปรียบได้กับโอตตปปะ คือ ความเกรงกลัวต่อผลของบาป¹ “สัตบุรุษ ผู้สงบระงับ ประกอบด้วยhiriโอตตปปะ ตั้งมั่นอยู่ในธรรมชาวนานเรียกว่าผู้มีธรรมของเทวดาในโลก”²

hiri คือ ความละอายบาป เป็นความรู้สึกรังเกียจ ไม่อยากทำบาป เห็นบาปเป็นของสกปรกจะทำให้ใจของเราเศร้าหมอง จึงไม่ยอมทำบาป³

เหตุที่ทำให้เกิดhiri

1) คำนึกถึงความเป็นคน หรือชาติตระกูล “เรานี้มีบุญอุตสาห์ได้เกิดเป็นคนแล้วทำไมจึงจะมาฆ่าสัตว์ ทำไมต้องมาขโมยเขากินนั่นมันเรื่องของสัตว์เดียรัจฉาน ทำไมต้องมาแย่งผัวแย่งเมียเขา ไม่ใช่หมู หมา กา ไก่ ในฤดูผสมพันธุ์นี้ เรามีมันชาติคน เป็นมนุษย์สูงกว่าสัตว์ทั้งหลายอยู่แล้ว” พอคำนึกถึงชาติตระกูล hiriก็เกิดขึ้น

2) คำนึกถึงอายุ “โธเอ๋ย เราก็แก่ปานนี้แล้ว จะมานั่งเกี้ยวเด็กสาวๆ คราวลูกคราวหลานอยู่ได้อย่างไร โธเอ๋ยเราก็แก่ปานนี้แล้วจะมาขโมยของเด็กรุ่นลูก รุ่นหลานได้อย่างไร” พอคำนึกถึงวัย hiriก็เกิดขึ้น

3) คำนึกถึงความดีที่เคยทำ “เราก็เคยมีความองอาจกล้าหาญทำความดีมาทีละทีแล้ว ทำไมจะต้องมาทำความชั่วเสียตอนนี้ละ ไม่เอาละ ไม่ยอมทำความชั่วละ” พอคำนึกถึงความดีเก่าก่อน hiriก็เกิดขึ้น

4) คำนึกถึงความเป็นพหูสูต “ดูซิ เราก็มีความรู้ขนาดนี้แล้ว รู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว รู้ว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ รู้สารพัดจะรู้แล้วจะมาทำความชั่วได้อย่างไร” พอคำนึกถึงความเป็นพหูสูต hiriก็เกิดขึ้น

¹ www1.freehostingguru.com/thaigenx/mongkhon/mk19.htm

² ขุ.ชา.เอก. 27/6/3

5) คำหนึ่งถึงพระศาสดา “เราเองก็ถูกพระพุทธเจ้า พระองค์ผู้แทนเหนือยาก ตรัสรู้ธรรมแล้วทรงสั่งสอนอบรมพวกเราต่อๆ กันมา เราจะละเลยคำสอนของพระองค์ ไปทำชั่วได้อย่างไร” พอคำหนึ่งถึงพระศาสดา หิริก็เกิดขึ้น

6) คำหนึ่งถึงครูอาจารย์ สถานศึกษา “ อี เราก็ศิษย์มีครูเหมือนกัน ครูอาจารย์สั่งอบรมสั่งสอนมา ชื่อเสียงสถาบันของเราก็ดังตั้งเป็นที่ยกย่องสรรเสริญ แล้วเราจะมาทำชั่วได้อย่างไร” พอคำหนึ่งถึงครูอาจารย์ สำนักเรียน หิริก็เกิดขึ้น

โอดตปปะ คือ ความเกรงกลัวบาป เป็นความรู้สึกกลัว กลัวว่าเมื่อทำไปแล้ว บาปจะส่งผลเป็นความทุกข์ทรมานแก่เรา จึงไม่ยอมทำบาป

สังคมทุกแห่งมีกฎหมายห้ามคนกระทำชั่ว หากใครละเมิดกฎหมายก็จะได้รับโทษกฎหมายเป็นข้อห้ามที่มีไว้เพื่อให้สังคมดำเนินไปอย่างปกติสุข หนวยย่อย ๆ ในสังคม เช่น โรงเรียน ก็มีกฎและระเบียบให้นักเรียนปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเรียบร้อยเช่นกัน

การที่คนเราไม่ทำความชั่วหรือความผิดตามกฎหมายหรือระเบียบของโรงเรียนห้ามนั้น อาจเป็นเพราะเหตุผล 2 กรณี คือ กลัวถูกลงโทษและติดตราง หรือมีจะนั้นก็กลัวถูกคนอื่นติเตียนประการหนึ่ง ที่ไม่ทำความชั่วเพราะละอายต่อความชั่วและเกรงกลัวความชั่วอีกประการหนึ่ง

การละอายต่อความชั่วนั้น ทางพระเรียกว่า “หิริ” การละอายต่อความชั่ว คือการละเว้นความชั่วเพราะละอายแก่ใจตนเอง มีความสำนึกตัวว่า สิ่งนี้เป็นสิ่งชั่วไม่ควรทำ การที่ไม่ทำความชั่วมิใช่เพราะกลัวถูกจับหรือกลัวคนเห็น คนที่มีจิตสำนึกทางจริยธรรมนั้น ที่ไม่ทำความชั่วมิใช่เพราะกลัวการถูกลงโทษที่มาจากภายนอก แต่เพราะความรู้สึกภายในยับยั้งไว้ มิใช่เพราะกลัวคนอื่นเห็น แต่เพราะตัวเองละอายที่จะเห็นตนทำเช่นนั้น

ส่วนความเกรงกลัวต่อความชั่วนั้น ทางพระเรียกว่า “โอตตปปะ” คนที่กลัวความชื่อนั้น ไม่ยอมทำผิดเพราะกลัวความชั่ว มิใช่กลัวตรางหรือคำติเตียน เขาไม่ทำความชั่วเพราะสิ่งนั้นเป็นความชั่ว เขาเห็นความชั่วเป็นสิ่งโสโครก ไม่อยากเข้าใกล้ เพราะกลัวจะเกิดความสกปรกขึ้นในจิตใจ

ผู้ที่ละอายและเกรงกลัวความชื่อนั้น คือผู้ที่เคารพตนเอง คนที่ไม่กระทำผิดเพราะกลัวถูกลงโทษนั้นคือคนที่เคารพกฎหมาย แต่คนที่ไม่กระทำผิดละอายแก่ใจนั้นคือคนที่เคารพตนเอง การเคารพกฎหมายเป็นสิ่งที่ดี แต่จะให้ดียิ่งขึ้นต้องเคารพตนเอง กฎหมายเพียงอย่างเดียวไม่อาจทำให้สังคมเป็นปกติสุขได้ คนที่ไม่มีความละอายต่อความชั่วยอมหาทางหลีกเลี่ยงกฎหมายเสมอ ถ้าไม่มีคนเห็นหรือแน่ใจว่าไม่มีใครจับได้ก็จะยังคิดที่จะทำความชั่วอยู่

คนที่ฉลาดมาก ๆ หากไม่มีความละอายต่อความชั่วแล้ว ย่อมหาช่องทางหลีกเลี่ยงกฎหมายได้เสมอ คนที่มีอำนาจก็เหมือนกัน หากไร้หิริโอตตปปะแล้ว จะทำให้ผู้คนเดือดร้อนเพราะคนเหล่านี้มีกฎหมายอยู่ในมือ อาจใช้กฎหมายข่มเหงเบียดเบียนผู้อื่นหรือคดโกงทุจริตได้ เพราะอำนาจของกฎหมายนั้นอยู่ที่ความกลัวของคน หากคนไม่กลัวกฎหมายเพราะมีกฎหมายอยู่

ในมือแล้วเขาก็จะกล้าทำผิดกฎหมาย ไม่อาจห้ามเขามีให้ทำผิดได้ แต่หากคนทุก ๆ คนในสังคม มีจิตสำนึกทางศีลธรรม คือมีความละเอียดและเกรงกลัวต่อความชั่วแล้ว เขาก็จะไม่ทำความชั่ว ไม่ว่าเขาจะฉลาดมากหรือน้อย มีอำนาจหรือไม่มีอำนาจ เพราะคนอย่างนี้เป็นคนหักห้ามใจ ตนเองและเคารพตนเอง

เหตุที่ทำให้เกิดโอดต๊ปปะ

1. **กลัวคนอื่นติ** “นี่ถ้าเราขึ้นไปขโมยของเขาเข้า คนอื่นรู้คงเอาไปพูดกันทั่ว ชื่อเสียงที่เราอุตส่าห์สร้างมาอย่างดี คงพังพินาศหมดคราวนี้เอง” เมื่อกลัวว่าคนอื่นเขาจะติเอา โอดต๊ปปะก็เกิดขึ้น จึงไม่ยอมทำบาป”

2. **กลัวการลงโทษ** “อย่าดีกว่า ขึ้นไปขโมยเขาเข้า บาปกรรมตามทันตำรวจจับได้ มีหวังติดคุกตลอดชีวิตแน่” เมื่อกลัวว่าบาปจะส่งผลให้ถูกลงโทษ โอดต๊ปปะก็เกิดขึ้น จึงไม่ยอมทำบาป

3. **กลัวการเกิดในทุคติ** “ไม่เอาละ ขึ้นไปขโมยของเขา อีกหนอยต้องไปเกิดเป็น สัตว์นรก สัตว์เดียรัจฉาน เป็นเปรต เป็นอสุรกาย ไม่ทำดีกว่า” เมื่อกลัวว่าจะต้องไปเกิดในทุคติ โอดต๊ปปะก็เกิดขึ้นจึงไม่ยอมทำบาป

hiriโอดต๊ปปะ หรือความละเอียดต่อความชั่วและเกรงกลัวความชั่วนี้ เป็น หลักธรรมที่สำคัญมาก พระพุทธศาสนาเรียกว่า “โลกपालธรรม” หรือธรรมที่คุ้มครองโลก เป็น หลักที่จะอำนวยสันติสุขให้เกิดขึ้นในโลกได้อย่างแท้จริง ลำพังเพียงกฎหมายอย่างเดียวไม่อาจ ทำให้สังคมสงบสุขได้ เพราะหากขาดhiriโอดต๊ปปะแล้ว คนจะตกเป็นทาสของสิ่งเย้ายวน และ โอกาสที่จะทำผิดก็เกิดขึ้นได้เสมอ

การอบรมปลูกฝังให้คนมีสำนึกดีชั่ว มีความละเอียดและเกรงกลัวความชั่ว เป็นการ ตัดต้นตอของความชั่วอย่างถึงรากถึงโคน เพราะการไม่ทำชั่วนั้นอยู่ที่ตัวเองมิให้ผันแปรไปตามสิ่ง เย้ายวนภายนอก

วิธีปลูกฝังhiriโอดต๊ปปะ

สังคมจะเป็นสุขเมื่อคนทุกคนมีhiriโอดต๊ปปะ ดังนั้นเราแต่ละคนจะต้องปลูกฝังสิ่งนี้ให้ แต่ตัวเอง การพัฒนาตัวเองให้เป็นคนมีhiriโอดต๊ปปะนั้น เริ่มจากง่าย ๆ ก่อน คือ ฝึกตัวเองให้ เคารพกฎหมายและระเบียบของโรงเรียนไว้ ข้อนี้ทำไม่ยากเพราะการละเมิดกฎหมายและ ระเบียบนั้นตัวเองต้องถูกลงโทษอยู่แล้ว หัดตัวเองให้กลัวการถูกลงโทษก่อน ถ้าหากจะพยายาม หาอุบายหลีกเลี่ยงกฎหมายและระเบียบ จงระลึกอยู่เสมอว่าท่านอาจจะพลาดพลั้ง หรือถ้าท่าน คิดว่าท่านฉลาดเอาตัวรอดได้ จงนึกว่าอาจมีคนฉลาดกว่าและจับได้ ถ้าท่านกำลังจะทำผิดเพราะ คิดว่าไม่มีใครรู้เห็น จงจำไว้ว่าความลับไม่มีในโลกนี้

เมื่อฝึกตนให้เป็นคนเคารพและกลัวกฎหมายแล้ว ขั้นต่อไปก็ฝึกให้เคารพตนเอง หัด ปกครองตนเอง การปกครองตนเอง คือ การยับยั้งใจตนเองมิให้กระทำผิด จงคิดว่าเราเป็น

มนุษย์ซึ่งแปลว่าผู้มีใจสูง มนุษย์เท่านั้นที่อาจฝึกให้รู้จักละอายต่อความชั่วได้ การฝึกสัตว์เดรัจฉานนั้นฝึกได้ทางเดียวคือ การลงโทษ ถ้าสุนัขตัวโตที่บ้านของเราวิ่งแกตัวเล็กเสมอ เราฝึกให้มันละเว้นการวิ่งแกนี้ได้โดยใช้ไม้ตีมันทุกครั้งที่มันวิ่งแกตัวเล็ก ในที่สุดมันจะละเว้นการวิ่งแกได้ แต่เราไม่อาจสั่งสอนมันโดยการ อบรมจิตใจให้มันเกิดความละอาย เพราะมันปกครองตัวเองไม่ได้ มันไม่อาจรับการฝึกให้เคารพตัวเองได้ ฝึกได้ก็แต่การเคารพไม่เรียว

แต่มนุษย์ประเสริฐกว่าสัตว์ มนุษย์เท่านั้นที่ฝึกให้ละอายความชั่วได้ นั่นคือรู้จักยับยั้งชั่งใจมีสำนึกผิดชอบชั่วดี มนุษย์เท่านั้นที่อบรมให้ละเว้นความชั่วและทำความดี เราเกิดมาเป็นคนแล้วควรทำตนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทำให้ตนเป็นผู้มีศักดิ์ศรีเหนือกว่าสัตว์เดรัจฉาน หากใช้สติปัญญาไตร่ตรองอย่างนี้แล้ว และเมื่อเคยชินกับการปฏิบัติตามกฎหมายและระเบียบมาแล้ว หลักธรรมข้อนี้ก็จะเป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถกระทำตามได้

2.3.6 หลักธรรมด้านพรหมวิหาร4

พรหมวิหาร 4 คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ หรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่ดุจพระพรหมได้แก่¹

1. เมตตา(loving-kindness)หมายถึงความรักใคร่ปรารถนาดีต้องการให้ผู้อื่นเป็นสุข
2. กรุณา(compassion) หมายถึง ความสงสาร คิดปรารถนาจะช่วยให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์
3. มุทิตา (sympathetic joy)หมายถึง การพลอยยินดีชื่นชมโสมนัสเมื่อผู้อื่นได้ดีมีความสุข

4 อุเบกขา(equanimity) หมายถึง ความตั้งมั่นแห่งจิตใจ ไม่หวั่นไหว ในสุขทุกข์ของตนและผู้อื่นที่เราไม่สามารถช่วยได้

การที่บุคคลจะอยู่ร่วมกันในสังคมให้มีความสุข หรือพัฒนาในทิศทางที่จะเอื้อต่อการอยู่ร่วมกันแล้ว โดยเฉพาะผู้นำชุมชน สังคมหรือผู้นำในระดับประเทศ จำเป็นอย่างยิ่งต้องมีหลักคุณ ธรรมพรหมวิหาร ดังมีรายละเอียดดังนี้

(1) เมตตา : ความปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับสุข สุขเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา สุขเกิดขึ้นได้ทั้งกายและใจ เช่น สุขเกิดจากการมีทรัพย์ สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์เพื่อการบริโภค สุขเกิดจากการไม่เป็นหนี้ และความสุขเกิดจากการทำงานที่ปราศจากโทษ เป็นต้น

¹ พระราชวรมุนี (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2528), หน้า 148-149.

(2) กรุณา : ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ความทุกข์ คือ สิ่งที่เข้ามาเบียดเบียนให้เกิดความไม่สบายกายไม่สบายใจ และเกิดขึ้นจากปัจจัยหลายประการด้วยกัน พระพุทธองค์ทรงสรุปไว้ว่าความทุกข์มี 2 กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้

- ทุกข์โดยสภาวะ หรือเกิดจากเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติของร่างกาย เช่น การเกิด การเจ็บไข้ ความแก่และความตายสิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่เกิดมาในโลกจะต้องประสบกับการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งรวมเรียกว่า กายิกทุกข์

- ทุกข์จรหรือทุกข์ทางใจ อันเป็นความทุกข์ที่เกิดจากสาเหตุที่อยู่นอกตัวเรา เช่น เมื่อปรารถนาแล้วไม่สมหวังก็เป็นทุกข์ การประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์การพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก ก็เป็นทุกข์ รวมเรียกว่า เจตสิกทุกข์

(3) มุกิตา : ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี คำว่า "ดี" ในที่นี้ หมายถึง การมีความสุขหรือมีความเจริญก้าวหน้า ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีจึงหมายถึง ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข ความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ไม่มีจิตใจริษยา ความริษยา คือ ความไม่สบายใจ ความโกรธ ความฟุ้งซ่านซึ่งมักเกิดขึ้นเมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีกว่าตน เช่น เห็นเพื่อนแต่งตัวเรียบร้อยแล้วครุชมเขยก็เกิดความริษยาจึงแกล้งเอาเศษชอล์ก โคลน หรือหมึกไปป้ายตามเสื้อกางเกงของเพื่อนนักเรียนคนนั้นให้สกปรกเลอะเทอะ เราต้องหมั่นฝึกหัดตนให้เป็นคนที่มีมุกิตา เพราะจะสร้างไมตรีและผูกมิตรกับผู้อื่นได้ง่ายและลึกซึ้ง

(4) อุเบกขา : การรู้จักวางเฉย หมายถึง การวางใจเป็นกลางเพราะพิจารณาเห็นว่า ใครทำดีย่อมได้ดี ใครทำชั่วย่อมได้ชั่ว ตามกฎแห่งกรรม คือ ใครทำสิ่งใดไว้สิ่งนั้นย่อมตอบสนองคืนบุคคลผู้กระทำ เมื่อเราเห็นใครได้รับผลกรรมในทางที่เป็นโทษเราก็ไม่ควรดีใจหรือคิดซ้ำเติมเขาในเรื่องที่เกิดขึ้น เราควรมีความปรารถนาดี คือพยายามช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ในลักษณะที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

2.3.7. หลักความเชื่อเชิงพุทธศาสนา

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน)¹ ได้อธิบายความเชื่อทางพระพุทธศาสนาไว้ว่าเครื่องชักนำอันแรกให้เกิดไตรสรณคมน์หรือเป็นพุทธศาสนิกชนผู้นับถือพระพุทธศาสนา คือ สิ่งที่เกิดขึ้นในใจ 2 อย่างได้แก่ ศรัทธากับปสาทะ ศรัทธาแปลว่า ความเชื่อ ปสาทะ แปลว่า ความเลื่อมใส ศรัทธาที่ไม่ถูกต้องอาจเป็นอันตรายแก่การนับถือ พระพุทธศาสนา เมื่อศรัทธา

¹ สมเด็จพระญาณสังวร(สุวฑฺฒโน), หลักพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬารามวิทยาลัย, 2536), หน้า 152 – 158.

ไม่ถูกต้อง ปสาทะก็ไม่ถูกต้องเหมือนกัน ความศรัทธาหรือความเชื่ออย่างถูกต้องทางพระพุทธศาสนา มีดังนี้

1. เชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จริง เมื่อเชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จริง ทำให้ไม่สงสัยลังเลใจในพระปัญญาของพระพุทธเจ้า ไม่สงสัยลังเลใจในพระธรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสั่งสอนเป็นพระพุทธศาสนา ไม่สงสัยลังเลใจในพระสงฆ์ โดยตรงกันข้าม ยิ่งเกิดความเชื่อความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ความเชื่อความเลื่อมใสนี้เกิดเพราะตั้งใจสดับฟังพระธรรม หรือศึกษาในพระพุทธศาสนาให้รู้ซาบซึ้ง โดยเฉพาะรู้จักบาปบุญหรือกรรมดี กรรมชั่ว ความเชื่อข้อนี้เรียกว่า ตถาคตโพธิสัตถา แปลว่า ความเชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

2. เชื่อว่าบุญบาปมีจริง ทำให้ไม่สงสัยลังเลใจในเรื่องบุญและบาป หรือกรรมดีกรรมชั่ว สิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งสอนว่าเป็นบุญเป็นกรรมดี ก็เชื่อว่าเป็นบุญเป็นกรรมดีจริง เช่นความมีใจเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สงเคราะห์ช่วยเหลือ เป็นต้น สิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งสอนว่าเป็นบาปเป็นกรรมชั่ว ที่เชื่อว่าเป็นบาปเป็นกรรมชั่วจริง เช่น ความมีใจละโมภ โหดร้าย หลงใหล ประพฤติชั่วร้าย มีฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เป็นต้น ความเชื่อข้อนี้เรียกว่า กัมมสัทธา เชื่อกรรม กรรมแปลว่าการงานที่บุคคลทำด้วยเจตนา เชื่อกรรมก็คือเชื่อว่าเป็นบุญบาป หรือกรรมดีกรรมชั่ว มีจริง

3. เชื่อว่าผลของบุญบาปมีจริง ทำให้ไม่สงสัยลังเลใจว่าบุญบาปที่ทำจะไม่มีผลสนองตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งสอนไว้ว่า กรรมดีให้ผลดี กรรมชั่วให้ผลชั่วไม่สับสนกันเหมือนอย่างหวานพิษเช่นใดที่ได้รับผลเช่นนั้น ความเชื่อข้อนี้เรียกว่าวิปากสัทธา เชื่อผลของกรรม คือเชื่อว่าเป็นบุญบาปที่ทำให้ผลจริงตามประเภท บุญก็ให้ผลดี บาปก็ให้ผลไม่ดี

4. เชื่อว่าบุญบาปที่ตนทำ ก็เป็นของตนจริง ทำให้ไม่สงสัยลังเลใจว่าตนจะต้องรับผลของบุญบาปที่ตนเองทำไว้หรือไม่ ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ทุก ๆ คนนึกคิดอยู่เสมอว่าเรามีกรรมเป็นของของตน เป็นทายาทรับผลของกรรมเราทำดีจักได้ดี เราทำชั่วก็จักได้ชั่ว ความเชื่อ ข้อนี้เรียกว่า กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมที่ตนทำไว้เป็นของของตนเหมือนบริโภคอาหารเองก็อิ่มเอง เรียนเองก็รู้เอง

แสง จันทรงาม¹ กล่าวว่าชาวพุทธควรมีศรัทธา หรือความเชื่อในสิ่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. เชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า คือ เชื่อว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้จริง ประกอบด้วยพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณจริง ความเชื่อในการตรัสรู้

¹ แสง จันทรงาม, พุทธศาสนวิทยา, (กรุงเทพฯ : บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์จำกัด, 2544), หน้า 87 – 98 และ 112 – 113.

ของพระพุทธเจ้าที่สำคัญและจำเป็นมาก เพราะพระพุทธเจ้าเป็นผู้ให้กำเนิดพระพุทธศาสนา และ พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นเพราะการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ถ้าไม่เชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จริง ก็เท่ากับไม่เชื่อพระพุทธศาสนาทั้งหมด

2. เชื่อกรรม กรรมแปลว่าการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือความตั้งใจ อันมีกิเลสเป็นแรงผลักดัน ซึ่งแยกออกเป็น กายกรรม วาจากรรมและมโนกรรม ตลอดเวลาที่ตื่นอยู่ คนทุกคนต้องยอมทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นปกติ กรรมแบ่งเป็น 3 ตามคุณภาพคือ กุศลกรรม เป็นกรรมดี เกิดจากการกระตุ้นใจฝ่ายดี มีเจตนาดี กระทำไปแล้วอำนวยประโยชน์ สุขแก่ตนและผู้อื่น อกุศลกรรมเป็นกรรมซึ่ง เกิดจากแรงกระตุ้นใจฝ่ายชั่ว มีเจตนาชั่ว กระทำไปแล้วก่อทุกข์โทษให้แก่ตนและคนอื่น และอัปยาคตกรรม คือกรรมกลางๆ ไม่ดีไม่ชั่ว กระทำไปด้วยความเคยชิน โดยไม่มีเจตนา ไม่มีแรงกระตุ้นภายในที่เด่นชัด เช่น การยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ในชีวิตประจำวัน

3. เชื่อผลของกรรม คือเชื่อว่ากรรมที่บุคคลทำลงไปแล้ว ไม่ว่าดีหรือชั่ว ย่อมก่อให้เกิดผลตามสมควรแก่เหตุเสมอ

4. เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของของตน คือเชื่อว่าผลที่เราได้รับอยู่ ในปัจจุบันนี้ ทุกอย่างเป็นผลแห่งการกระทำของเราเอง บางอย่างอาจเป็นผลของกรรมในชาตินี้ แต่บางอย่างอาจเป็นผลของกรรมในอดีตชาติ การเชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของของตน จะช่วยให้คนรู้จักความรับผิดชอบในตนเอง ไม่โยนความรับผิดชอบไปให้อำนาจภายนอกต่างๆ เช่น ภูตผี เทวดา พ่าดิน หรือโชคชะตา

ความเชื่อทั้ง 4 ประการนี้ เป็นความเชื่อหลักที่ชาวพุทธ ควรเชื่อไว้ก่อน ตั้งแต่เบื้องต้น เพราะถ้าไม่เชื่อหลัก 4 ประการนี้ ก็เท่ากับไม่ใช่ชาวพุทธเลยที่เดียวนอกจากหลัก 4 ประการนี้แล้ว ชาวพุทธควรเชื่อในหลักปลีกย่อยต่างๆ ต่อไปนี้คือ

1. เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว หลักที่สืบเนื่องมาจากกรรมนั่นเอง แต่อย่าให้เห็นชะลงไปอีกว่ากรรมดีก่อให้เกิดผลดี กรรมชั่วก็ให้เกิดผลชั่ว

2. เชื่อว่าบุคคลผู้มีบุญคุณ เช่น บิดามารดามีอยู่จริง บิดามารดาเป็นผู้มีบุญคุณต่อบุตร เพราะเป็นผู้ให้ชีวิตร่างกายแก่บุตร เลี้ยงดูบุตรให้เจริญเติบโต อบรมสั่งสอนให้บุตรเป็นคนดี ให้ความรักอันบริสุทธิ์แก่บุตร ฉะนั้นมารดาบิดาจึงมีบุญคุณอย่างสูงแก่บุตร บุตรควรจะสำนึกในบุญคุณ แล้วหาทางตอบแทนในบุญคุณ

3. เชื่อว่าสมณพราหมณ์ ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบทั้งโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว สอนหมู่สัตว์ให้รู้ตามมีอยู่

4. เชื่อว่าโลกหน้ามีอยู่จริง ชาวพุทธควรเชื่อว่าภพภูมิอันเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ ไม่มีเฉพาะมนุษยโลกนี้เท่านั้น ยังมีโลกอื่นอีกมากมายที่สัตว์ได้อยู่อาศัย โลกเหล่านั้นไม่จำเป็นจะต้องมีลักษณะเหมือนโลกมนุษย์ทุกอย่าง

5. เชื่อว่าสัตว์ที่เกิดผุดขึ้น (โอปปาติกะ) มีอยู่จริง หมายถึงสัตว์ที่เกิดผุดขึ้นมาเป็นรูปร่างตัวตนทันที โดยไม่ต้องอยู่ในครรภ์มารดาก่อน สัตว์ประเภทนี้ได้แก่ สัตว์นรก เปรต อสุรกาย เทวดาและรูปพรหม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)¹ ได้กล่าวถึงเครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ 5 ประเภทคือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา ในส่วนของศรัทธาได้อธิบาย ไว้ว่า ศรัทธาเราแปลกันง่าย ๆ ว่า ความเชื่อ ถ้าขยายความออกไปก็คือ มีความเชื่อความเลื่อมใส ในคุณพระรัตนตรัย หลักความเจริญข้อนี้ทำให้เราเอามาใช้ตรวจสอบตัวเอง เช่นถามตัวเองว่าเดี๋ยวนี้เรามีศรัทธาแค่ไหน ศรัทธาของเราเจริญเพิ่มพูนขึ้นหรือไม่ คือเชื่อในคุณพระรัตนตรัย เชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเท่าไร ถ้าหากเรามีความมั่นใจว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้จริง เป็นพระสัมมาสัมพุทธจริง เราก็คงเชื่อฟังคำสั่งสอนของพระองค์ไปด้วย เมื่อเชื่อฟังเราก็จะปฏิบัติได้อย่างมั่นใจ พระองค์สอนว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เราก็คงทำความดีละเว้นความชั่ว เพราะฉะนั้นหลักที่จะทำให้เจริญก้าวหน้าอย่างแรกก็จะต้องมีความเชื่อ ความเลื่อมใสในพระคุณของพระพุทธเจ้าในพระปัญญาตรัสรู้ของพระองค์ ต่อไปก็เชื่อในพระธรรมคำสั่งสอนและมั่นใจในพระสงฆ์ที่เอาธรรมมาสั่งสอน ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำไว้ ประกาศไว้ คำอธิบายนี้สอดคล้องกับแนวคิด²ที่ว่า ความศรัทธาหรือความเชื่อ 4 ประการได้แก่ เชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จริง เชื่อว่าบุญบาปมีจริง เชื่อว่าผลของบุญบาปมีจริง และเชื่อว่าบุญบาปที่ตนทำเป็นของตนจริง ความสำคัญอยู่ที่ข้อแรกคือ เชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จริงเพราะตั้งใจระดับศึกษาพระพุทธศาสนาจนเกิดความรู้สึกว่าพระธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้เป็นความจริงทุกอย่าง ความเชื่อและความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยก็จะเกิดตั้งมั่นขึ้นทุกที ที่ทำให้เชื่อมั่นว่าบุญบาปที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งสอนไว้มีจริง ผลของบุญบาปตามที่ตรัสสั่งสอนไว้มีจริง บุญบาปที่ผู้ใดทำไว้ก็เป็นของผู้นั้นจริงตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า รวมความว่าทำให้เชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ³ ได้สรุปว่าความเชื่อทางพระพุทธศาสนาสำหรับพุทธมามกะที่ดีมี 3 ชั้นต่อเนื่องกัน คือ ก) ไตรสรณาคม ข) กฎแห่งกรรม เอนกชาติ นรก สวรรค์ และ ค) นิพพาน โดยความเชื่อในไตรสรณาคม คือ การเชื่อว่าพระพุทธเจ้ามีจริงท่านทรงเป็นผู้รู้และผู้ปฏิบัติชอบ พระธรรมคือความจริงที่ท่านค้นพบและทรงนำมาสั่งสอนผู้อื่น เราควรเรียนรู้และปฏิบัติตาม พระสงฆ์คือผู้ศึกษาและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของ

¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2536), หน้า 157 – 158.

² สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน), หลักพระพุทธศาสนา, หน้า 157 – 158.

³ ดวงเดือน พันธุมนาวินและคณะ, ความเชื่อและการปฏิบัติทางพุทธศาสนาของคนไทย : การปลูกฝังอบรมและคุณภาพชีวิต, หน้า 18 – 20.

พระพุทธเจ้าและเป็นผู้นำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาเผยแพร่แก่ประชาชนตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ความเชื่อ กฎแห่งกรรมเป็นความเชื่อเรื่องผลแห่งการกระทำคือการกระทำดีควรเชื่อว่า ย่อมได้ผลดี ส่วนการกระทำชั่วย่อมได้ชั่ว และยังเชื่อต่อไปว่าผลของกรรมที่บุคคลกำลังได้รับอยู่ในขณะนี้ นั่น ย่อมมีทั้งผลของกรรมเก่าในอดีตอันนานไกล และผลของกรรมหรือการกระทำในปัจจุบันหรือในอดีตที่เพิ่งผ่านไปใหม่ ๆ สืบจากความเชื่อในเรื่องของสาเหตุและผลที่เกี่ยวเนื่องกับการทำความดี และความชั่วว่าจะส่งผลต่อบุคคลในกาลต่อมา ซึ่งอาจจะเกิดผลที่เกิดในชาติปัจจุบัน คือชาติเดียวกับที่บุคคลนั้นได้กระทำความกรรมไว้หรืออาจจะเกิดผลในชาติหลัง ๆ ก็ได้ จึงเป็นเหตุผลสมควรที่พุทธมามกะจะต้องมีความเชื่อเรื่องเอกชาติของมนุษย์ว่าเราแต่ละคนมีประวัติการเกิดในชาติต่าง ๆ มากมาย ย้อนไปในอดีตอันนานไกล นอกจากมีคนส่วนใหญ่ในโลกจะต้องเกิดอีกหลายชาติในอนาคต เรื่องของการรับผลดีผลเสียของการกระทำของตนนั้นทำให้ต้องมีความเชื่อว่านรก และสวรรค์มีจริง ส่วนความเชื่อขั้นสูงสุดของ พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของพระพุทธศาสนาเพราะในศาสนาอื่น ๆ ไม่มีความเชื่อนี้ คือความเชื่อเรื่องนิพพาน ซึ่งความหมายตามตัวอักษรแปลว่า ออกไปแล้วจากตัณหาที่เป็นเครื่องร้อยติดไว้กับภพ ไม่มีกิเลส (รัก โลภ โกรธ หลง) และดับทุกข์ทั้งปวง ซึ่งสมควรเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ และควรเชื่อว่าบุคคลเมื่อปฏิบัติทางกาย วาจา ใจ แล้วอาจบรรลุได้ในชาตินี้โดยไม่จำกัดเพศ ชาติตระกูล หรือฐานะ ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติตนของผู้นั้นเป็นสำคัญ

สรุปได้ว่า หลักการปฏิบัติเชิงพุทธหรือ หลักความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่พุทธศาสนิกชนควรมีความเชื่อทางพระพุทธศาสนา โดยในเบื้องต้น ควรมีความเชื่อในกฎธรรมชาติของไตรลักษณ์ และเชื่อใน ไตรสรณคมน์ คือ เชื่อในความมีอยู่จริงของพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ มีความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม คือเชื่อในการเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์ และเชื่อในเรื่องบาปบุญ สวรรค์ นรกว่ามีอยู่จริง และมีความเชื่อเรื่องนิพพาน คือเชื่อว่าการหมดสิ้นกิเลสเป็นเป้าหมายของพุทธศาสนิกชนและบุคคลสามารถปฏิบัติตนให้หมดสิ้นกิเลส หรือบรรลุนิพพานได้ เพราะหลักการปฏิบัติของพระพุทธศาสนาให้เป็นไปเพื่อความดับทุกข์และให้หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งมวล ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก

2.4 โปรแกรมการกระทำสาเหตุ

2.4.1 แนวคิดเกี่ยวกับโปรแกรมการกระทำสาเหตุชุดกิจกรรม

โปรแกรมการกระทำสาเหตุชุดกิจกรรม หมายถึง รายละเอียดของแนวการจัดประสบการณ์การเรียนรู้การสอน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้ได้รับการพัฒนาไปตามจุดหมายที่ตั้งไว้ให้มากที่สุด โดยที่ผู้สร้างชุดกิจกรรมจะเรียงชุดกิจกรรมต่างกันไปตามจุดมุ่งหมายหรือลักษณะของชุดกิจกรรมที่วางไว้

มีนักวิชาการได้กล่าวถึงการสร้างชุดกิจกรรมอบรมไว้ว่า การสร้างชุดฝึกอบรมนั้นต้องยึดหลักทฤษฎีการเรียนรู้ทางจิตวิทยา ดังนี้

1) กฎการเรียนรู้ของธอร์นไดค์เกี่ยวกับกฎแห่งการฝึก (Law of Exercise) ซึ่งกล่าวว่า สิ่งใดที่มีการฝึก จะมีความคล่องตัวและสามารถทำได้ดี ในทางตรงข้ามกับสิ่งใดก็ตามที่ไม่ได้รับการฝึกหรือทอดทิ้งไปนานแล้วย่อมจะทำได้ไม่ดี

2) ความแตกต่างระหว่างบุคคล ควรคำนึงว่านักเรียนแต่ละคนมีความรู้ ความถนัด และความสนใจแตกต่างกัน ฉะนั้น ในการสร้างชุดฝึกอบรมจึงควรพิจารณาถึงความเหมาะสม คือไม่ยากหรือง่ายจนเกินไปและควรมีหลายรูปแบบ

3) การจูงใจผู้เรียน โดยการจัดชุดฝึกอบรมจากง่ายไปหายาก เพื่อดึงดูดความสนใจของนักเรียน ซึ่งจะทำให้เกิดผลสำเร็จในการฝึกแล้ว ยังช่วยยั่วยุให้อยากฝึกต่อไป

4) ใช้แบบฝึกสั้นๆ เพื่อไม่ให้เกิดความเบื่อหน่าย

องค์ประกอบของชุดกิจกรรม

โปรแกรมการกระทำสาเหตุชุดกิจกรรม เป็นนวัตกรรมทางการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากชุดกิจกรรมสามารถพัฒนาด้านต่างๆของผู้เรียนได้ ปวิณส์ดา ร่มพะยอมกล่าวว่าชุดกิจกรรมที่สร้างขึ้นมีองค์ประกอบดังนี้ ¹

1. ชื่อกิจกรรม เป็นส่วนที่ระบุเลขที่ของกิจกรรมและชื่อกิจกรรม
2. ชี้แจง เป็นส่วนที่อธิบายความมุ่งหมายหลักของกิจกรรมและลักษณะของการจัดกิจกรรมเพื่อให้บรรลุจุดหมายที่วางไว้
3. จุดมุ่งหมาย เป็นส่วนที่ระบุจุดมุ่งหมายที่สำคัญของกิจกรรม
 - 3.1 จุดมุ่งหมายทั่วไป เป็นส่วนที่บอกจุดมุ่งหมายทั่วไปของการจัดกิจกรรม
 - 3.2 จุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรม เป็นส่วนที่ระบุพฤติกรรมที่นักเรียนต้องทำเพื่อให้บรรลุจุดหมายของกิจกรรม
4. สารสำคัญ เป็นส่วนที่ระบุเนื้อหาของกิจกรรมเพื่ออธิบายให้ครูทราบว่าจะอะไรเป็นส่วนสำคัญที่จัดให้กับนักเรียน
5. เวลาที่ใช้ เป็นส่วนที่ระบุเวลาในการดำเนินกิจกรรม
6. สื่อ เป็นส่วนที่ระบุถึงวัสดุและอุปกรณ์ที่จำเป็นในการดำเนินกิจกรรม เพื่อให้ครูทราบว่าต้องเตรียมอะไรบ้างในการทำกิจกรรมแต่ละครั้ง
7. การดำเนินกิจกรรม เป็นส่วนที่ระบุขั้นตอนการทำกิจกรรมดังนี้
 - 7.1 ขั้นนำ เป็นส่วนที่ครูเตรียมความพร้อมของนักเรียน

¹ ปวิณส์ดา ร่มพะยอม, “การสร้างชุดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4, *ปริญาญศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (หลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2549),* หน้า 40 – 41 .

7.2 ขั้นตอนกิจกรรม เป็นส่วนที่ให้ความรู้ และสาธิตประกอบการบรรยายและให้นักเรียนได้ลงมือปฏิบัติกิจกรรม

7.3 ขั้นสรุป เป็นส่วนที่ครูและนักเรียนได้ช่วยกันรวบรวมข้อมูลความรู้จากขั้นตอนกิจกรรมมาสรุปเพื่อให้ได้สาระสำคัญในการทำกิจกรรม

7.4 ขั้นประเมินผล เป็นส่วนที่ครูต้องการตรวจสอบว่า เมื่อจบกิจกรรมแต่ละกิจกรรมแล้ว นักเรียนสามารถทำกิจกรรมบรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่

8. เอกสารประกอบการทำกิจกรรม เป็นส่วนที่ให้ตัวอย่างเอกสารไว้สำหรับให้นักเรียนปฏิบัติ เรียกเอกสารนี้ว่า เอกสารสำหรับนักเรียน

9. ภาคผนวก เป็นส่วนที่ให้คำเฉลยของแบบฝึกหัด และข้อมูลอื่นๆ ที่จำเป็นสำหรับครูเพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรม สำหรับการศึกษาครั้งนี้ โปรแกรมการกระทำสาเหตุชุดกิจกรรม ประกอบด้วย ชื่อชุดกิจกรรม หลักธรรมพื้นฐาน วัตถุประสงค์ สาระสำคัญ เวลา อุปกรณ์ และการดำเนินกิจกรรม ซึ่งแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นนำเข้าสู่กิจกรรม ขั้นดำเนินกิจกรรม ขั้นสรุปผลและแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม

ในขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมผู้วิจัยได้ทำการศึกษาตำราเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมและรูปแบบการเรียนการสอนต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรม ที่ผู้วิจัยจะได้ออกแบบและสร้างชุดกิจกรรมขึ้น

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)¹ ได้กล่าวไว้ว่า หลักทั่วไปในการสอนที่สอดคล้องกับการดำเนินกิจกรรมตามพุทธวิธีในการสอน เกี่ยวกับเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน มีดังนี้

1. สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจได้ยากหรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ ตัวอย่างที่เห็นชัด คือ อริยสัจ

2. สอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับขั้น และต่อเนื่องกันเป็นสายลงไปอย่างที่เราเรียกว่า สอนเป็นอนุพยักดา ไตรสิกขา พุทธโอวาท 3 เป็นต้น

3. ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ก็สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเองอย่างที่เราเรียกว่าประสบการณ์ตรง เช่นทรงสอนพระนันทะที่คิดถึงคู่รักคนงาม ด้วยการทรงพาไปชมนางฟ้า นางอัปสรเทพธิดา ให้เห็นกับตา เรื่องอาจารย์ทศปาโมกข์ให้หมอสีกวดทดสอบตัวเอง² เรื่องนามสัทธาต³ หรืออย่างที่ทำให้พระเพ่งดูความเปลี่ยนแปลงของดอกบัว เป็นต้น

4. สอนตรงเนื้อหาตรงเรื่องคมอยู่ในเรื่อง ไม่วกวนไม่ไขว่ไขว ไม่ออกนอกเรื่อง

¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), “พุทธวิธีในการสอน”, ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, หน้า 12.

² วิ.ม. (บาลี) 5/129/34

³ ขุ.ชา.เอกก.อ.(บาลี) 2/248

5. สอนมีเหตุผล ตรงตามเห็นจริงได้ อย่างที่เรียกว่า สนิทาน

6. สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก

7. สอนสิ่งที่มีความหมาย ควรที่เขาคะเรียนรู้และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเอง อย่างพุทธพจน์ที่ว่า พระองค์ทรงมีพระเมตตา หวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย จึงตรัสพระวาจาตามหลัก 6 ประการ คือ¹ 1) คำ พูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง, ไม่เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส2) คำ พูดที่จริง ถูกต้อง, แต่ไม่เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส3) คำ พูดที่จริง ถูกต้อง, เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - เลือกกาลตรัส4) คำ พูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง, ไม่เป็นประโยชน์, ถึงเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส5) คำ พูดที่จริง ถูกต้อง, แต่ไม่เป็นประโยชน์, ถึงเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส6) คำ พูดที่จริง ถูกต้อง, เป็นประโยชน์, เป็นที่รักที่ชอบใจของคนอื่น - เลือกกาลตรัส²

ลักษณะของพุทธวิธีในการสอนดังกล่าว คือ ทรงเป็นกาลวาที สัจวาที ภูตวาที อัถวาที ธรรมวาที วินัยวาที ในการที่พระองค์ดำเนินกิจกรรมนั้นมีความเป็นลักษณะเดียวกันกับการสอน คือทรงใช้การดำเนินกิจกรรมง่าย ๆ ไม่มีความสลับซับซ้อนอะไร สามารถเห็น และเข้าใจได้ไม่ยาก

ด้านเกี่ยวกับตัวผู้เรียน

1. รู้ คำนึงถึง และสอนให้เหมาะตามความแตกต่างระหว่างบุคคล เช่น คำนึงถึงจิต 6³ และรู้ระดับความสามารถของบุคคล อย่างที่พระพุทธเจ้าได้ทรงพิจารณา เมื่อก่อนเสด็จออกประกาศศาสนา

2. ปรับวิธีสอนผ่อนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคล อาจใช้ต่างวิธี ขอนี้เกี่ยวโยงต่อเนื่องมาจากข้อที่ 1

3. นอกจากคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้ว ผู้สอนยังจะต้องคำนึงถึงความพร้อม ความสุกอม ความแก่รอบแห่งอินทรีย์ หรือญาณ ที่บาลีเรียกว่า *ปริพาเก* ของผู้เรียนแต่ละบุคคลเป็นราย ๆ ไปด้วย ว่าในแต่ละคราว หรือเมื่อถึงเวลานั้นๆ เขาควรจะได้เรียนอะไร และเรียนได้แค่ไหนเพียงไร หรือว่าสิ่งที่ต้องการให้เขารู้ นั้น ควรให้เขาเรียนได้หรือยัง

4. สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำ ด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจชัดเจน แม่นยำ และได้ผลจริง

¹ ม.ม (บาลี) 13/94/69, ม.ม. (ไทย) 12/86/87-88.

² พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), ในเรื่องเดียวกัน, หน้า 40.

³ จิต 6 ได้แก่ ราคะจิต โทสะจิต โมหะจิต ศรัทธาจิต พุทธิจิต และสัททจิต, ม.ม. (บาลี) 13/94/178, ที.ปา (บาลี) 11/119/210.

5. การสอนดำเนินไปในรูปที่ให้ผู้รู้สึกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ในการแสวงหาความจริงให้มีการแสดงความคิดเห็น ได้ตอบเสริมหลักนี้เป็นข้อสำคัญในวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งต้องการอิสรภาพในทางความคิด และโดยวิธีนี้ เมื่อเข้าถึงความจริง ผู้เรียนก็จะรู้สึกว่าตนได้มองเห็นความจริงด้วยตนเอง และมีความชัดเจนมั่นใจหลักนี้พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นประจำ และมักมาในรูปการถามตอบ ซึ่งอาจแยกลักษณะการสอนแบบนี้ได้เป็น

5.1) ล่อให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นของตนออกมา ซึ่งข้อคิดให้แก่เขา ส่งเสริมให้เขาคิด และให้ผู้เรียนเป็นผู้วินิจฉัยความรู้นั้นเอง ผู้สอนเป็นเพียงผู้นำ ซึ่งช่องทางเข้าสู่ความรู้ในการนี้ ผู้สอนมักกลายเป็นผู้ถามปัญหา แทนที่จะเป็นผู้ตอบ

5.2) มีการแสดงความคิดเห็น ได้ตอบอย่างเสรี แต่มุ่งหาความรู้ ไม่ใช่มุ่งแสดงภูมิหรือข่มกัน

6. เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษเป็นรายๆ ไปตามควรแก่กาลเทศะ และเหตุการณ์

7. ช่วยเหลือเอาใจใส่คนที่ด้อยที่มีปัญหา เช่นเรื่องพระจุพนันทกที่กล่าวแล้ว เป็นต้น¹

จึงสามารถสรุปเกี่ยวกับตัวผู้เรียนได้ว่า เป็นการเลือกบุคคลในการดำเนินกิจกรรมที่มีความสอดคล้องกันดังนี้ คือ ทรงคำนึงความแตกต่างของบุคคลตามจริต 6 เพื่อเป็นการง่ายต่อการดำเนินกิจกรรม มีการปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินกิจกรรมตลอด เพื่อให้มีความเหมาะสมกับผู้เข้าร่วมกิจกรรม พร้อมทั้งมีการสำรวจความพร้อมของผู้เข้าร่วมกิจกรรมตลอดเวลาที่ดำเนินกิจกรรม ทรงเน้นให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีโอกาสลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง เพราะคำพูดอย่างเดียวไม่สามารถทำให้เขาเข้าใจได้ ส่งเสริมให้มีความอิสระทางความคิด สามารถโต้แย้งในสิ่งที่พระองค์ทรงสอนได้ หากมีความสงสัย ให้เขาได้แสดงถึงศักยภาพภายในที่มีอยู่ออกมาอย่างเต็มที่ พระทรงทำอย่างนี้ก็เพราะผลอันสูงสุด คือทรงช่วยให้เขาได้ใช้ศักยภาพที่มีอยู่ในการแก้ปัญหา คือ ความทุกข์ของตนเองได้ด้วยกำลังแห่งตน

ด้านเกี่ยวกับตัวการสอน

1. ในการสอนนั้น การเริ่มต้นเป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่งการเริ่มต้นที่ดีมีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลดีเป็นอย่างมาก อย่างน้อยก็เป็นเครื่องดึงความสนใจ และนำ เข้าสู่เนื้อหาได้

2. สร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลินไม่ให้ตึงเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดใจ และให้เกียรติแก่ผู้เรียน ให้เขามีความภูมิใจในตัว

3. สอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญ ไม่กระทบตนและผู้อื่น ไม่มุ่งยกตน ไม่มุ่งเสียดสีใครๆ

¹ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), ในเรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

4. สอนโดยเคารพ คือ ตั้งใจสอน ด้วยความรู้สึกว่า เป็นเรื่องจริงจัง มีคุณค่า มองเห็นความสำคัญของผู้เรียนและของงานสั่งสอนนั้น ไม่ใช่สักว่าทำ หรือเห็นผู้เรียนโง่เขลา หรือเห็นเป็นชั้นต่ำๆ

5. ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจสละสลวย เข้าใจง่าย¹

กลวิธีและอุปบายประกอบการสอน

กลวิธีและอุปบายประกอบการสอนหรือการดำเนินกิจกรรมนั้นตามพุทธวิธีในการสอน พระธรรมปิฎกได้กล่าวไว้ สรุปเป็นหัวข้อดังนี้

1. การยกอุทาหรณ์ และการเล่านิทานประกอบ การยกตัวอย่างประกอบคำ อธิบาย และการเล่านิทานประกอบการสอน

2. การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา คำ อุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมา และเข้าใจง่ายขึ้นโดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม

3. การใช้อุปกรณ์การสอน ในสมัยพุทธกาล ย่อมไม่มีอุปกรณ์การสอนชนิดต่างๆ ที่จัดทำ ขึ้นไว้เพื่อการสอนโดยเฉพาะเหมือนสมัยปัจจุบัน เพราะยังไม่มีการจัดการศึกษาเป็นระบบขึ้นมาอย่างแพร่หลายกว้างขวาง หากจะใช้อุปกรณ์บ้าง ก็คงต้องอาศัยวัตถุสิ่งของที่มีในธรรมชาติ

4. การทำเป็นตัวอย่าง วิธีสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในทางจริยธรรม คือการทำ เป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอน เป็นทำ นองการสาธิตให้ดู

5. การเล่นภาษา เล่นคำ และใช้คำ ในความหมายใหม่ การเล่นภาษาและเล่นคำ เป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณ

6. อุปบายเลือกคน และการปฏิบัติรายบุคคล การเลือกคนเป็นอุปบายสำคัญในการเผยแผ่พระศาสนา ในการประกาศธรรมของ ขลขอุปบายเลือกบุคคลเป็นรายๆ ซึ่งให้ผลดีในการสอนยิ่งกว่าการสอนแบบสาดๆ

7. การรู้จักจังหวะและโอกาส ผู้สอนต้องรู้จักจังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์ เมื่อยังไม่ถึงจังหวะ ไม่เป็นโอกาส ก็ต้องมีความอดทน ไม่ชิงหักหาญหรือตั้งต้นทำ แต่ก็ต้องตื่นตัวอยู่เสมอเมื่อถึงจังหวะหรือเป็นโอกาส

8. ความยืดหยุ่น ในการใช้วิธีการ ถ้าผู้สอน สอนอย่างไม่มีอัตรา ตัดต้นหา มานะ ทิฎฐิ เสียได้ ก็จะมุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญ สุดแต่จะใช้กลวิธีใดให้การสอน ได้ผลดีที่สุด ก็จะทำในทางนั้น ไม่กลัวว่าจะเสียเกียรติ ไม่กลัวจะถูกผู้รู้สึกว่าแพ้ บางคราว เมื่อ

¹ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), ในเรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

สมควรก็ต้องยอมให้ผู้เรียนรู้สึกตัวว่าเขาเก่ง บางคราวสมควรชมก็ชม บางคราวสมควรโธนถือนอ่อน
ผ่อนตาม ก็ยอมตาม สมควรขัดก็ขัด สมควรคล้อยก็คล้อย สมควรปลอบก็ปลอบ

9. การลงโทษ และให้รางวัลมีคำสรรเสริญพระพุทธรูปที่ยกมาแสดงข้างต้นแล้วว่า
“พระผู้มีพระภาคทรงฝึกอบรมชุมชนได้ดีถึงเพียงนี้ โดยไม่ต้องใช้อำนาจ”¹ ซึ่งแสดงว่า การใช้
อำนาจลงโทษ ไม่ใช่วิธีการฝึกคนของพระพุทธเจ้า แม้ในการแสดงธรรมตามปกติพระองค์ก็ทรง
แสดงไปตามเนื้อหาธรรม ไม่กระทบกระทั่งใคร อย่างที่ว่า“ทรงแสดงธรรมในบริษัท ไม่ทรงยอม
บริษัท ไม่ทรงรุกรานบริษัท ทรงชี้แจงให้บริษัทเห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้สำเร็จด้วย
ธรรมิกถา”²และว่า “พึงรู้จักการยกยอ และการรุกราน ครั้นรู้แล้วไม่พึงยกยอ ไม่พึงรุกราน พึง
แสดงแต่ธรรมเท่านั้น”³ ข้อนี้ ดีความไปได้ถึงว่า ไม่ใช่ทั้งวิธีลงโทษและให้รางวัล แม้ว่า
พระพุทธเจ้าจะทรงใช้การชมเชยยกย่องบ้าง ก็เป็นไปในรูปการยอมรับคุณความดีของผู้นั้น
กล่าวชมโดยธรรม ให้เขามั่นใจในการกระทำ ความดีของตน แต่ไม่ให้เกิดเป็นการเปรียบเทียบ
ชมคนอื่นลงบางที่ทรงชมเพื่อให้ถือเป็นตัวอย่าง หรือเพื่อแก้ความเข้าใจผิด ให้ตั้งทัศนคติที่ถูก
เช่น ทรงชมพระนันทกะ⁴ และตำหนิเตือนพระนันทะ⁵ เป็นต้น

10. กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นต่างครั้งต่างคราว ย่อมมี
ลักษณะแตกต่างกันไปไม่มีที่สุด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมอาศัยปฏิกิริยา คือ ความสามารถ
ในการประยุกต์หลัก วิธีการ และกลวิธีต่างๆ มาใช้ให้เหมาะสม เป็นเรื่องเฉพาะครั้ง เฉพาะคราว
ไป อย่างไรก็ดี⁶

จากเทคนิคการสอนทั้ง 10 ประการข้างต้นที่ได้อธิบายมาแล้วนั้น สามารถนำมาสรุป
เป็นเทคนิคในการดำเนินกิจกรรมตามแนวพุทธองค์ได้ดังนี้ คือทรงดำเนินกิจกรรมด้วยวิธีการ
ยกอุทาหรณ์ ยกอุปมาอุปมัย ใช้เครื่องมืออุปกรณ์ช่วย ทรงทำให้ดูเป็นตัวอย่าง ใช้วิธีเล่นคำเล่น
ภาษา ทรงเลือกกลุ่มเป้าหมาย ทรงใช้จังหวะโอกาสที่เหมาะสม มีความยืดหยุ่นในวิธีการดำเนิน
กิจกรรม มีการให้รางวัล และลงโทษเมื่อจำเป็น พร้อมทั้งแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเป็นอย่างดี มา
ประกอบเพื่อให้การดำเนินกิจกรรมถึงเป้าหมายที่วางเอาไว้ คือ ให้ได้รู้ ได้เห็นแจ้ง ในปัญหา
หรือสิ่งที่เป็นความทุกข์ของผู้เข้าร่วมกิจกรรม และจัดการปัญหานั้นได้ด้วยตนเองอย่างสิ้นเชิง

¹ ม.ม. (บาลี) 13/565/346.

² ม.ม. (บาลี) 13/589/435.

³ ม.อ. (บาลี) 14/658/237

⁴ อ.นวก. (บาลี) 23/208/178.

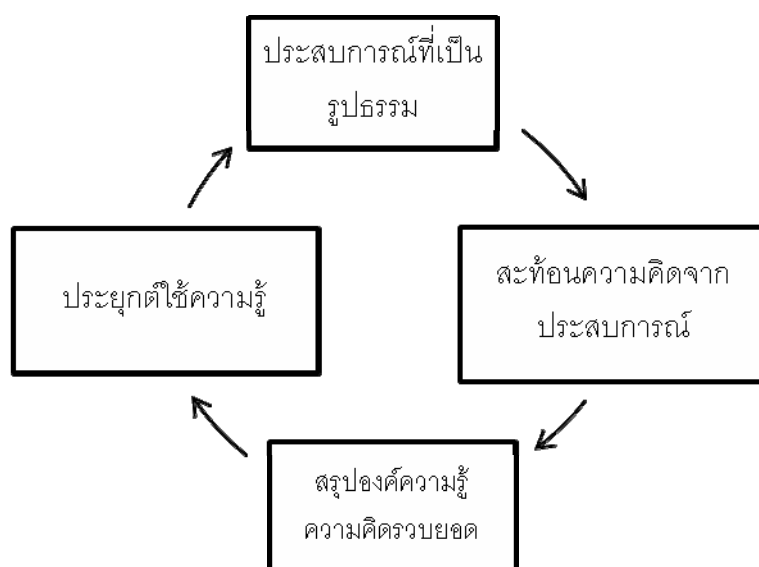
⁵ ส.น. (บาลี) 16/696-712/248

⁶ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), ในเรื่องเดียวกัน, หน้า59.

จากการศึกษาหลักการ และวิธีการสอน ตามพุทธวิธีการสอน ที่มีความสอดคล้องกับการดำเนินกิจกรรมตามพุทธวิธีแล้ว นำมาใช้กำหนดเป็นขั้นตอนและกระบวนการในการดำเนินกิจกรรมโปรแกรมการกระทำสาเหตุชุดกิจกรรม ที่จะนำาแสดงไว้ลำดับต่อไป

ขั้นตอนในการดำเนินกิจกรรม รูปแบบการเรียนการสอนเน้นประสบการณ์ (Experiential Learning) หมายถึง การเรียนรู้จากประสบการณ์ หรือการเรียนรู้โดยการลงมือทำ ดึงประสบการณ์เดิมจากตัวผู้เรียนแล้วผู้เรียนได้รับการกระตุ้นให้สะท้อนแนวคิดจากประสบการณ์ที่ได้รับใหม่ เพื่อพัฒนาความรู้ความคิดใหม่ รวมทั้งทักษะและเจตคติใหม่ ต่างจากการเรียนรูปแบบเดิมที่ครูเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ กำหนดและถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้เรียน ผู้เรียนเป็นผู้รับรู้การเรียนรู้เน้นประสบการณ์ มี 4 ขั้นตอน คือ

1. ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรม จากสื่อ รูปภาพของจริง
 2. ผู้เรียนสะท้อนความคิดจากประสบการณ์ด้วยมุมมองที่หลากหลายจากคำถาม
 3. ผู้เรียนสรุปความรู้ จากการสังเกต และการสะท้อนเป็นความคิดรวบยอด ซึ่งเป็นนามธรรม และสรุปเป็นหลักการซึ่งได้จากการบูรณาการ การสังเกตกับทฤษฎี
 4. ผู้เรียนนำหลักการนั้นไปประยุกต์ใช้ หรือทดลองใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ
- กิจกรรม หลากหลาย ครูสังเกต บันทึกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากการสร้างความรู้ด้วยตนเอง ปรับปรุงความรู้เดิมให้เป็นความรู้ใหม่ ที่มีความหมาย นำไปใช้ได้ สถานการณ์จริง และพัฒนาการคิด แก้ปัญหาด้วย¹

ภาพแผนภูมิ 2.1 แสดงการเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์

¹ กิ่งแก้ว อารีรักษ์ และคณะ, การจัดการความรู้โดยใช้รูปแบบหลากหลาย, (กรุงเทพฯ : เมธีทิปส์, 2548), หน้า 50.

สำหรับการจัดกิจกรรมผู้ศึกษาได้นำรูปแบบของกระบวนการกลุ่มมาใช้โดยอาศัยแนวคิด จากการศึกษาของ วิชญา ไชยเทพ¹ กล่าวถึงประโยชน์ของกิจกรรมกลุ่มว่า การเข้าร่วมกิจกรรมจะช่วยส่งเสริมให้สมาชิกได้พัฒนาตนเองในหลายๆด้านไม่ว่าจะเป็นการควบคุมตนเอง การรู้จักเป็นผู้ให้และรับ การรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเองการรู้จักสิทธิของตนเองและผู้อื่น เกิดความคิดสร้างสรรค์สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้สามารถปรับตัวเองให้เข้ากับผู้อื่นได้ดี และนอกจากนี้กลุ่มยังเป็นที่แลกเปลี่ยนประสบการณ์ให้บุคคลได้แสดงความสามารถของตนเอง ช่วยให้ผู้คลุ้มรู้ปลอดภัย

กระบวนการกลุ่มที่เอื้อต่อการเรียนรู้ การอภิปรายกลุ่มเป็นการช่วยให้บุคคลเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี ส่งเสริมให้บุคคลสามารถเปลี่ยนวิธีการดำรงชีวิต ความเชื่อ เจตคติ ซึ่งเป็นผลจากการเรียนรู้จากกระบวนการกลุ่ม และการที่บุคคลได้แสดงความรู้สึก ความคิดเห็น ซึ่งมาจากประสบการณ์ เป็นการเปิดโอกาสให้บุคคลนั้นทราบถึงปัญหาด้านจิตใจของตนเอง²

กระบวนการกลุ่ม เป็นการรวมกันของผู้มีประสบการณ์ด้านต่างๆ มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด และประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เกิดแนวคิดในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันนำไปสู่ การเกิดพฤติกรรมที่ถูกต้อง และเหมาะสมกับบุคคลนั้นๆที่เลือกใช้

ในส่วนของกระแกลุ่มก็เพื่ออาศัยเนื้อหาของในการเอื้อให้เกิดกระบวนการใน 4 ลักษณะ

1. เอื้อการเปิดเผยตนเอง (Facilitate disclosure) คือการเชิญชวนให้สมาชิกได้บอกเล่าถึงเรื่องราวของตนให้กลุ่มได้รับรู้ภายใต้บรรยากาศอันอบอุ่นและไม่เป็นทางการ
2. เอื้อปฏิสัมพันธ์ (Facilitate Interaction) คือการก่อให้เกิดความสัมพันธ์ใกล้ชิดเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่มผ่านประสบการณ์ที่ได้นำมาแบ่งปันแก่กันและกันในกลุ่ม
3. เอื้อต่อความงอกงาม (Facilitate growth) คือการนำเรื่องราวหรือประสบการณ์ของสมาชิกในกลุ่มที่น่ายินดี น่าชื่นใจมาทำให้มีคุณค่า กลายเป็นน้ำหล่อเลี้ยงให้แก่จิตในสมาธิในกลุ่มให้เกิดความชื่นบาน ปลื้มปิติ

¹ วิชญา ไชยเทพ, รายงานการวิจัย “กิจกรรมกลุ่มฝึกการแสดงออกที่ส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองของเยาวชนในสถานสงเคราะห์เด็กชายบ้านเชียงใหม่”, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2544, หน้า 46.

² ทิศนา ขัมมณี, กลุ่มสัมพันธ์ เพื่อการทำงานและการจัดการเรียนการสอน, (กรุงเทพ : นิชนแอตเวอร์ไทซ์ กรุ๊ป), 2545, หน้า 41.

เยาวชนกับสังคมก็ยังเป็นปัญหาเรื้อรังมาโดยตลอด ผลส่วนหนึ่งสืบเนื่องจากการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในวัยเด็กไม่ดีครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาเพียงฝ่ายเดียวคงไม่ได้ ปัจจัยบางอย่างขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อม ในครอบครัวของเด็กเอง การอบรมพัฒนาจริยธรรมจึงเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยปลูกฝังการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขได้ คุณธรรมจริยธรรมถึงจะไม่ได้ 100% แต่ผู้เข้าอบรมส่วนหนึ่งเกิดจิตสำนึก มีคุณธรรม มีจริยธรรมและละเลิกสิ่งที่เป็นตัวกิเลสให้น้อยลง ซึ่งเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้สำหรับผู้เข้าอบรมได้เข้าใจโลกและชีวิตมากขึ้น วัตถุประสงค์การฝึกอบรม มีดังนี้

1. เพื่อช่วยการสร้างความสัมพันธ์สามัคคีในการอยู่ร่วมกันให้ผู้เข้าอบรมมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเข้าใจหลักคำสอนอย่างถูกต้อง
2. เพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ให้ผู้เข้าอบรมรู้จักนำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตที่เอื้อต่อการประกอบอาชีพอย่างสุจริตตามหลักสัมมาอาชีวะ
3. เพื่อให้ผู้เข้าอบรมเกิดการพัฒนาตนเอง คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น จนนำหลักการ ทฤษฎี แนวปฏิบัติการไปสู่การพัฒนาครอบครัว สังคม และประเทศชาติ
4. เพื่อสนองนโยบายของแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในการส่งเสริมภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยเฉพาะกลุ่มจักสาน
5. เพื่อให้ผู้เข้าอบรมช่วยกันจรรโลงความมั่นคง สถาบันชาติ พระพุทธศาสนา และพระมหากษัตริย์

รูปแบบของการฝึกการพัฒนาจริยธรรม

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ถือว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต สืบเนื่องจากอนาคตของชาติขึ้นอยู่กับหลักการพัฒนา การจะพัฒนาสิ่งใดก็ตาม จำเป็นอย่างยิ่งเราต้องเริ่มจากการพัฒนาที่จิตใจก่อน เพราะ ปัญหาทางจิตใจที่คนส่วนใหญ่เสื่อมจากคุณธรรมจริยธรรมจึงเป็นปัญหาเร่งด่วนที่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องร่วมมือแก้ไข เพราะหากเข้าไปปัญหานี้นับวันยิ่งทวีความรุนแรง ถ้าไม่มีมาตรการแก้ไขที่ดีพอ ก็จะเป็นผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศชาติ

ทางคณะผู้วิจัยจึงได้จัดโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมขึ้นโดยมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

1. การบรรยายเนื้อหาสาระมุ่งหมายให้เห็นความสำคัญของพระพุทธศาสนากับการพัฒนาจิตใจของคน ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ เป็นพื้นฐานสังคมไทยทุกด้านทั้งศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี การศึกษามารยาทอันงดงาม ตลอดจนความเป็นอยู่โดยทั่วไป พระพุทธศาสนาจึงเป็นที่ยึดเหนี่ยวของคนไทย
2. กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์
 - 2.1 เป็นการละลายพฤติกรรมของผู้รับการอบรม เข้าสู่เป้าหมายเดียวกัน

2.2 เป็นการสร้างความคุ้นเคย และความเป็นกันเอง รู้จักปรับตัว เข้ากับ
สิ่งแวดล้อม

2.3 เป็นการสร้างทัศนคติที่ดีต่อกันระหว่างผู้จัด ผู้ประสานงาน วิทยากร และผู้เข้า
รับการอบรม

2.4 เป็นการลดความกดดันของการอบรม เปลี่ยนอารมณ์เมื่อไม่สบายใจ ไปสู่ความ
คิดสร้างสรรค์เตรียมความพร้อมด้วยความเบิกบานใจ

3. นำเสนอหลักความเชื่อและศาสนา อย่างไรก็ตามความเชื่อ ตายแล้วไปไหน ชาตินี้
มีจริงหรือนรก-สวรรค์มีจริงหรือ ความลี้ลับนี้พิสูจน์อย่างไร ความเชื่อบางอย่างเป็นความเชื่อที่
มกมายอย่างไรเหตุผล ศาสนาพุทธเป็นศาสนาแห่งปัญญาเป็นความจริงที่น่าพิสูจน์

4. สภาพปัญหาสังคมและทางแก้ไข เสนอปัญหาแหล่งเสื่อมโทรม ปัญหาแรงงาน
ปัญหาเยาวชน ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสถานะแวดล้อมเป็นพิษ ปัญหาการขัดแย้งทางสังคมและ
การเมือง ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด ซึ่งปัญหาเหล่านี้ล้วนแต่เกิดจากความเห็นแก่ตัว
ความเอารัดเอาเปรียบ การขาดคุณธรรมจึงส่งผลให้สังคมนั้นไม่สงบสุข ประสพภัยพิบัติ ธรรมะ
เป็นนามธรรมเป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อน เมื่อสังคมใดขาดคนที่มีคุณธรรม ขาดการนำธรรมมาใช้
ครองใจ สังคมนั้นก็เสื่อมโทรมไปในที่สุด เพราะฉะนั้นการที่จะแก้ปัญหาให้ถูกจุดควรที่จะเริ่ม
จากตัวเราก่อนเป็นเบื้องต้น

5. กิจกรรมเชิงปฏิบัติการ ได้แก่ การสร้างความสามัคคี สร้างความเป็นผู้นำ การ
สร้างความรักในหมู่คณะ รักสถาบัน รักประเทศชาติ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจ มีความ
สามัคคีต่อกัน มีความอดทนและเสียสละ มีความขยันหมั่นเพียร มีความจริงใจ เคารพต่อกฎ
กติกาของส่วนรวม ซึ่งในกิจกรรมทั้งหมดจะประกอบด้วยคือ หลักธรรม 1. อิทธิบาท 4 2.
พละ 5 3. ทิฏฐธัมมิกกัตถประโยชน์ 4 4. สังคหวัตถุ 4 5. หิริโอตตัปปะ และ 6. พรหมวิหาร 4
โดยกิจกรรมจะมีการจัดวิทยากรผู้เชี่ยวชาญมาให้ความรู้และฝึกปฏิบัติการร่วมกันภายในกลุ่มผู้
เข้าอบรม ภายใต้กติกาตามคณะผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบโปรแกรมการกระทำสาเหตุเอาไว้

6. กิจกรรมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย มารยาทชาวพุทธ เป็นกิจกรรมปลูก
จิตสำนึก

ในความเป็นไทย มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง มารยาทไทย ขนบธรรมเนียมประเพณีการ
อนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น และการอนุรักษ์เครื่องจักสานที่ถือว่าเป็นมรดกเชิงวัฒนธรรมของ
อำเภอพนัสนิคม

7. สุดท้ายของโปรแกรมการกระทำสาเหตุ คณะผู้วิจัยได้ให้คณะกลุ่มผู้เข้าฝึกอบรม
ได้สะท้อนแนวคิด ความรู้สึก องค์ความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรม จากนั้นคณะผู้วิจัยสรุป
ประเมินแบบการเรียนรู้โครงการทั้งหมดโดยการบรรยายประกอบวีดีโอ ก่อนการปิดได้นำเสนอ
เรื่องราวของชีวิต บุคคลตัวอย่างเกี่ยวกับ สारคดีชีวิตต้องสู้ สारคดีสู้แล้วรวย สारคดีเศรษฐกิจ

พอเพียง สารคดีความกตัญญูทเวทีและสารคดีของดีเมืองพนัสนิคม เพื่อปลูกจิตสำนึกของ
กลุ่มจักสาน ที่จะเอื้อต่อการทำงานเพื่อประโยชน์กับตนเอง สังคมและประเทศชาติ

8. พิธีปิด ให้กลุ่มผู้เข้าอบรมได้ตระหนักถึงความกตัญญูต่อแผ่นดินบ้านเกิด ต่อบุคคล
พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ ต่อสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของอำเภอพณัสนิคม และร่วมกัน
ประกอบกิจกรรมเจริญจิตภาวนา เพื่อเป็นสิริมงคลในการดำเนินชีวิตอยู่อย่างสันติต่อไป

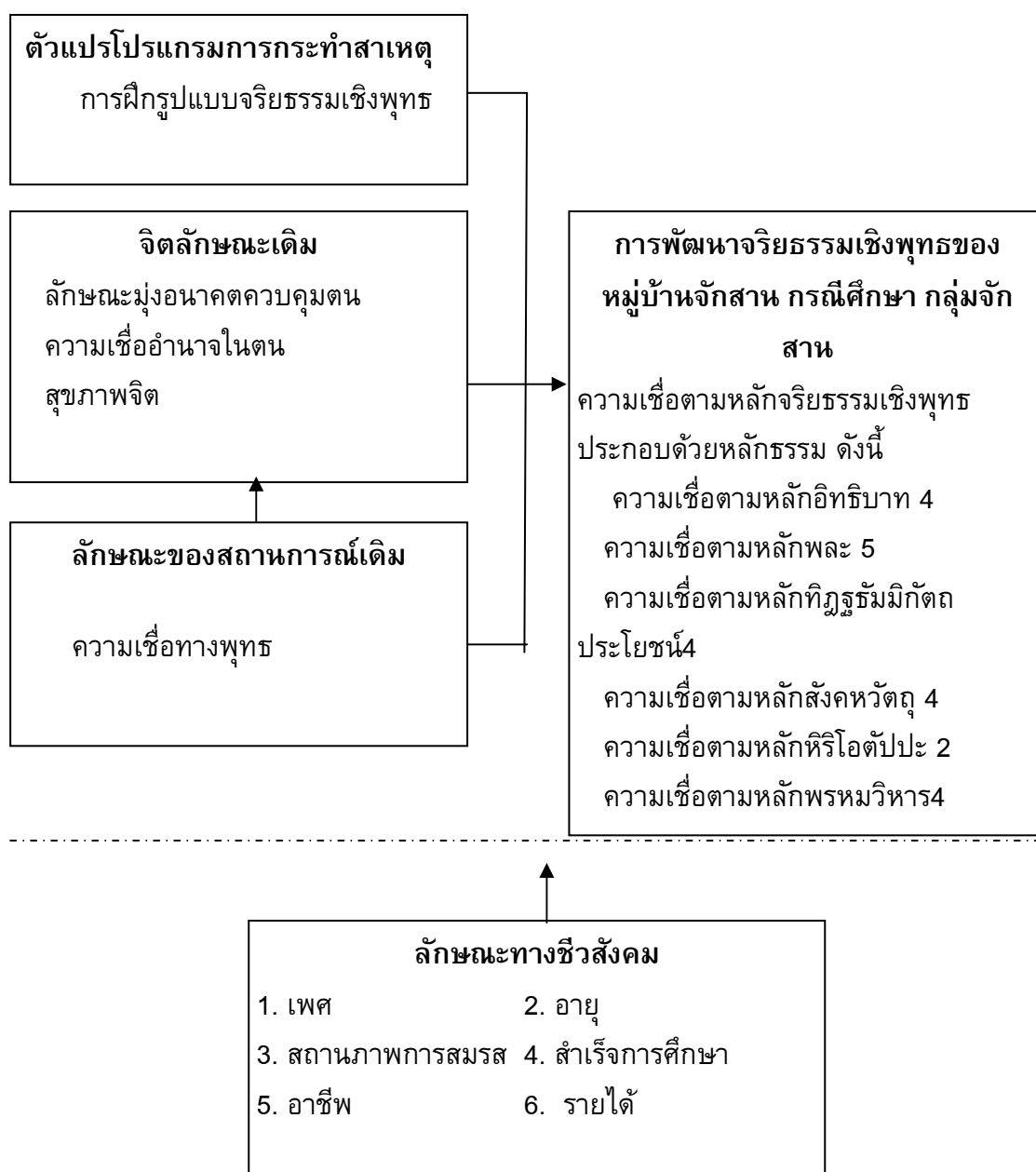
2.5 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร

การวิจัยครั้งนี้ ได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาจริยธรรมเชิงพุทธ
ของหมู่บ้านจักสาน กรณีศึกษา กลุ่มจักสาน อำเภอพณัสนิคม จังหวัดชลบุรี รูปแบบการ
พัฒนาการดำเนินชีวิตตามแนวหลักธรรม 1. อิทธิบาท 4 2. พละ 5 3. ทิฐุธรรมิกกัตถ
ประโยชน์ 4 4. สังคหวัตถุ 4 5. หิริโอตตัปปะ และ 6. พรหมวิหาร 4 หลักธรรมนี้ จะ
สามารถช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างยั่งยืน ซึ่งการวิจัยครั้งนี้มีความสัมพันธ์
ระหว่างตัวแปรดังนี้ ตัวแปรอิสระประกอบด้วยลักษณะทางชีวสังคม ได้แก่ เพศ อายุ
สถานภาพการสมรส สำเร็จการศึกษา อาชีพ และรายได้ ส่วนปัจจัยด้านจิตลักษณะเดิม
ได้แก่ ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตน ความเชื่ออำนาจในตน สุขภาพจิตและปัจจัยด้าน
ลักษณะของสถานการณ์เดิม ได้แก่ ความเชื่อเชิงพุทธ นอกจากนั้นคณะผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือ
ตัวแปรโปรแกรมการกระทำสาเหตุ เพื่อเป็นการฝึกรูปแบบจริยธรรมเชิงพุทธ ส่วนตัวแปรตาม
รูปแบบการพัฒนาจริยธรรมเชิงพุทธของหมู่บ้านจักสาน กรณีศึกษา กลุ่มจักสาน เกี่ยวกับความ
เชื่อตามหลักจริยธรรม ได้แก่ ความเชื่อตามหลักอิทธิบาท 4 ความเชื่อตามหลักพละ 5
ความเชื่อตามหลักทิฐุธรรมิกกัตถประโยชน์ 4 ความเชื่อตามหลักสังคหวัตถุ 4 ความเชื่อตาม
หลักหิริโอตตัปปะ 2 ความเชื่อตามหลักพรหมวิหาร 4
โดยมีกรอบแนวคิดตามแผนภูมิดังนี้

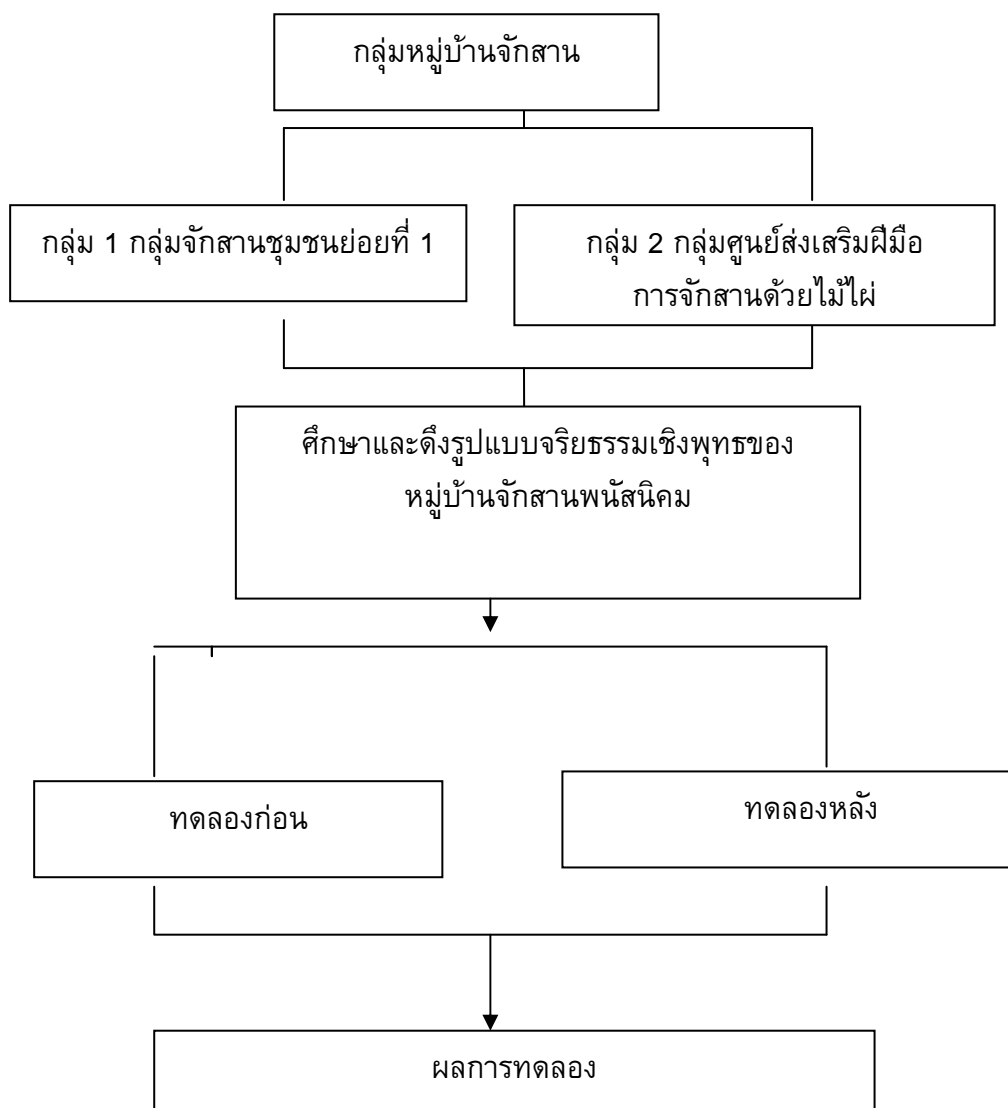
ภาพที่ 2.2 กรอบแนวความคิดในการวิจัย

จากตัวแปรต่าง ๆ สามารถนำมาสรุป แสดงความสัมพันธ์ของกลุ่มตัวแปรต่าง ๆ ที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ดังแสดงในแผนภาพที่ 2.1

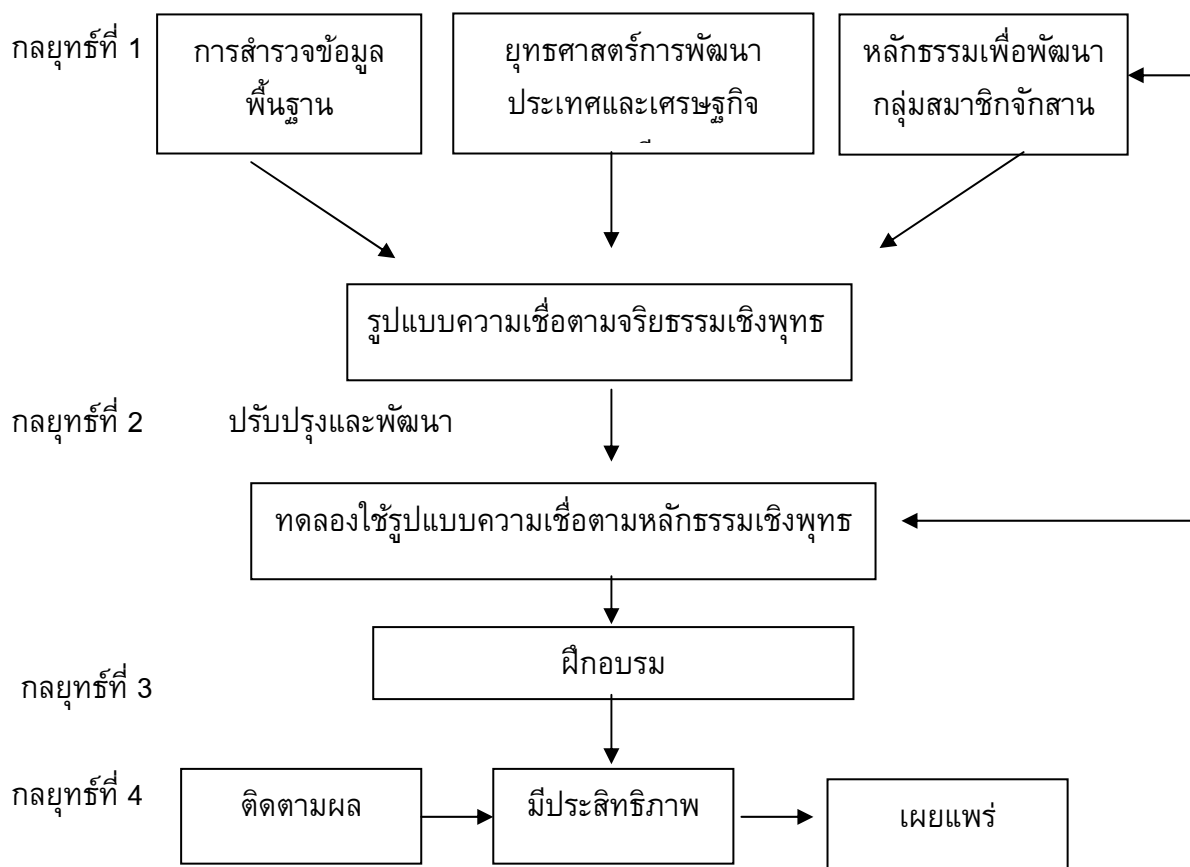

2.6 แผนกลยุทธ์เชิงปฏิบัติการของการวิจัย

ภาพที่ 2.3 แผนกลยุทธ์เชิงปฏิบัติการของการวิจัย

ภาพที่ 2.4 กลยุทธ์เชิงปฏิบัติการของการวิจัย
ขอบเขตงานวิจัยนี้ มีกลยุทธ์ดังแสดงในแผนภาพข้างล่าง

สรุป การศึกษาการพัฒนาจริยธรรมเชิงพุทธของหมู่บ้านจักสาน : กรณีศึกษากลุ่มจักสาน อำเภอนันทนิคม จังหวัดชลบุรี ซึ่งงานวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงกึ่งทดลอง โดยคณะผู้วิจัยมีแผนกลยุทธ์ในเชิงปฏิบัติการ คือ เริ่มแรกได้ศึกษาโครงสร้างภาพรวมทั้งหมดของหมู่บ้านจักสาน ในจังหวัดชลบุรี ว่ามีจำนวนเท่าไร หลังจากนั้นได้เลือกพื้นที่กลุ่มเป้าหมายในการสำรวจ ในการลงพื้นที่สำรวจปัญหาที่เกิดขึ้น เมื่อรับรู้ปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว คณะได้ศึกษารูปแบบเชิงจริยธรรมของกลุ่มและได้ตั้งรูปแบบจริยธรรมเชิงพุทธของหมู่บ้านจักสานพนันนิคม เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ต่อการพัฒนาจริยธรรมเชิงพุทธ จากนั้นคณะผู้วิจัยได้ปรึกษาคณะผู้เชี่ยวชาญ ได้สร้างเครื่องมือ เพื่อประเมินคุณภาพ หาค่าความเชื่อมั่น โดยการนำเครื่องมือไปทดลองใช้กับกลุ่มที่มีลักษณะคล้ายกันแต่มิใช่กลุ่มที่จะใช้ในการวิจัย เมื่อทดสอบเครื่องมือโปรแกรมการกระทำสาเหตุเรียบร้อยแล้ว คณะผู้วิจัย จึงได้ดำเนินการจัดกิจกรรมฝึกอบรมการ

พัฒนาจริยธรรมเชิงพุทธ ให้กลุ่มจักษุแพทย์ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ จากแผนกลยุทธ์ เชิงปฏิบัติการ และกรอบแนวคิดของการวิจัย โดยมีโปรแกรมการกระทำสาเหตุ ที่มีกิจกรรมซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมเชิงพุทธศาสนา ดังได้แสดงไว้แล้ว

2.7 งานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยด้านจริยธรรม ได้มีผู้ให้ความสนใจเรื่อยมา ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ส่วนใหญ่ศึกษาในกลุ่มเด็กนักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไป ซึ่งเป็นการศึกษาตัวแปรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม เช่น อายุ เพศ ระดับการศึกษา ฐานะของครอบครัว การถูกอบรมเลี้ยงดู ถิ่นที่อยู่อาศัย และความสามารถกำหนดการหยั่งรู้บทบาทของผู้อื่นกล่าวทั้งหมดนี้อาจจัดกลุ่มได้กว้าง ๆ คือ การวิจัยที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมของเด็กนักเรียน นักศึกษา ประชาชนทั่วไป

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจฉินึก¹ ได้ทำการวิจัยเรื่องจริยธรรมของเยาวชนไทย กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนโรงเรียนรัฐบาล และนิสิตทั้งชายหญิงในเขตกรุงเทพมหานคร อายุระหว่าง 11-25 ปี จำนวน 1,400 คน โดยใช้เครื่องมือหลายอย่าง คือ แบบวัดระดับจริยธรรม ซึ่งสร้างขึ้นโดยยึดหลักทฤษฎีของโคลเบอร์ก แบบวัดลักษณะมุ่งอนาคตแบบสอบถามการอบรมเลี้ยงดู แบบสอบถามภูมิหลัง เกี่ยวกับอายุ เพศ ศาสนา สถานที่เกิดระดับการศึกษา อาชีพและรายได้ของบิดาหรือผู้ปกครองและแบบวัดความสันทัดทางภาษา ผลการวิจัยพบว่า คะแนนเฉลี่ยของจริยธรรมของนักเรียนไม่แตกต่างกันมากนัก ส่วนใหญ่ระดับจริยธรรมอยู่ในขั้นที่ 4 และพัฒนาการทางจริยธรรมของเยาวชนไม่ปรากฏชัดถึงความแตกต่างตาม เพศ อายุ ระดับการศึกษา และสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม

โกศล มีคุณ² ทำการวิจัยเชิงทดลองฝึกอบรมการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมและทักษะในการสวมบทบาทของนักเรียนชั้นประถมศึกษา โดยใช้กลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และ 6 จำนวน 191 คน จากโรงเรียน 3 แห่ง ในจังหวัดวัดราชบุรี และแบ่งนักเรียน

¹ ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจฉินึก, จริยธรรมของเยาวชนไทย. รายการการวิจัยฉบับที่ 21, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2520), หน้า 24.

² โกศล มีคุณ, การวิจัยเชิงทดลองฝึกอบรมการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมและทักษะในการสวมบทบาทของนักเรียนชั้นประถมศึกษา, ปริญญาานิพนธ์ กศ.ด. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2524, (บทคัดย่อ).

เป็น 4 กลุ่ม เพื่อใช้วิธีการฝึกต่างกัน กลุ่มที่ 1 ได้รับการฝึกสวมนาพาท่วมกับการฝึกการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม กลุ่มที่ 2 ได้รับการฝึกสวมนาพาทอย่างเดี่ยว กลุ่มที่ 3 ได้รับการฝึกการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมอย่างเดี่ยว กลุ่มที่ 4 เป็นกลุ่มควบคุมในการฝึกเหตุผลเชิงจริยธรรม โดยใช้วิธีเรียนด้วยตนเอง จากบทเรียนสำเร็จรูปประกอบกับวิธีการร่วมกิจกรรมกลุ่มในห้องเรียน ส่วนการฝึกสวมนาพาทใช้วิธีการร่วมกิจกรรมกลุ่มอย่างเดี่ยว ผลการวิจัยพบว่า ผู้ที่ได้รับการฝึกเหตุผลเชิง จริยธรรม และฝึกสวมนาพาทมีลักษณะที่ฝึกสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างเด่นชัด โดยกลุ่มที่รับการฝึกสองด้านให้ผลเท่าเทียมกับกลุ่มฝึกด้านเดียว นอกจากนี้ยังพบว่า ความสามารถในการสวมนาพาทเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการพัฒนาให้เหตุผลเชิงจริยธรรมของบุคคล

รัชนิวรรณ ชูสถาน¹ ทำการวิจัยเรื่อง “เปรียบเทียบระดับการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักศึกษาพยาบาลที่ทำกิจกรรมเสริมหลักสูตรต่างกัน คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น” กลุ่มตัวอย่างเป็นนักศึกษาพยาบาลระดับวิชาชีพ ชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 2 คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จำนวน 218 คน โดยใช้แบบสอบถาม 3 ตอน ตอนที่หนึ่งเป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับชั้นปี เพศ อายุ ฐานะ เศรษฐกิจของครอบครัว และการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม เสริมหลักสูตร ตอนที่สองเป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักและใช้เหตุผล ตอนที่สามเป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ผลการวิจัย พบว่า นักศึกษาพยาบาลชั้นปีที่ 1 และปีที่ 2 มีระดับชั้นการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมส่วนใหญ่อยู่ในชั้นที่ 5 ซึ่งจัดว่าเป็นพัฒนาการทางจริยธรรมในระดับสูง นักศึกษาพยาบาลทั้ง 2 ชั้น ที่มีระดับพื้นฐานจริยธรรมสูงกว่าเกณฑ์และต่ำกว่าเกณฑ์ ที่ทำกิจกรรมเสริมหลักสูตร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < 0.05$) แสดงว่ากิจกรรมเสริมหลักสูตรช่วยพัฒนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม

ศิริพร คูภิรมย์² ได้ทำการวิจัยเรื่อง การเปรียบเทียบความสามารถในการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งสอนด้วยกิจกรรมคัดสรรกับกิจกรรมตามแผนการสอนปกติ กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 30 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 15 คน และกลุ่มควบคุม 15 คน กลุ่มทดลองได้รับการสอนด้วย เกม กรณีตัวอย่าง

¹ รัชนิวรรณ ชูสถาน, เปรียบเทียบระดับการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักศึกษาพยาบาลที่ทำกิจกรรมเสริมหลักสูตรต่างกัน คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพยาบาลศาสตรสาธารณสุข, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2531, (บทคัดย่อ).

² ศิริพร คูภิรมย์, การเปรียบเทียบความสามารถในการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่หก ซึ่งสอนด้วยกิจกรรมคัดสรรกับกิจกรรมตามแผนการสอนปกติ. กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527. (บทคัดย่อ).

และบทบาทสมมติ โดยสอนครั้งละ 4 คาบ คาบละ 20 นาที รวมทั้งหมด 14 ครั้ง ผลการวิจัยปรากฏว่า หลังการทดลองกลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ยของคะแนนการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 กลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ยของคะแนนการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

แก่นคุณ วิเศษการ¹ ได้ทำการวิจัยเรื่อง ผลของกิจกรรมแนะแนวแบบกลุ่มเพื่อพัฒนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของเยาวชนในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน จังหวัดขอนแก่น จำนวน 32 คน แบ่งกลุ่มตัวอย่างเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมกลุ่มละ 16 คน กลุ่มทดลองได้รับกิจกรรมแนะแนวแบบกลุ่มสัปดาห์ละ 3 ครั้ง ครั้งละ 50 นาที เป็นเวลาติดต่อกัน 4 สัปดาห์ รวม 12 ครั้ง โดยใช้กิจกรรมแนะแนวแบบกลุ่ม ส่วนกลุ่มควบคุมได้รับกิจกรรมตามปกติที่สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนจัดให้ ผลการวิจัยปรากฏว่า เยาวชนในกลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ยของคะแนนการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมสูงขึ้น หลังจากได้รับกิจกรรมแนะแนวแบบกลุ่ม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.5 ส่วนเยาวชนในกลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ยของคะแนนการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมไม่แตกต่างกับเยาวชนในกลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติแต่พบว่าในกลุ่มทดลอง มีการเปลี่ยนขั้นการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมสูงขึ้น 1 คน

ฉลวยศรี มีใจเย็น² ได้ทำการวิจัยเรื่อง การทดลองใช้การแสดงบทบาทสมมติ เพื่อพัฒนาจริยธรรมด้านความกตัญญูทวดเวทีของเด็กชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนไทยนิยมสงเคราะห์ เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร ปีการศึกษา 2526 จำนวน 30 คน โดยแบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 15 คน และกลุ่มควบคุม 15 คน กลุ่มทดลองได้รับการสอนโดยใช้การแสดงบทบาทสมมติ ส่วนกลุ่มควบคุมเรียนรู้จากการสอนปกติ ผลการวิจัยปรากฏว่า นักเรียนในกลุ่มทดลองที่ได้รับการสอนโดยใช้การแสดงบทบาทสมมติ มีการพัฒนาจริยธรรมด้านความกตัญญูทวดเวที สูงกว่านักเรียนที่ได้รับการสอนตามปกติ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

¹ แก่นคุณ วิเศษการ. ผลของกิจกรรมแนะแนวแบบกลุ่มเพื่อพัฒนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของเยาวชนในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน จังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2539. (บทคัดย่อ).

² ฉลวยศรี มีใจเย็น. การทดลองใช้การแสดงบทบาทสมมติเพื่อพัฒนาจริยธรรมด้านความกตัญญูทวดเวทีของเด็กชั้นประถมศึกษาปีที่ 5. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, (2526) (บทคัดย่อ)

กรองแก้ว สานุสนธิ¹ ได้ทำการวิจัยเรื่อง ผลของการใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อพัฒนาความเสี่ยสละของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนมวกเหล็กวิทยา จังหวัดสระบุรี กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนมวกเหล็กวิทยา อำเภอมวกเหล็ก จังหวัดสระบุรี ประจำปีการศึกษา 2528 จำนวน 24 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 12 คน และกลุ่มควบคุม 12 คน โดยกลุ่มทดลองพัฒนาความเสี่ยสละโดยใช้กิจกรรมกลุ่ม ส่วนกลุ่มควบคุมพัฒนาความเสี่ยสละโดยการให้ข้อสนเทศ ผลการวิจัยปรากฏว่า หลังการฝึกกิจกรรม นักเรียนในกลุ่มทดลองที่พัฒนาความเสี่ยสละโดยใช้กิจกรรมกลุ่ม มีความเสี่ยสละสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และนักเรียนในกลุ่มควบคุมที่พัฒนาความเสี่ยสละโดยการให้ข้อสนเทศมีความเสี่ยสละสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และเมื่อเปรียบเทียบความเสี่ยสละของนักเรียนในกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมภายหลังการทดลอง นักเรียนในกลุ่มทดลองที่ได้รับการฝึกด้วยโปรแกรมกิจกรรมกลุ่ม มีความเสี่ยสละสูงกว่านักเรียนในกลุ่มควบคุมที่ได้รับข้อสนเทศอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

อดิศักดิ์ ภูมิรัตน์² ได้ทำการวิจัยเรื่อง ผลของการใช้กิจกรรมกลุ่มที่มีต่อเจตคติเชิงจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนบ้านหนองงา ตำบลพันชาลี อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ปีการศึกษา 2534 จำนวน 30 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 15 คน และกลุ่มควบคุม 15 คน กลุ่มทดลองเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มตามโปรแกรมที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเป็นเวลา 6 สัปดาห์ สัปดาห์ละครั้งละ 50 นาที รวม 12 ครั้ง ผลการวิจัยปรากฏว่า นักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มมีเจตคติเชิงจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์ สูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

ณัฐพงษ์ เจริญทิพย์³ ได้ศึกษาจริยธรรมและเจตคติวิทยาศาสตร์ของนิสิตปีที่ 4 ปีการศึกษา 2524 วิชาเอกทางด้านวิทยาศาสตร์ ที่ศึกษาอยู่วิทยาลัยครูหรือคณะศึกษาศาสตร์ คุรุศาสตร์ของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ (ยกเว้นมหาวิทยาลัยระบบเปิด) จำนวน 512 คน โดย

¹ กรองแก้ว สานุสนธิ, ผลการใช้กิจกรรมกลุ่ม เพื่อพัฒนาความเสี่ยสละของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ 1โรงเรียนมวกเหล็กวิทยา จังหวัดสระบุรี .บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร (2529) (บทคัดย่อ)

² อดิศักดิ์ ภูมิรัตน์. ผลของการใช้กิจกรรมกลุ่มที่มีต่อเจตคติเชิงจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6. ปรินญาณินทร์ กศ.ม., มหาวิทยาลัยนเรศวร, พิษณุโลก. 2535. (บทคัดย่อ).

³ ณัฐพงษ์ เจริญทิพย์ จริยธรรมและเจตคติวิทยาศาสตร์ของนักศึกษาพิษณุโลก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, 2526. (บทคัดย่อ)

ทดสอบจริยธรรม 11 ประการ ได้แก่ ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความมีเหตุผล ความกตัญญูกตเวที การรักษาระเบียบวินัย ความเสียสละ ความสามัคคี การประหยัด ความยุติธรรม ความอดุสาหะ และความเมตตากรุณา พบว่า สามารถจัดเรียงความสามารถในการพยากรณ์ของจริยธรรมได้ตามลำดับจากมากไปหาน้อยดังนี้ คือ ความมีเหตุผลความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความยุติธรรม ความอดุสาหะ ความกตัญญูกตเวที ความเสียสละ ความสามัคคี การประหยัด ความเมตตากรุณา และการรักษาระเบียบวินัย

ดวงเดือน พันธุมนาวิน¹ กล่าวถึงทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรมเป็นแนวทางพัฒนาพฤติกรรมของคนดีและคนเก่งด้วยการพัฒนาลักษณะจิต 5 ประการ คือ 1) ทศนคติคุณธรรม ค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมที่กำลังพิจารณาอยู่นั้น 2) เหตุผลเชิงจริยธรรมหรือการเห็นแก่ผู้อื่นส่วนร่วมและหลักสากลมากกว่าการเห็นแก่ตัว 3) ลักษณะมุ่งอนาคตสามารถคาดการณ์ไกล และสามารถควบคุมตนให้อดได้รอได้อย่างเหมาะสม 4) ความเชื่ออำนาจในตนว่าทำได้ดี ทำชั่วจะต้องได้รับโทษ 5) แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์หรือความมุ่งมั่นบากบันฝ่าฟันอุปสรรคจนประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ นอกจากนี้พฤติกรรมของคนดีและคนเก่งจะเกิดได้ก็ต่อเมื่อบุคคลมีลักษณะทางจิตที่เป็นพื้นฐานทางจิตใจ 3 ประการ คือ 1) สติปัญญา คือ ความเฉลียวฉลาดเหมาะสมกับอายุ เมื่อเป็นผู้ใหญ่ก็มีความสามารถทางการคิดที่เป็นนามธรรมขั้นสูงขึ้นได้ 2) ประสพการณ์ทางสังคม หมายถึง การเข้าใจมนุษย์และสังคมรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเราและ 3) มีสุขภาพจิตดี หมายถึง การมีความวิตกกังวลน้อย หรือในปริมาณที่เหมาะสมกับเหตุการณ์

สุวิมล ว่องวานิช และนางลักษณ์ วิรัชชัย² ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ปัจจัยและกระบวนการที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรมระดับบุคคลเพื่อมุ่งความสำเร็จของส่วนรวมของนักศึกษามหาวิทยาลัย ผลการวิจัยพบว่า

1. ระดับคุณธรรมของนิสิตนักศึกษา ระดับคุณธรรมจากการรายงานตนเองของนิสิตนักศึกษาไม่ค่อยสอดคล้องกับความคิดเห็นของกลุ่มอาจารย์ นิสิตนักศึกษาจะคิดว่าตนเองมีคุณธรรมในระดับที่สูงกว่ากลุ่มอาจารย์ ผู้ทรงคุณวุฒิเห็นว่าโดยเฉลี่ยคุณธรรมที่นิสิตนักศึกษาควรได้รับการพัฒนาเร่งด่วนที่สุด คือ ด้านการมีวินัย ความรับผิดชอบความสามารถในการพึ่งตนเองและสัจจะ (ความตั้งใจและจริงใจต่อการทำงาน) คุณธรรมทั้งสี่ประการนี้ กลุ่มอาจารย์

¹ ดวงเดือน พันธุมนาวิน . ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม: การวิจัยและการพัฒนา. โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. 2538, หน้า 10.

² สุวิมล ว่องวานิช และนางลักษณ์ วิรัชชัย. ปัจจัยและกระบวนการที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรมระดับบุคคลเพื่อมุ่งความสำเร็จของส่วนรวมของนักศึกษามหาวิทยาลัย : การศึกษาเชิงปริมาณและคุณภาพ ภาควิชาวิจัยการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ,2543.

เห็นว่านิสิตนักศึกษาที่มีคุณธรรมในระดับปานกลาง โดยเฉพาะคุณธรรมด้านการมีวินัยซึ่งต้องพัฒนาโดยแรงจูงใจที่สุตนั้น นิสิตนักศึกษาที่มีคุณธรรมระดับปานกลางค่อนข้างต่ำ ในขณะที่นิสิตนักศึกษาเองกลับมองว่าตนเองมีคุณธรรมเหล่านี้ในระดับปานกลางหรือปานกลางค่อนข้างสูง

2. ปัจจัยและกระบวนการที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรม

2.1 กระบวนการพัฒนาจากบุคคลรอบข้าง กลุ่มนิสิตนักศึกษาประมาณร้อยละ 70 ระบุว่าพ่อแม่ปู่ย่าตายาย เป็นผู้ให้การอบรมสั่งสอนนิสัยและพฤติกรรมที่ดี แต่นิสิตนักศึกษา ร้อยละ 36 เห็นว่าพ่อแม่ได้ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแต่ไม่ได้อบรมสั่งสอนบุตรหลาน นิสิตนักศึกษาประมาณร้อยละ 4 ตอบว่าได้รับการอบรมจากครูอาจารย์ แต่ก็มีประมาณร้อยละ 2 เห็นว่าครูอาจารย์ไม่ได้อบรมสั่งสอนลูกศิษย์และยังประพฤติตนไม่เป็นแบบอย่างที่ดีด้วยโดยสรุปรวมนิสิตนักศึกษาเห็นว่าพ่อแม่มีส่วนในการปลูกฝังคุณธรรมมากกว่ากลุ่มครูหรือเพื่อนฝูง และครูจะมีส่วนในการปลูกฝังคุณธรรมมากกว่าเพื่อนฝูง

2.2 กระบวนการพัฒนาตนเองนิสิตนักศึกษาคิดว่าตนเองมีความสนใจในการพัฒนาคุณธรรมตนเองน้อยกว่าคนรอบข้างไม่ว่าจะเป็นการไปวัดไปโบสถ์เพื่อฟังเทศน์และฟังธรรม การอ่านหนังสือหรือชมสื่อที่มีเนื้อหาคุณธรรม แต่ด้านการอุทิศตนบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม นิสิตนักศึกษาคิดว่าตนเองปฏิบัติมากกว่าคนรอบข้าง

2.3 กระบวนการพัฒนาจากอาจารย์มหาวิทยาลัย อาจารย์ประมาณร้อยละ 53 ไม่ได้สอนวิชาที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม แต่อาจารย์ส่วนใหญ่มากกว่าร้อยละ 90 ได้มีการสอนสอดแทรกคุณธรรมแก่นิสิตนักศึกษา โดยใช้เวลาในการสอนไม่เกิน 20 % ของจำนวนคาบเวลา

3. ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างปัจจัยและกระบวนการกับระดับคุณธรรมเพื่อมุ่งความสำเร็จของส่วนรวมตัวแปรที่ใช้อธิบายระดับคุณธรรมของนิสิตนักศึกษา มีทั้งหมด 19 ตัวแบ่งออกเป็น 4 ชุด ชุดที่ 1 ตัวแปรที่เกี่ยวกับภูมิหลังของนิสิตนักศึกษา ประกอบด้วยตัวแปรย่อย 8 ตัว ได้แก่ ภูมิหลังทางครอบครัว คือ เพศ ภูมิลำเนา สถานภาพของครอบครัว จำนวนพี่น้อง สาขาวิชาที่ได้ศึกษา สังกัดของมหาวิทยาลัย เกรดเฉลี่ยสะสม (GPA) ชุดที่ 2 ตัวแปรที่เกี่ยวกับลักษณะครอบครัวประกอบด้วยตัวแปรย่อย 1 ตัว คือ ระดับความอบอุ่นในครอบครัว ชุดที่ 3 ตัวแปรที่เกี่ยวกับความสนใจเรื่องการพัฒนาคุณธรรมในตนเอง ประกอบด้วยตัวแปรย่อย 4 ตัว ได้แก่ การทำบุญทำทาน การเข้าวัดฟังเทศน์ ฟังธรรม การอ่านหรือฟังธรรม การบำเพ็ญประโยชน์ และชุดที่ 4 ตัวแปรที่เกี่ยวกับกระบวนการหล่อหลอม ประกอบด้วยตัวแปรย่อย 6 ตัว ได้แก่ การได้รับการปลูกฝังด้านคุณธรรมจากบิดามารดา การอบรมเอาใจใส่จากครูอาจารย์ การได้อยู่ในโรงเรียนที่มีปรัชญา เน้นการพัฒนาคุณธรรม การอยู่ในสภาพแวดล้อมของชุมชนที่ดี การมีเพื่อนดี ความตั้งใจในการพัฒนาปรับปรุงพฤติกรรมของตนเองให้เป็นคนดี ผลการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณสรุปได้ดังนี้

3.1 โดยสรุปตัวแปรทั้ง 19 ตัวสามารถอธิบายความแปรปรวนของระดับ

คุณธรรมของนิสิตนักศึกษาได้ร้อยละ 18.10 โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณเท่ากับ .426 ตัวแปรที่สัมประสิทธิ์ถดถอยที่มีนัยสำคัญและมีค่าเป็นบวกมี 12 ตัว ได้แก่ การพยายามปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ (.426) การบำเพ็ญประโยชน์ (.128) การได้รับการยอมรับเอาใจใส่จากครู (.087) ความอบอุ่นในครอบครัว (.085) การพึงพระธรรม (.081) การได้รับการอบรมความเป็นคนดีจากพ่อแม่ (.078) การมีเพื่อนที่ดี (.066) การทำบุญทำทาน (.064) การเข้าวัดฟังธรรม (.64) เพศ (.51) เกรดเฉลี่ยสะสม (.036) และจำนวนพี่น้อง (.033) สำหรับตัวแปรที่มีสัมประสิทธิ์ถดถอยที่มีนัยสำคัญและมีค่าเป็นลบมี 4 ตัว ได้แก่ ภูมิลำเนา (-.091) สาขาวิชาที่ศึกษา (-.085) สังกัดของมหาวิทยาลัย (-.039) และสถานภาพของครอบครัว (-.34)

3.2 ผลการวิจัยการศึกษากรณีตัวอย่าง พบว่า ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อคุณธรรมของนิสิตนักศึกษามีความคล้ายคลึงกับที่พบจากการวิเคราะห์ด้วยข้อมูลเชิงปริมาณ โดยตัวแปรส่วนใหญ่ที่มีอิทธิพลอย่างมีนัยสำคัญต่อคุณธรรมของนิสิตนักศึกษาเป็นตัวแปรที่เกี่ยวกับกระบวนการมากกว่าปัจจัย ตัวแปรที่ค่อนข้างให้ผลสอดคล้องกัน ได้แก่ จำนวนพี่น้อง การมีเพื่อนดี การบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม การได้รับการเอาใจใส่จากครู การได้รับความอบอุ่นจากครอบครัว การสนใจใฝ่พระธรรม การอบรมจากพ่อแม่ การไปวัดเข้าโบสถ์ กองสารสนเทศ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้สังเคราะห์งานวิจัยทาง

สุวิมล ว่องวานิช และนางลักษณ์ วิรัชชัย¹ ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ปัจจัยและกระบวนการที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรมระดับบุคคลเพื่อมุ่งความสำเร็จของส่วนรวมของนักศึกษามหาวิทยาลัย ผลการวิจัยพบว่า

1. ปัจจัยและกระบวนการที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรม

1.1 กระบวนการพัฒนาจากบุคคลรอบข้างกลุ่มนิสิตนักศึกษาประมาณร้อยละ 70 ระบุว่าพ่อแม่ปู่ย่าตายาย เป็นผู้ให้การอบรมสั่งสอนนิสัยและพฤติกรรมที่ดี แต่นิสิตนักศึกษา ร้อยละ 36 เห็นว่าพ่อแม่ได้ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแต่ไม่ได้อบรมสั่งสอนบุตรหลาน นิสิตนักศึกษาประมาณร้อยละ 4 ตอบว่าได้รับการอบรมจากครูอาจารย์ แต่ก็มีประมาณร้อยละ 2 เห็นว่าครูอาจารย์ไม่ได้อบรมสั่งสอนลูกศิษย์และยังประพฤติตนไม่เป็นแบบอย่างที่ดีด้วยโดยสรุปรวมนิสิตนักศึกษาเห็นว่าพ่อแม่มีส่วนในการปลูกฝังคุณธรรมมากกว่ากลุ่มครูหรือเพื่อนฝูง และครูจะมีส่วนในการปลูกฝังคุณธรรมมากกว่าเพื่อนฝูง

1.2 กระบวนการพัฒนาตนเองนิสิตนักศึกษาคิดว่าตนเองมีความสนใจในการพัฒนาคุณธรรมตนเองน้อยกว่าคนรอบข้างไม่ว่าจะเป็นการไปวัดไปโบสถ์เพื่อฟังเทศน์และฟังธรรม

¹ สุวิมล ว่องวานิช และนางลักษณ์ วิรัชชัย. ปัจจัยและกระบวนการที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรมระดับบุคคลเพื่อมุ่งความสำเร็จของส่วนรวมของนักศึกษามหาวิทยาลัย : การศึกษาเชิงปริมาณและคุณภาพ ภาควิชาวิจัยการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ,2543

การอ่านหนังสือหรือชมสื่อที่มีเนื้อหาคุณธรรม แต่ด้านการอุทิศตนบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม นิสิตนักศึกษาคิดว่าตนเองปฏิบัติมากกว่าคนรอบข้าง

1.3 กระบวนการพัฒนาจากอาจารย์มหาวิทยาลัยอาจารย์ประมาณร้อยละ 53 ไม่ได้สอนวิชาที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม แต่อาจารย์ส่วนใหญ่มากกว่าร้อยละ 90 ได้มีการสอนสอดแทรกคุณธรรมแก่นิสิตนักศึกษา โดยใช้เวลาในการสอนไม่เกิน 20 % ของจำนวนคาบเวลา

2. แนวทางการพัฒนาคุณธรรมแนวทางการพัฒนาคุณธรรมแก่นิสิตนักศึกษาที่ได้จากการสัมภาษณ์ของกลุ่มอาจารย์และผู้ทรงคุณวุฒิสามารถสรุปเป็นวิธีการที่น่าสนใจได้หลายวิธี ได้แก่ (1) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน (2) การสร้างวิชาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณธรรมให้นิสิตนักศึกษาได้เรียน (3) การชี้นำตัวแบบหรือแบบอย่างที่ดี (4) การสร้างบรรยากาศเพื่อส่งเสริมคุณธรรมในมหาวิทยาลัยจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่น่าเสนอข้างต้น ผู้วิจัยได้สรุปคุณธรรมและจริยธรรมที่เป็นตัวแปรด้านคุณลักษณะของนักศึกษาที่พึงประสงค์ได้ดังต่อไปนี้

1. การปรับปรุงตนเอง	2. สำนวจตนเอง
3. ความขยันหมั่นเพียร	4. การมีระเบียบวินัย
5. ความไม่ประมาท	6. ความซื่อสัตย์สุจริต
7. การรู้จักข่มใจ	8. การประหยัด อดออม
9. ความอดทน	10. ความกระตือรือร้น
11. การเคารพกฎหมาย	12. ความเข้าใจศีล 5
13. การรู้จักแก้ปัญหา	14. การมีมนุษยสัมพันธ์
15. ความเมตตา/กรุณา	16. ความกตัญญู
17. ความรับผิดชอบ	18. ความสามัคคี/เสียสละ
19. ความยุติธรรม	20. ความเกื้อกูลเอื้อเฟื้อ
21. ความมีเหตุผล	22. ความเป็นประชาธิปไตย
23. สภาพอ่อนโยนและมารยาทดีงาม	24. การรู้จักพึ่งตนเอง
25. ความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์	26. การเคารพสิทธิมนุษยชน
27. มีสติสัมปชัญญะ	28. ความพึงพอใจ
29. รู้จักกาลเทศะ	30. รู้จักหลีกเลี่ยงอบายมุข
31. มีความเชื่อมั่นในตนเองและภูมิใจตนเอง	32. มีพรหมวิหาร 4
33. รู้จักรักษาสุขภาพ	34. มีศรัทธาในกาสร้างชาติ
35. รู้จักควบคุมตนเอง	36. ปฏิบัติตามหลักศาสนา

จิตติรัตน์ รัชสีใจตรง¹ ได้ศึกษาการใช้อานาปานสติภาวนาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของเสถียรธรรมสถาน ผลการศึกษาพบว่า อานาปานสติภาวนาหรืออานาปานสติสมาธิ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญมากกว่าวิธีเจริญสมาธิอื่นๆ อานาปานสติเมื่อทำให้มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่อความหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ซึ่งพระอรหันตภิกษุท่านได้ขยายความ อานาปานสติเป็นยอดแห่งกรรมฐาน เป็นภูมิธรรมแห่งมณสิการของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพุทธบุตรที่เป็นมหาบุรุษเท่านั้นการศึกษาผู้ที่เข้าฝึกการใช้อานาปานสติภาวนาเพื่อพัฒนาชีวิตของเสถียรธรรมสถาน ฝึกสอนโดยแม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต การเปรียบเทียบคะแนนของพฤติกรรมก่อนและหลังการฝึกปฏิบัติอานาปานสติภาวนา เมื่อได้รับการฝึกอานาปานสติภาวนา จะสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นใน เกือบทุกด้าน เช่น คะแนนการดำเนินชีวิตภายในครอบครัวของผู้ปฏิบัติ ก่อนการปฏิบัติ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.03 หลังการปฏิบัติ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.56 คะแนนกลุ่มพฤติกรรมการให้อภัยผู้อื่น ที่ทำร้ายร่างกาย หรือด่าว่าเสียสติทางวาจา ก่อนการปฏิบัติ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.80 หลังการปฏิบัติ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.08 เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นชัดเจนว่า หลังจากได้รับการฝึกปฏิบัติ อานาปานสติภาวนา ผู้ปฏิบัติสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตดีขึ้น ผลงานวิจัยครั้งนี้ ทำให้ทราบว่าในฐานะเป็นพุทธศาสนิกชน สมควรอย่างยิ่งที่จะต้องปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ให้ถึงพร้อมทั้งการศึกษาด้านปริยัติ ปฏิบัติ และรับผลจากการปฏิบัติเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตอันจะนำมาซึ่งความสุขต่อตนเอง ครอบครัว สังคม และมวลมนุษยชาติ

อัจฉราลักษณ์ อินสุวรรณ² ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง พุทธธรรมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต: ศึกษาเฉพาะกรณีเทศบาลในสำนักงานเขตบางขุนเทียนกรุงเทพมหานคร เมื่อปี พ.ศ.2549 จากการศึกษาวิจัยได้ข้อสรุปว่า การดำเนินชีวิตที่ดีที่เรียกว่า จริยะ นี้ได้มาด้วยการศึกษา (สิกขา) เพราะฉะนั้นชีวิตมนุษย์ถ้าจะเป็นชีวิตที่ดีต้องมีการพัฒนาตลอดชีวิต คือ ต้องเป็นชีวิตแห่งการศึกษา หรือชีวิตที่ดีต้องมีการฝึกฝน พัฒนา กล่าวคือ การดำเนินชีวิตที่ดีเป็นการดำเนินชีวิตพร้อมไปกับการศึกษาเรียนรู้ การพัฒนาตนเอง ซึ่งต้องอาศัยสิกขา และแนวทางในการดำเนินชีวิต (จริยะ/มรรค) แต่มนุษย์ส่วนใหญ่ ไม่รู้ตัว ไม่รู้หลักการ ไม่รู้ธรรมชาติของการเรียนรู้ การฝึก การหัด ดังนั้นเพื่อให้การดำเนินชีวิตเป็นการดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างมีคุณค่าและคุณภาพ มนุษย์จำเป็นต้องรู้ธรรมชาติของตนเอง รู้หลักการของชีวิตมนุษย์ว่า ชีวิตของมนุษย์

¹จิตติรัตน์ รัชสีใจตรง, “ศึกษาการใช้อานาปานสติภาวนาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของเสถียรธรรมสถาน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2548, หน้า 115-119.

² อัจฉราลักษณ์ อินสุวรรณ, “พุทธธรรมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต : ศึกษาเฉพาะกรณีเทศบาลในสำนักงานเขตบางขุนเทียนกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาศาสนศึกษา, (วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล), 2549, หน้า 28.

ได้มาด้วยการเรียนรู้ ผักผ่อน พัฒนา ดังนั้นจำเป็นต้องมีสีกขา ถ้าเราเรียนรู้ พัฒนาอยู่เรื่อยๆ ชีวิตของเราก็จะดีขึ้น มีการศึกษาต่อไปเรื่อยๆ จนมีชีวิตที่ประเสริฐ อย่างน้อยก็อยู่ดีไม่ใช่อยู่ รอด

การวิ พลอยแก้ว¹ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การนำหลักธรรมมาใช้ในการพัฒนาชีวิต: กรณีศึกษา ชุมชนวัดป่าประดู่ จังหวัดระยอง เมื่อปี พ.ศ. 2550 จากการศึกษาวิจัยได้ข้อสรุปว่า การดำเนินชีวิตประจำวัน รวมทั้งปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติศีล 5 ของประชาชนในชุมชนวัดป่าประดู่ วิธีแก้ไขและแนวทางปฏิบัติศีล 5 ของประชาชนในชุมชนวัดป่าประดู่ ผู้ตอบแบบสำรวจมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนาชีวิต ด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศีล 5 โดยที่พวกเขาเหล่านั้นเห็นด้วยในการปฏิบัติศีล 5 เพราะการปฏิบัติศีล 5 ช่วยขัดเกลาจิตใจ แต่ก็มีปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติ คือ สภาพแวดล้อมในชุมชนซึ่งได้รับอิทธิพลจากความเจริญทางวัตถุค่อนข้างมากโดยเฉพาะเด็กและเยาวชนในชุมชน นับได้ว่าวัดมีส่วนช่วยให้ประชาชนในชุมชนอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างปกติสุข

อุทุมพร หมั่นทำการ² ทำการวิจัยเรื่อง การถ่ายทอดเทคโนโลยีหัตถกรรมเครื่องจักสานไม้ไผ่ศึกษาเฉพาะกรณีเขตตำบลไร่หลักทอง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ โดยใช้แบบสอบถาม พบว่าการถ่ายทอดเทคโนโลยีหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานไม้ไผ่ที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ผู้ประกอบการผลิตจะได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษมากที่สุด ในขณะที่แบบมุขปาถะ ส่วนการถ่ายทอดในยุคปัจจุบันผู้ประกอบการผลิตจะได้รับการถ่ายทอดจากเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้องมากที่สุด และจะมีการปรับปรุงดัดแปลงรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่เดิม เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของสังคมและความต้องการซึ่งประโยชน์ใช้สอยพร้อมๆ กับการพัฒนาความเจริญของสังคมที่เปลี่ยนแปลง เครื่องจักสานที่หมดความจำเป็นในการใช้สอยหรือมีความต้องการใช้น้อยลง จะมีผู้ทำน้อย ส่วนเครื่องจักสานใดที่ยังคงใช้ประโยชน์อยู่ เช่น กระจาด กระบุง ตะกร้า ก็ยังคงมีการกระทำกันอยู่ในปัจจุบันนี้

ดารณี เหล่าสุนทร³ ได้ทำการวิจัยการศึกษาเพื่อประยุกต์ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี โดยการสำรวจและสัมภาษณ์สรุปได้ว่า ผลิตภัณฑ์จักสานไม้

¹ การวิ พลอยแก้ว, “การนำหลักธรรมมาใช้ในการพัฒนาชีวิต: กรณีศึกษาชุมชนวัดป่าประดู่ จังหวัดระยอง”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาศาสนศึกษา, (วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล), 2550, บทคัดย่อ.

² อุทุมพร หมั่นทำการ. การถ่ายทอดเทคโนโลยีหัตถกรรมเครื่องจักสานไม้ไผ่ ศึกษาเฉพาะกรณีเขตตำบลไร่หลักทอง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี. พิมพ์ลักษณ์ กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.บทคัดย่อ.

³ ดารณี เหล่าสุนทร. รายงานการวิจัย การศึกษาเพื่อประยุกต์ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529. (บทคัดย่อ)

ไฟในประเทศไทยยังไม่เป็นที่ยอมรับทั้งในด้านประโยชน์และราคา ดังนั้นจึงไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควรจากตลาดภายในและภายนอกประเทศ จึงต้องการมีการประยุกต์ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ เพื่อการส่งไปจำหน่ายเป็นอาชีพที่ทำให้มีรายได้เพิ่มเติมมาสู่ครอบครัว ในการประยุกต์ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ เพื่อการส่งไปจำหน่ายเป็นอาชีพที่ทำให้มีรายได้เพิ่มเติมมาสู่ครอบครัว ในการประยุกต์ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ จะต้องประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของท้องถิ่น และกรรมวิธีการผลิต เหมาะกับความต้องการมีปริมาณการผลิตสูง ราคาไม่สูง และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในด้านคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านด้วย

ชุมเมือง ทีปกรกุล¹ ทำการศึกษาเรื่องหัตถกรรมเครื่องจักสานพื้นบ้านตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ใช้วิธีการสัมภาษณ์และสำรวจพบว่า สามารถแยกงานหัตถกรรมจักสานออกเป็น 3 ประเภท คือ 1. การสานกระเชอธรรมดากับการสานกระเชอหู 2. การสานกะล่และตะแกรง 3. การทอเสื่อด้วยฟืมรุและฟืมพื้นปลา และยังปรากฏว่าชาวบ้านทำหัตถกรรมสืบทอดกันมาเพื่อใช้สอยในครอบครัวก่อนที่จะทำจำหน่าย และไม่มีความเชื่อใดๆ ผงงอยู่ในการกระทำนี้ แต่เดิมในพื้นที่ตำบลบ้านโพธิ์มีไม้ไผ่มาก ชาวบ้านจึงนำวัสดุในท้องถิ่นมาทำเครื่องจักสาน แต่ปัจจุบันแม้ว่าจะขาดแคลน แต่ชาวบ้านก็ยังไปแสวงหาวัตถุดิบจากท้องถิ่นอื่นมาทำสืบทอดกันเรื่อยมาโดยมิได้ขาดตอน

พยุพพร ไตรรัตน์สิงห์กุล² ได้ทำการวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน บ้านหนองป่าตอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยการศึกษาวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ พบว่าช่างจักสานมีต้นกำเนิดมาจากชาวพวนที่อพยพจากนครเวียงจันทน์ วิธีการทำเครื่องจักสานถูกถ่ายทอดความรู้มาจากแหล่งความรู้ต่างๆ คือ ครอบครัว โรงเรียน และหน่วยราชการ ผู้ถ่ายทอดได้แก่ คนในครอบครัว เพื่อนบ้าน บุคคลต่างหมู่บ้านที่มาเป็นวิทยากร การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษมีวิธีการถ่ายทอดโดยการสังเกต การบอกเล่าด้วยปาก การปฏิบัติจริง การฝึกหัดและฝึกฝนด้วยตนเอง การถ่ายทอดจากเพื่อนบ้านมีวิธีการโดยบอกเล่าด้วยปาก และปฏิบัติจริง การถ่ายทอดจากหน่วยงานราชการ มีวิธีการคือ พาไปเรียนนอกสถานที่ ผู้สอนจะอธิบายวิธีการทำ แล้วผู้เรียนจะนำไปพร้อมกัน

วิบูลย์ ลีสุวรรณ³ ได้วิจัยเรื่อง "เครื่องจักสานในประเทศไทย" พบว่า เพื่อศึกษา

¹ ชุมเมือง ทีปกรกุล. วรรณกรรมนิราศ, พิมพ์ครั้งที่ 3, นครราชสีมา: ตราเสือการพิมพ์, 2524, หน้า 58.

² พยุพพร ไตรรัตน์สิงห์กุล. ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน บ้านหนองป่าตอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา: การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์. วิทยานิพนธ์ ครุศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2538. (บทคัดย่อ)

³ วิบูลย์ ลีสุวรรณ. เครื่องจักสานในประเทศไทย. รายงานการวิจัยเสนอต่อคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527. (บทคัดย่อ)

ความเป็นมาของเครื่องจักสาน โดยสำรวจสภาพแวดล้อมและแนวโน้มการผลิตเครื่องจักสานในปัจจุบัน โดยการศึกษาจากการสำรวจ เครื่องจักสานทั่วทุกภาคภาคละประมาณ 5 จังหวัด สรุปได้ว่าเครื่องจักสานเป็นหัตถกรรมและศิลปหัตถกรรมประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตมานานนับร้อยปี เครื่องจักสานแต่ละภาคจะมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่แตกต่างกันไปตามสภาพภูมิศาสตร์ของท้องถิ่น หน้าที่ใช้สอย การใช้วัสดุ และคตินิยมเฉพาะถิ่นนั้น การทำเครื่องจักสานมีลักษณะเฉพาะตนที่สามารถวิเคราะห์ ในเชิงศิลปะได้ เป็นการสืบทอดจากบรรพบุรุษโดยการบอกเล่าด้วยปากต่อปากและฝึกฝนด้วยตนเอง รูปแบบสวามิภักดิ์ยังเป็นรูปแบบพื้นบ้าน แม้ในปัจจุบันจะมีการฝึกอบรมการทำเครื่องจักสานให้แก่ชาวบ้าน โดยหน่วยงานของทางราชการ แต่ยังมีวิถีชีวิตที่ถูกต้อง จึงไม่ได้ผลเท่าที่ควร มีการผลิตเครื่องจักสานเพิ่มมากขึ้น ผลิตเป็นอาชีพหลักและอาชีพเสริม แต่เป็นรายได้ที่ค่อนข้างต่ำ มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบในบางท้องถิ่นเนื่องจากกระแสการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ทำให้เกิดรูปแบบใหม่ที่สร้างขึ้นเพื่อสนองความต้องการของตลาด ทำให้เสียเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

สุวรรณี ทศนาภิรมย์¹ ได้ทำการวิจัยการผลิตและการส่งเสริมการจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมไทยประเภทเครื่องจักสานไม้ไผ่ - หวาย สรุปได้ว่า เครื่องจักสาน เป็นงานศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ที่สำคัญ และมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตชาวชนบท เครื่องจักสานของไทยแต่ละภาคมีเอกลักษณ์และลักษณะเฉพาะถิ่นที่แตกต่างกันไปตามสภาพภูมิศาสตร์ท้องถิ่น หน้าที่ในการใช้สอย การใช้วัสดุ คตินิยมของท้องถิ่นนั้นๆ ในท้องถิ่นที่มีวัตถุดิบมากจะมีการผลิตค่อนข้างมาก ทั้งที่ทำขึ้นใช้ในครัวเรือน และผลิตจำหน่ายเป็นอาชีพหลักและอาชีพรอง โดยอาศัยรูปแบบพื้นบ้านดั้งเดิมเป็นหลัก แต่ก็มีหลายท้องถิ่นถูกอิทธิพลทางเศรษฐกิจและกระแสวัฒนธรรมต่างถิ่นเข้าไปเปลี่ยนแปลง ทำให้รูปแบบของเครื่องจักสานเปลี่ยนไปและเกิดรูปแบบใหม่ๆ ตามความต้องการของตลาด

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า ผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานไม้ไผ่นั้น มีมานานโบราณแล้ว และมีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ได้แก่ การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ จากญาติพี่น้อง จากเพื่อนบ้าน ผลงานของเครื่องจักสานจะมาเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน โดยสนองความต้องการในด้านประโยชน์ใช้สอย แต่ละท้องถิ่นจะมีรูปแบบที่มีลักษณะเฉพาะตน และแตกต่างกันออกไปตามสภาพภูมิศาสตร์ของท้องถิ่น การประกอบอาชีพ ชนบทรณนิยมประเพณี คตินิยม

¹ สุวรรณี ทศนาภิรมย์. การผลิตและการส่งเสริมการจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมไทย ประเภทเครื่องจักสานไม้ไผ่-หวาย. วิทยานิพนธ์ ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526. (บทคัดย่อ)

2.8 ประวัติความเป็นมาของกลุ่มจักสาน

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษารูปแบบการพัฒนาจริยธรรมเชิงพุทธของหมู่บ้านจักสาน กรณีศึกษา กลุ่มจักสาน อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี คณะผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเนื้อหาจาก หนังสือ บทความ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

ความสำคัญของการศึกษา

การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างยิ่งการพัฒนาประเทศ เพราะการศึกษาช่วยให้ประชาชนของประเทศเป็นบุคคลที่มีคุณภาพและเป็นทรัพยากรทางปัญญาที่มีค่ายิ่งของชาติ ทั้งนี้เพราะการพัฒนาประเทศต้องอาศัยกำลังคนที่มีคุณภาพเป็นสำคัญ ประเทศที่มีกำลังคนที่มีคุณภาพสูง ถึงแม้ว่าจะขาดทรัพยากรธรรมชาติ ก็สามารถพัฒนาประเทศให้เจริญมากกว่าประเทศที่มีทรัพยากรธรรมชาติเป็นจำนวนมากแต่ขาดกำลังคน จึงกล่าวได้ว่า การศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต (ลินจี หะวานนท์, 2526) การศึกษาช่วยให้บุคคลสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเอง ดังนั้น การศึกษาจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในตัวเอง

การศึกษาของไทยนั้น มีรากฐานมาจากวัด วัง และบ้าน บ้านจะเป็นแห่งแรกที่ทำให้การศึกษอบรมแก่บุตรหลานเพื่อให้เป็นผู้ใหญ่ที่ดี มีความรู้เพื่อประกอบอาชีพ มีความรับผิดชอบ ความยับยั้งชั่งใจ ฯลฯ เป็นการอบรมสั่งสอนโดยบิดามารดา ญาติผู้ใหญ่ การศึกษาลักษณะนี้จะไม่เป็นระเบียบแบบแผน และเป็นการสอนในวงแคบ เป็นลักษณะการถ่ายทอดด้วยการเลียนแบบจากบิดามารดาไปสู่บุตรหลานของตนเองเป็นส่วนใหญ่ ผู้เป็นช่างหรือมีความรู้วิชาใดย่อมจะฝึกหัดลูกหลานของตนเองเป็นส่วนใหญ่ ผู้เป็นช่างหรือมีความรู้วิชาใดย่อมจะฝึกหัดลูกหลานของตนเองในวิชาที่ตนรู้ เป็นการศึกษาเล่าเรียนทางวิชาการที่ใช้ในการดำรงชีวิตของราษฎรมาแต่โบราณ ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงการศึกษาวิชาชีพ สถาบันครอบครัวจะมีบทบาทในการจัดการศึกษาเป็นอย่างมาก¹

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

“ภูมิปัญญา” เป็นคำที่ใช้กันในหมู่นักวิชาการศึกษามานานแล้ว ส่วนคำว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หรือภูมิปัญญาไทย” มีผู้สนใจกันมากเมื่อศตวรรษที่ผ่านมา และก็มีผู้สนใจกันมาก ทำให้คำว่า “ภูมิปัญญา” ถูกนำมาใช้กันอย่างแพร่หลายมาจนทุกวันนี้

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น มีผู้ให้ความหมายตลอดจนคำนิยามของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ต่างๆ กัน ภูมิปัญญาชาวบ้านจะพยายามสร้าง

¹ พยุงพร ไตรรัตน์สิงห์กุล. ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานบ้านหนองป่าตอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา: การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์. วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2538. (บทคัดย่อ)

ความเป็นตัวของตัวเอง และปรับเปลี่ยนสภาพอย่างสอดคล้องตามความเหมาะสมตามรูปแบบ
ของตัวเอง เพื่อความอยู่รอดโดยมุ่งสู่สังคมแบบสันติสุข

ภูมิปัญญาชาวบ้าน จึงเป็นความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้ และมีประสบการณ์สืบ
ต่อกันมาทั้งทางตรงคือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือ
ความรู้ที่สะสมสืบต่อกันมา เกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะ
เชื่อมโยงกันไปหมดทุกสาขาวิชา ไม่แยกเป็นวิชาแบบที่เราเรียน ฉะนั้นวิชาที่เกี่ยวกับ
เศรษฐกิจ อาชีพ ความเป็นอยู่ เกี่ยวกับการใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษาวัฒนธรรมนั้นมาผสม
กลมกลืนเชื่อมโยงกันไปหมด

ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีลักษณะที่สำคัญคือ

1. มีความจำเพาะกับท้องถิ่น
2. มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง
3. มีความเคารพผู้อาวุโส

ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาแต่อดีตและเป็นเรื่องของการจัดความสัมพันธ์
ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยฝ่ายกระบวนการ
ทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากินและพิธีกรรมต่างๆ ทุกอย่าง เพื่อให้เกิดความ
สมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้เป้าหมายก็คือเพื่อให้เกิดความสงบสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชน
หมู่บ้าน และในส่วนที่เป็นตัวปัจเจกของชาวบ้านเอง ถ้าหากเกิดปัญหาทางด้านความไม่สมดุล
กันขึ้น ก็จะก่อให้เกิดความไม่สงบสุข เกิดปัญหาในหมู่บ้านและในชุมชน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ กระบวนการปรับเปลี่ยนแบบแผนการดำเนินชีวิตของ
บุคคล ซึ่งอยู่ในท้องถิ่น โดยสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุขสอดคล้องกับสภาพสังคมที่
เปลี่ยนไปในแต่ละยุคสมัย ซึ่งเป็นแกนหลักของการมองชีวิต การใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ซึ่งม
ีความหมายทั้งในแง่ปัจเจกบุคคลและในแง่ของสังคมหมู่บ้าน

เสน่ห์ จามริก¹ กล่าวว่า เรื่องภูมิปัญญาไทยนั้น ไม่ใช่เรื่องชาตินิยม ไม่ใช่กลับไป
หาอดีต แต่หมายถึงการแสวงหาวิถีที่ก้าวหน้า โดยศึกษาจากประสบการณ์จาก
ประวัติศาสตร์ด้วย

คำว่า “ภูมิปัญญาไทย” นั้น ด้านหนึ่งนอกจากจะเป็นเรื่องของพันธุกรรมเดิมแล้ว
ยังหมายถึง ศักยภาพในการประสานความรู้ใหม่ๆ มาใช้ประโยชน์ด้วยซึ่งก่อให้เกิดทางเลือก
ใหม่ที่มีลักษณะสากล และลักษณะเฉพาะของเราเอง

¹ เสน่ห์ จามริก. การแสวงหาภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา. ชุมชนพัฒนา. 1
(กันยายน- ตุลาคม 2529) : 6-70.

สามารถ จันทรสุรีย์¹ กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้างทั้งลึกที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

สุจารี จันทรสุข² กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง วิธีการปฏิบัติซึ่งชาวบ้านได้มาจากประสบการณ์ แนวทางแก้ปัญหาแต่ละเรื่อง แต่ละประสบการณ์ แต่ละสภาพแวดล้อม ซึ่งมีเงื่อนไขเฉพาะปัจจัยแตกต่างกันไป

ภูมิปัญญา มี 2 ลักษณะคือ ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ลักษณะที่เป็นนามธรรม เกี่ยวกับเรื่องเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะและดนตรี เป็นต้น

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง พื้นเพรากฐานความรู้ของชาวบ้าน มีได้ความรู้จากการดำเนินชีวิต และสามารถสืบทอดภูมิปัญญาของพวกเขาต่อๆ มาได้โดยตลอด ความรู้ของชาวบ้านที่ได้จากการคิดได้เอง ทำเอง หรือเรียนรู้จากผู้ใหญ่ และนำความรู้นั้นมาใช้ในการดำเนินชีวิต และถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่องด้วยวิธีการต่างๆ กันโดยอาศัยความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น รวมทั้งความเชื่อและเคารพในสติปัญญาของบรรพบุรุษ เป็นพื้นฐานในการถ่ายทอด เรียนรู้สืบทอดกันมา

หัตถกรรมพื้นบ้าน

ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ มนุษย์รู้จักสร้างเครื่องมือเพื่อให้สอยให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิต โดยอาศัยวัสดุที่หาได้จากธรรมชาติ เช่น เครื่องมือหินกะเทาะ ขวานหินหรืออาวุธที่ทำจากกระดูกสัตว์ ต่อมาได้มีการพัฒนารูปแบบเพื่อให้สอยได้อย่างสมบูรณ์มากขึ้น บางชนิดมีการพัฒนาสืบทอดกันนานหลายชั่วชีวิต อาจเป็นเวลาหลายร้อยปีหรือพันปี สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นจากฝีมือและภูมิปัญญา เพื่อใช้สอยในการดำรงชีวิตนี้ เราเรียกโดยรวมว่า หัตถกรรม วิวัฒนาการของหัตถกรรมได้มีการพัฒนาสืบทอดเรื่อยมาเป็นลำดับ ซึ่งล้วนเป็นไปเพื่อสนองประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ ในขณะเดียวกันมนุษย์ก็ให้ความสำคัญในการพัฒนาความงามของงานหัตถกรรมไปด้วย เพราะมนุษย์ต้องการหัตถกรรมที่มีความสวยงามน่าใช้ และมีคุณค่าทางสุนทรียภาพควบคู่ไปกับการใช้สอย และจากการที่หัตถกรรมได้สร้างขึ้น จึงทำให้มีความสัมพันธ์

¹ สามารถ จันทรสุรีย์. ภูมิปัญญาชาวบ้าน รากฐานในการพัฒนาบ้านเมือง.

วัฒนธรรมไทย. 29(กุมภาพันธ์ - พฤษภาคม 2533) : 73 - 85.

² สุจารี จันทรสุข. การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น. วารสารการศึกษาแห่งชาติ. 22(สิงหาคม - กันยายน 2531) : 10 - 21.

ใกล้ชิดกับชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนความเชื่อและวัฒนธรรมของผู้ผลิตและผู้ใช้ ผู้ผลิตเป็นเพียงช่างชาวบ้านที่ไม่ได้รับการฝึกฝนอย่างเป็นระบบ มีผู้ให้นิยามความหมายของคำว่า “หัตถกรรม” ดังนี้

จากคำนิยามที่มีผู้กล่าวถึงในข้างต้น สรุปได้ว่า หัตถกรรมว่า สิ่งที่เรียกว่างานหัตถกรรม จะต้องใช้ความประณีตในการจัดทำ โดยแสดงออกถึงความสวยงามในก้านศิลปะไว้ด้วย ส่วนใหญ่จะต้องผลิตด้วยมือ อาจใช้เครื่องทุ่นแรงเป็นบางส่วน และเป็นงานที่มนุษย์สร้างสรรค์เป็นมรดกตกทอดสืบต่อกันมา เพื่อแสดงออกหรือสะท้อน ให้เห็นถึงความเป็นอยู่อย่างง่ายในชุมชนแต่ละกลุ่ม เพื่อสนองความต้องการของตนเองหรือสังคมที่มีความเป็นอยู่ร่วมกัน ดังนั้นหัตถกรรม คือ สิ่งประดิษฐ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยมือเป็นสำคัญ มีรูปแบบเรียบง่ายเพื่อใช้เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิต

ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับหัตถกรรมพื้นบ้าน

คนส่วนใหญ่โดยเฉพาะคนในชนบท มักจะมีความคิดเชื่อที่ว่า ยิ่งได้รับการศึกษาสูงมากขึ้น บุตรหลานของตนก็จะยิ่งมีความก้าวหน้าในชีวิต ประสบความสำเร็จและได้ทำงานที่ดีๆ ไม่ต้องลำบากทำงานหนัก แต่เมื่อเรียนสูงขึ้นก็มักจะอายุที่จะต้องกลับมาทำงานในไร่นาก่อให้เกิดปัญหาการว่างงาน ในส่วนของรัฐ ก็พยายามแก้ปัญหาเรื่องการว่างงาน โดยพัฒนาทางอุตสาหกรรมและหันมาส่งเสริมการศึกษาเพื่อป้อนตลาดแรงงานด้านนี้ แต่ปรากฏว่ายิ่งมีการพัฒนาอุตสาหกรรม ใช้เทคโนโลยีสูงขึ้นเท่าไร ความต้องการแรงงานก็จะยิ่งลดน้อยลงและไม่สามารถรองรับแรงงานทั้งหมด ดังนั้น ในชุมชนจะต้องแสวงหาทางออกและแก้ไขปัญหาชีวิตโดยการพึ่งตนเอง

การพึ่งตนเองและการแก้ปัญหาด้วยตนเองของชาวบ้านมีอยู่มากมาย เช่น การทำเกษตรกรรมผสมผสาน การแก้ปัญหาขาดแคลนข้าวด้วยธนาคารข้าว การทำนาแห้งแก้งภัยแล้งที่บ้านสุขสมบูรณ์ อำเภอแวงน้อย จังหวัดขอนแก่น ซึ่งได้ทดลองทำนาโดยไม่มีฝน ซึ่งความรู้เหล่านี้ชาวบ้านได้จากการสังเกต ศึกษาธรรมชาติ และใช้ธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ สะสมความรู้และปรับปรุงเทคนิควิธี และถ่ายทอดการปฏิบัติจริงสืบทอดกันมา

หัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างหนึ่ง เพราะเป็นผลงานที่ได้จากการสังเกต การศึกษาธรรมชาติ และใช้ประโยชน์ของธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิต โดยนำวัตถุดิบพื้นบ้านได้แก่ ไม้ไผ่ มาทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน มีรูปแบบที่เหมาะสมกับการใช้สอย ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นการบ่งชี้ความชาญฉลาดของคนในอดีต และได้มีการถ่ายทอดการทำหัตถกรรมเครื่องจักสานต่อเนื่องกันมานับเป็นเวลาร้อยๆ ปี ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นเอง

เครื่องจักสานไม้ไผ่

เครื่องจักสานไม้ไผ่เป็นศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านอย่างหนึ่ง ที่มนุษย์คิดวิธีการต่าง ๆ ขึ้นเพื่อใช้สร้างเครื่องมือ เครื่องใช้ ในชีวิตประจำวัน (วิบูลย์ ลีสุวรรณ)¹ คนไทยในสมัยโบราณ เริ่มรู้จักเครื่องจักสานมาตั้งแต่เล็ก ๆ เริ่มตั้งแต่เป็นทารกก็จะนอนแบเบาะอยู่ในเปลหวายหรือไม้ไผ่ มีปลาตะเพียนใบลานแขวนเป็นพวงอยู่เบื้องบน เมื่อโตพอรู้ความก็จะได้เห็นภาพ พ่อ แม่ นั่งล้อมวงคุยกันไปทำเครื่องจักสานกันไป ถึงหน้าฝนลงมาก็จะหิ้วเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำ เช่น ไช ข้อง ตามพ่อแม่ไปท้องนาด้วย งานจักสานจะอยู่คู่ชีวิตชนบทไทยอย่างไม่สามารถแยกจากกันได้ โดยได้ให้ความหมายเครื่องจักสานว่า² คือภาชนะ เครื่องมือ เครื่องใช้ ที่ทำขึ้นจากวิธีการ จักสาน ถัก ทอ จากวัสดุที่หาได้ง่ายและมีอยู่ตามท้องถิ่น เช่น หวาย ไม้ไผ่ ใบลาน กก ฟาง ก้าน และใบมะพร้าว โดยที่

จัก คือ การทำให้เป็นแฉกๆ ทำให้เป็นรอยคล้ายฟันเลื่อย เอามีดผ่าไม้ไผ่ หรือ หวายให้แตกจากกันเป็นเส้นบางๆ

สาน คือ การนำตอก กก ใบลาน อย่างใดอย่างหนึ่งมาไขว้ขัดกันทำเป็นภาชนะต่าง ๆ เช่น กระบุง ตะกร้า เข่ง เป็นต้น

ถัก คือ การนำเชือกหรือหวายมาไขว้สอดประสานกันเป็นลวดลายต่าง ๆ บ้าง ให้เป็นเส้นบ้าง เป็นผืนบ้าง

ทอ คือ การนำด้ายหรือไหมมาทอให้เป็นผืน เช่น ผ้าไหมไทยผ้าฝ้ายต่างๆ เป็นต้น

วิบูลย์ ลีสุวรรณ³ ได้กล่าวถึงความหมายของเครื่องจักสานว่า การเรียกเครื่องจักสานว่า จักสาน นั้น เข้าใจว่าเรียกขึ้นตามวิธีการที่ทำให้เกิดเครื่องจักสานขึ้น เพราะเครื่องจักสานต่างๆ จะสำเร็จเป็นรูปร่างที่สมบูรณ์นั้น จะต้องผ่านกระบวนการที่ประกอบขึ้นด้วยการจัก การสาน การถัก และการขัดกันของวัสดุที่ผ่านกระบวนการเตรียมด้วยจัก เพื่อแปรรูปวัสดุหรือวัตถุดิบให้สอดคล้องกับการใช้สอย

จัก คือ การนำวัสดุมาทำให้เป็นเส้น เป็นแฉก หรือเป็นริ้ว เพื่อความสะดวกในการ การสาน การจักถือได้ว่าเป็นขั้นตอนของการเตรียมวัสดุในการทำเครื่องจักสาน

สาน คือ ขบวนการทางความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ ที่นำวัสดุธรรมชาติมาทำ ประโยชน์ โดยใช้ความคิดและฝีมือเป็นหลัก การสานในยุคแรกจะใช้วิธีการสานไปตามแนวราบ

¹ วิบูลย์ ลีสุวรรณ. เครื่องจักสานในประเทศไทย.(กรุงเทพมหานคร :โอ.เอส.พรินต์ติ้ง,2532),หน้า 20.

² วิบูลย์ ลีสุวรรณ. พจนานุกรมหัตถกรรมและอุตสาหกรรมพื้นบ้าน. (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป, 2532),หน้า 38.

³ เรื่องเดียวกัน,,หน้า 25.

โดยใช้วัสดุขัดกันไปมาอย่างง่าย ๆ ตามแบบที่เรียกว่าลายขัด ด้วยการยกขึ้นเส้นหนึ่งกดลงเส้นหนึ่งให้ขัดกัน มนุษย์ได้พัฒนาการสานเพื่อตอบสนองความต้องการได้ประโยชน์ใช้สอยและได้พัฒนาลวดลายในการสานไปด้วย

ถัก การถักนี้โดยทั่วไปแล้วจะเป็นกระบวนการประกอบที่ช่วยให้เครื่องจักสานสมบูรณ์ การถักจะใช้วัสดุที่เป็นเส้นอ่อนและมีความบางพอสมควร ใช้ถักยึดโครงสร้างภายนอกให้ติดกับผนังของเครื่องจักสาน เช่น การถักขอบภาชนะจักสานไม้ไผ่การถักหูภาชนะ หรือการถักโครงสร้างของภาชนะ การถักนี้บางครั้งอาจจะเรียกว่าการผูกก็ได้ ลักษณะของการถักหรือการผูกขอบของภาชนะโดยทั่วไป จะมีระเบียบที่เป็นลักษณะเฉพาะของการถักแต่ละแบบ เช่นเดียวกับแบบของลายสาน เช่น ลายถักหัวแมลงวัน สันปลาช่อน เป็นต้น

สรุปความหมายของเครื่องจักสานได้ว่า คือ ภาชนะหรือเครื่องมือเครื่องใช้ที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยกรรมวิธีการจัก การสานและการถักหรือผูก โดยการจักนั้นเป็นการนำวัสดุมาทำให้เป็นแฉกหรือเป็นริ้ว การสานคือการนำวัสดุมาสอดขัดกันเป็นลวดลายที่ต่อเนื่อง การถักหรือผูกขอบเก็บริมคือการผูกยึดภายนอกโครงสร้าง ให้ติดกับผนังของเครื่องจักสานให้เรียบร้อย จึงได้เครื่องจักสานที่สมบูรณ์

ประเภทเครื่องจักสานไม้ไผ่

เครื่องจักสานไม้ไผ่มีมากมายหลายชนิดตอบสนองความต้องการใช้สอยที่แตกต่างกันออกไป การจำแนกประเภทของเครื่องจักสานทำได้หลายลักษณะ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม (2532) แบ่งเครื่องจักสานออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ตามการใช้สอยคือ

1. เครื่องจักสานที่เป็นเครื่องใช้สอยในชีวิตประจำวัน

- 1.1 เครื่องจักสานสำหรับดักจับสัตว์น้ำ เช่น ลอบ ไช ข้อง อีจู้ อีตุ้ม
- 1.2 เครื่องจักสานใช้เป็นภาชนะ เช่น กระบุง ตะกร้า ก่องข้าว กระติ๊บข้าว
- 1.3 เครื่องจักสานที่ใช้สำหรับปูลาด เช่น เสื่อกก เสื่อปาหนัน เสื่อกระจูด
- 1.4 เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องสวมศีรษะ เช่น งอบ กุบ หมวก

2. เครื่องจักสานที่ใช้เป็นส่วนประกอบของอาคารบ้านเรือน ได้แก่ ฝาเรือนที่สานด้วยตอกไม้ไผ่ ฝาขัดแตะ โครงหลังคา เป็นต้น ซึ่งนักวิชาการและกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมได้แบ่งเครื่องจักสานออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. เครื่องมือกสิกรรม
2. เครื่องมือจับสัตว์น้ำ
3. เครื่องใช้ในบ้าน
4. สิ่งของเบ็ดเตล็ด

แบ่งเครื่องจักสานออกเป็น 6 ประเภท คือ

1. เครื่องจักสานที่ใช้เป็นภาชนะ เช่น กระบุง กระจาด กระติบ กระทาย กระโล่

2. เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องตก ตวง เช่น กระออก ชู สัต
3. เครื่องจักสานที่ใช้ในครัวเรือน เช่น กระซอน กระดัง พัด
4. เครื่องจักสานที่ใช้ในการขนส่งสินค้า เช่น กระพา เข่ง หลัว
5. เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องตก จับสัตว์ เช่น ชะนาง ลอบ ไช ข้อง กระชัง
6. เครื่องจักสานที่เป็นเครื่องเรือน เครื่องปูลาด เครื่องประดับ เครื่องเล่น เช่น

เสื่อ มู่ลี่ ปลาดะเพียน

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ¹แบ่งเครื่องจักสานออกเป็น 7 ประเภทตามหน้าที่ใช้สอย คือ

1. เครื่องจักสานที่ใช้ในการบริโภค เช่น แอบข้าว กระต๊อบ กล่องข้าว กระซอน
2. เครื่องจักสานที่ใช้เป็นภาชนะ เช่น กระบุง กระจาด กระโล่ หลัว ชะลอม
3. เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องตวง เช่น กระออม กระชู สัต
4. เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องและเครื่องปูลาด เช่น เสื่อรำแพน เสื่อกระจุต
5. เครื่องจักสานที่ใช้ในการตกจับสัตว์ เช่น ลอบ ไช อีจู้ ข้อง
6. เครื่องจักสานที่ใช้ป้องกันแดดฝน เช่น งอบ หมวกจีน
7. เครื่องจักสานที่ใช้เกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีและศาสนา เช่น กล่องข้าวขวัญ

เบี่ยงหมาก เป็นต้น

ข้อมูลพื้นฐานอำเภอพนสนธิคม จังหวัดชลบุรี

ประวัติความเป็นมา

อำเภอพนสนธิคม เป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดชลบุรี เป็นเมืองโบราณซึ่งเคยรุ่งเรืองเมื่อสมัย 1,000 ปี มาแล้ว หรือสมัยที่ขอมยังเรืองอำนาจอยู่ในอาณาจักรสุพรรณภูมิ จากหลักฐานต่าง ๆ นำเชื่อกันว่าเมืองที่รุ่งเรืองดังกล่าว คือ เมืองพระรถ อำเภอพนสนธิคม ตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ก่อนหน้านั้นพระอินทอาษาชาวนครเวียงจันทน์ได้พาชาวเวียงจันทน์ที่ไม่เข้าด้วยกับเจ้าอนุวงศ์ ซึ่งเป็นกบฏต่อไทยเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่คลองมหาวงศ์ จังหวัดสมุทรปราการ ต่อมารัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ ให้ออกไปตั้งภูมิลำเนาที่ “หมู่บ้านแดนป่าเมืองพระรถ” เนื่องจากพระอินทอาษาและชาวลาวอพยพพะมักเขม้นทำมาหากิน ปลุกสร้างบ้านเรือนเป็นปึกแผ่น จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระอินทอาษา (ตันสกุลทุมมานนท์) เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองในปี พ.ศ.2371 ภายหลังเรียกหมู่บ้านดังกล่าวว่า เมืองพนสนธิคม ซึ่งหมายถึงหมู่บ้านใหญ่ในป่า เพราะพนัส แปลว่า ป่า ดง นิคม แปลว่า หมู่บ้านใหญ่ เมืองพนสนธิคมเป็นเมืองชั้นจัตวา จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 5 (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) มีการ

¹ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ.เครื่องจักสานในประเทศไทย, หน้า 27.

ปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาค จึงโปรดเกล้าฯ ให้เมืองพนัสนิคมเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดชลบุรีเมื่อ พ.ศ. 2440 (หนังสือเรียนท้องถิ่นของเรา ส 071 จังหวัดชลบุรี, 2541:37-38)

ที่ตั้งและอาณาเขต

อำเภอพนัสนิคมตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดชลบุรี อยู่ในเขตเทศบาลเมืองพนัสนิคม ห่างจากจังหวัดชลบุรี ประมาณ 22 กิโลเมตร ตามเส้นทางถนนสุขประยูร มีเส้นทางประมาณ 699.702 กิโลเมตร มีขนาดพื้นที่ 448.259 ตารางกิโลเมตร¹

มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัด และอำเภอใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอบ้านโพธิ์ และอำเภอแปลงยาว จังหวัดฉะเชิงเทรา

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอบ้านบึง และอำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอบ่อทอง และอำเภอกิ่งเกาะจันทร์ จังหวัดชลบุรี

ทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอฟานทอง จังหวัดชลบุรี และอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัด

ฉะเชิงเทรา

¹ (แหล่งที่มา จังหวัดชลบุรี www.chonburi.go.th.)

ภาพที่ 2.5 แผนภาพแสดงอาณาเขตอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

ลักษณะภูมิประเทศ

อำเภอพนัสนิคม มีพื้นที่ประมาณ 448.259 ตารางกิโลเมตร มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูงและพื้นที่ราบลุ่ม ทิศตะวันออกเป็นป่าและไร่อ้อย ไร่มัน ทางทิศเหนือและทิศตะวันออกเฉียงใต้พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม ส่วนใหญ่ใช้ในการทำนา และบางส่วนใช้เลี้ยงปลากุ้ง ส่วนทางตอนใต้และตะวันออกเป็นที่ราบสูง มีการทำไร่อ้อย ไร่มันสำปะหลัง และพืชผักต่างๆ (บรรยายสรุปอำเภอพนัสนิคม, 2549:1)

มีพื้นที่การเกษตรประมาณ 400,000 ไร่ มีโรงงานอุตสาหกรรมอยู่ประมาณ 130 แห่ง ธนาคาร 8 แห่ง มีบริษัท ห้างร้าน สถานีน้ำมันเชื้อเพลิง สถานบริการ โรงแรม โรงพิมพ์ โรงภาพยนตร์ ร้านค้าจำหน่ายสินค้าพื้นเมือง และร้านเบ็ดเตล็ด รวมประมาณ 1,600 แห่ง (แหล่งที่มา จังหวัดชลบุรี www.chonburi.go.th.)

ลักษณะภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศโดยทั่วไปของอำเภอพนัสนิคม มีลักษณะอากาศแบบฝนเมืองร้อน ทำให้ภูมิอากาศในช่วงฤดูร้อน อากาศไม่ร้อนจัด ฤดูหนาวอากาศไม่หนาวจัด อุณหภูมิเฉลี่ย 21-36 องศาเซลเซียส¹

ทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรป่าไม้ อำเภอพนัสนิคม มีพื้นที่ที่ทางราชการประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ได้แก่ ป่าทำบุญมี – ปอทอง มีพื้นที่ประมาณ 170,625 ไร่ หรือ 273 ตารางกิโลเมตร (ปัจจุบันขึ้นอยู่กับกิ่งอำเภอเกาะจันทร์)

แหล่งน้ำ อำเภอพนัสนิคม ไม่มีน้ำไหลผ่านตัวอำเภอเลย จะมีบ้างเฉพาะลำคลอง เช่ คลองหลวง ไหลจากอำเภอบ่อทอง ผ่านตำบลเกาะจันทร์ ทำบุญมี นาเว็ก นาวังหิน หนองเหียง คลองสาธิตา ไหลผ่านตำบลนามะตูม บ้านช้าง กุฎโง้ง หน้าพระธาตุ ไปคลองชลประทาน (บรรยายสรุปอำเภอพนัสนิคม, 2549 : 2)

การคมนาคม

การคมนาคม ของอำเภอพนัสนิคม สามารถติดต่อกับจังหวัดอื่น อำเภอ และตำบลต่างๆ โดยใช้เส้นทางคมนาคม (บรรยายสรุปอำเภอพนัสนิคม, 2549 : 6) ดังนี้

1. ถนนสุขประยูร (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 315) ติดต่อกับจังหวัดชลบุรีและจังหวัดฉะเชิงเทรา
2. ถนนยุทธศาสตร์ (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 331)สายฉะเชิงเทรา-สัตหีบ
3. ถนนสายพนัสนิคม-หนองซาก ติดต่อกับอำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรีสำหรับการคมนาคมในอำเภอโดยทั่วไปมีถนนเข้าถึงตำบล หมู่บ้าน

¹ (แหล่งที่มา ศูนย์บริการข้อมูลอำเภอ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย www.amphoe.com.)

การสาธารณสุขโรค

อำเภอพนัสนิคม มีการบริการด้านสาธารณสุขโรค (บรรยายสรุปอำเภอพนัสนิคม, 2549: 7) ดังนี้การไฟฟ้า อยู่ในความรับผิดชอบของการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค มีไฟฟ้าบริการประชาชนทุกตำบล หมู่บ้าน การโทรศัพท์ มีโทรศัพท์ใช้ทุกตำบล การประปา อยู่ในความรับผิดชอบของการประปาสวนภูมิภาคให้บริการในเขตเทศบาล เมือง พนัสนิคม สำหรับหมู่บ้านต่างๆจะมีระบบประปาหมู่บ้านใช้ การไปรษณีย์โทรเลข มีที่ทำการให้บริการครอบคลุมทุกพื้นที่ของอำเภอ

ประชากร การปกครองและการเมือง

ประชากร อำเภอพนัสนิคม มีประชากรตามทะเบียนราษฎร จากการสำรวจเมื่อ ธันวาคม 2549 รวม 104,790 คน แยกเป็นชาย 50,935 คน หญิง 53,855 คน แยกเป็นในเขตเทศบาลรวม 12,273 คน เป็นชาย 5,593 คน หญิง 6,680 คน และนอกเขตเทศบาลรวม 92,517 คน เป็นชาย 45,342 คน หญิง 47,175 คน

การปกครอง มีรูปแบบการปกครองท้องถิ่น โดยแยกดังนี้

1. การปกครองท้องถิ่น แบ่งเป็น 19 ตำบล 185 หมู่บ้าน

2. การปกครองท้องถิ่น รูปแบบต่างๆ ดังนี้

2.1 เทศบาล 1 แห่ง คือเทศบาลเมืองพนัสนิคม

2.2 องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) 19 แห่ง คือ องค์การบริหารส่วนตำบลกุฎไฉน บ้านเชิด หนองขยาด ทุ่งขวาง นามะตูม หมอนนาง นาเร็ก หนองเหียง นาวังหิน หนองปรือ สระสี่เหลี่ยม หัวถนน ท่าข้าม โคกเพลาะ วัดโบสถ์ วัดหลวง หน้าพระธาตุ ไร่หลักทอง และบ้านช้าง

การเมือง ประกอบด้วย

1. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร อำเภอพนัสนิคม อยู่ในเขตเลือกตั้งที่ 3

2. สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด มีสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดเขตพนัสนิคม แบ่งเป็น 4 เขต รวมจำนวน 4 คน

โครงสร้างทางสังคม

ด้านการศึกษา การศาสนา การวัฒนธรรม ประเพณี

1.1 ด้านการศึกษา

อำเภอพนัสนิคม มีการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นทั้งภาครัฐและเอกชน ในระบบโรงเรียน จำนวน 62 โรงเรียน จำแนกตามสังกัด ดังนี้

สังกัดกรมอาชีวศึกษา	จำนวน	1	โรงเรียน
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชลบุรี เขต 2	จำนวน	53	โรงเรียน
สังกัดสำนักงานการศึกษาเอกชน	จำนวน	4	โรงเรียน

สังกัดกรมการศาสนา	จำนวน	1	
โรงเรียน			
สังกัดเทศบาล	จำนวน	3	โรงเรียน

1.2 ด้านการศาสนา

ประชากรส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาประมาณ 95.6 % นับถือศาสนาอิสลามประมาณ 2.8 % และศาสนาคริสต์ ประมาณ 1.6 % จำแนกสิ่งที่เป็นศาสนาสถาน ดังนี้

วัดในพุทธศาสนา	74	แห่ง
สำนักสงฆ์	5	แห่ง
ที่พักสงฆ์	2	แห่ง
มัสยิด	8	แห่ง
โบสถ์คาทอลิก	1	แห่ง
วัดร้าง	6	แห่ง

1.3 ด้านการวัฒนธรรม ประเพณี

อำเภอพนัสนิคม มีศูนย์วัฒนธรรมอำเภอ 1 แห่ง สภาวัฒนธรรมอำเภอ 1 แห่ง สภาวัฒนธรรมตำบล 19 แห่ง ประเพณีที่สำคัญ ที่ยึดถือมาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ งานประเพณีบุญกลางบ้าน ซึ่งจะมีขึ้นระหว่างวันที่ 1- 5 พฤษภาคม ของทุกปี และการทนายโจ๊ก (บรรยายสรุปอำเภอพนัสนิคม, 2549 : 3-4)

ประเพณีทำบุญกลางบ้าน

เป็นประเพณีเกี่ยวกับอาชีพเกษตรกรรมของชาวจังหวัดชลบุรี นิยมทำกันในช่วงฤดูฝน เมื่อเกิดความแห้งแล้ง ฝนไม่ตกตามฤดูกาล ประชาชนในชุมชนก็จะรวมตัวกันจัดพิธีการทำบุญเพื่อขอฝนท่ามกลางท้องนาเรียกชื่อกันว่า การทำบุญกลางบ้าน โดยจะกระทำพิธีติดต่อกันเป็นเวลา 3 วันและในแต่ละวันจะทำบุญเปลี่ยนสถานที่กัน 3 แห่งไม่ซ้ำกัน

พิธีการทำบุญกลางบ้าน เป็นพิธีกรรมที่เกิดจากความเชื่อตามหลักแห่งศาสนาพุทธแท้จริงดังจะเห็นจากการที่นิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาเป็นผู้ประกอบพิธี สวดมนต์เย็น และฉันอาหารในตอนเช้า นอกจากนี้ชาวบ้านผู้เข้าร่วมพิธีจะนำดินเหนียวซึ่งปั้นเป็นรูปคน และควายพร้อมอาหารคาวหวาน เหล้า กองทราย ดอกไม้ มาเรียงวางกันเป็นแถว 2 แถว อย่างสวยงามและเว้นระยะห่างพองามเพื่อให้คนเดินระหว่างแถวได้สะดวก

เมื่อเตรียมการพร้อมแล้ว จะมีการแสดงโดยสมมติผู้แสดงเป็น นกกา ส่งเสียงร้อง กา...กาทำท่าแย่งอาหารจากผู้คน แต่จะถูกขบไล่โดยผู้ร่วมพิธีกรรมคนอื่น ๆ ทำให้เกิดความสนุกสนานบันเทิงใจจากนั้นแล้วชาวบ้านทุกคนจะนำอาหารของตนมาเลี้ยงดูกันจนอิ่มหนำ และแยกย้ายกันกลับบ้าน (หนังสือเรียนท้องถิ่นของเรา ส 071 จังหวัดชลบุรี,)

1.4 หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

ที่	ชื่อผลิตภัณฑ์	สถานที่ตั้ง		
		หมู่ที่	ชื่อบ้าน/ชุมชน	ตำบล
1	จักสานไม้ไผ่	7	นากลาง	ไร่หลักทอง
2	น้ำพริก	7	ไร่	สระสี่เหลี่ยม
3	จักสานไม้ไผ่	-	เทศบาลพนัสนิคม	พนัสนิคม
4	ผลิตภัณฑ์จากสุกร/ปลา	5	ทุ่งขวาง	ทุ่งขวาง
5	ดอกไม้ประดิษฐ์จากเกล็ดปลา	2	กลาง	หน้าพระธาตุ
6	จักสานผ้าชีดาว	7	สวนกล้วย	นาวังหิน
7	จักสานไม้ไผ่ตะกร้าไก่	1	โพธิ์สัมพันธ์	หนองเหียง
8	จักสานเซรามิค	6	นาสูง	กุฎโง้ง
9	จักสานไม้ไผ่	2	ทุ่งใหญ่	บ้านช้าง
10	ขนมไทย	6	นามะตูม	นามะตูม
11	จักสานไม้ไผ่	5	เหนือบ่อกรู	หนองปรือ
12	จักสานไม้ไผ่	13	หนองโมก	นาเริก
13	ดอกไม้ประดิษฐ์ชูปยางพารา	4	หัวโคก	วัดหลวง
14	ส้มไก่	3, 8	แหลมเขา, ป่าแก้ว	หัวถนน
15	กึ่งกลาดำ	7	หัวไผ่	ท่าข้าม
16	กึ่งกลาดำ	7	โคกเพลาะ	โคกเพลาะ
17	น้ำพริกแกง	7	หนองขยาด	หนองขยาด
18	ขนมกง	6	วัดโบสถ์	วัดโบสถ์
19	ผลไม้ดินปั้น	2	หนองไทร	หมอนนาง
20	แชมพูดอกอัญชัน	1	โคน	บ้านเชิด

ตารางที่ 2.1 ชื่อผลิตภัณฑ์และสถานที่ตั้ง

ด้านเศรษฐกิจ

อำเภอพนัสนิคม โดยทั่วไปเป็นพื้นที่ราบสูงและที่ราบลุ่ม ราษฎรทั่วไปประกอบอาชีพทางการเกษตร ต่อมาได้มีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับสภาพการณ์ ครุฑเรือนทั้งหมด 17,353 ครุฑเรือน ครุฑเรือนเกษตรกร 11,000 ครุฑเรือน มีพื้นที่ทั้งหมด 275,396 ไร่ เป็นพื้นที่การเกษตร 135,087 ไร่ โดยใช้พื้นที่การเกษตรกรรมปลูกจริง ดังนี้

1.การเกษตร มีราษฎรประกอบอาชีพทางการเกษตร เช่น

1.1 ทำนาปี 70,253 ไร่

1.2 ทำไร่

- มันสำปะหลัง 35,659 ไร่
- สับปะรด 450 ไร่
- อ้อยโรงงาน 12,275 ไร่

1.3 ทำสวน

- พืชผัก 1,455 ไร่

การอุตสาหกรรมมีราษฎรประกอบการอุตสาหกรรมอยู่หลายรูปแบบเช่น อุตสาหกรรมในครัวเรือน อุตสาหกรรมขนาดเล็กและขนาดใหญ่ มีอยู่ประมาณ 173 แห่ง

1. การพาณิชย์ มีบริษัท ห้างร้าน สถานีน้ำมันเชื้อเพลิง สถานบริการ โรงแรม โรงพิมพ์ร้านค้าจำหน่ายสินค้าพื้นเมือง และร้านเบ็ดเตล็ด รวมประมาณ 1,600 แห่ง

2. การธนาคาร มีธนาคาร 8 แห่ง คือ ธนาคารออมสิน ธนาคารทหารไทย ธนาคารกรุงไทย ธนาคารกสิกรไทย ธนาคารกรุงเทพ ธนาคารกรุงศรีอยุธยา ธนาคารไทยพาณิชย์ และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร

3. การท่องเที่ยว

หอพระพนัสนิคม ตั้งอยู่กลางสระน้ำเทศบาล ตรงข้ามกับสำนักงานเทศบาลเมืองพนัสนิคมภายในเป็นองค์พระพนัสนิคมจำลอง สร้างเมื่อวันที่ 25 มกราคม 2517 ส่วนองค์จริงกรมศิลปากรอายุได้เมื่อ พ.ศ. 2474 พระพนัสนิคม เป็นพระพุทธรูปเก่าแก่ที่มีอายุประมาณ 1,200 – 1,300 ปี แกะสลักจากหินดำเนื้อละเอียด มาจากอินเดีย ประทับยืนบนหลังสัตว์ประหลาดที่สร้างจากจินตนาการรูปร่างคล้ายนก ดวงตาลมโปนโต แก้มเป็นกระพุ้ง จะงอยปากใหญ่จุ่มแข็งแรงปลายจะงอยปากจากบนลงล่างมีรูทะลุคล้ายกับจะเข้วนกระดิ่งได้ มีเขาทั้งคู่มิได้เป็นเกลียวงอเข้าหากันคล้ายเขาโค ตั้งอยู่เหนือตา ที่โคนเขามีหูสองหูอย่างหูโค มีปีกสองข้างใหญ่สั้นที่กำลังกางออก ขาทั้งสองข้างพับแนบทรงอก ยกเขี้ยวอย่างเท้าของครุฑที่กำลังเหินลม

วัดโบสถ์ ตั้งอยู่ริมถนนสายพนัสนิคม-จะเข้เชิงเทรา ตำบลวัดโบสถ์ โดยเดินทางจากสี่แยกพนัสนิคม ไปตามถนนสุขประยูร ประมาณ 6 กิโลเมตร เป็นวัดเก่าแก่ ภายในมีสระน้ำโบราณ ปัจจุบันกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแล้ว

วัดชุมแสงศรีวนาราม ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลหมอนนาง อยู่ห่างอำเภอฟันสนิม ผ่านตลาดทุ่งเหียงไปตามเส้นทางหลวงหมายเลข 3284 ประมาณ 13 กิโลเมตร แล้วเลี้ยวซ้ายไปตามถนนลูกรังอีก 2 กิโลเมตร เดิมวัดนี้มีชื่อว่า “วัดใหม่ยางงาม” จุดเด่นของวัดนี้คือ ศาลาการเปรียญที่ใช้เป็นที่ประชุมสงฆ์ และพิธีทางศาสนาที่ก่อสร้างโดยใช้ดินเผา มาประยุกต์เป็นรูปทรงทันสมัย ชื่อ “อาคารมาบุญครอง” และโบสถ์ที่มีภาพเขียนปริศนาธรรมที่น่าสนใจมาก

เมืองพระรถ เป็นกำแพงเมืองที่ก่อด้วยดินมาสระน้ำรอบกำแพงเมือง ตั้งอยู่ตำบลหน้าพระธาตุ

สระสี่เหลี่ยม เป็นศิลาแลงสี่เหลี่ยม มีน้ำตลอดปี ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลสระสี่เหลี่ยม

หอไตรวัดใต้ตันลาน เป็นหอเก็บรักษาพระไตรปิฎก และตำราต่างๆ ตั้งอยู่วัดใต้ตันลาน หมู่ที่ 9 ตำบลไร่หลักทอง

ภาพวาดผนังโบสถ์วัดใต้ตันลาน เป็นศิลปกรรมโบราณที่หาดูได้ยาก ตั้งอยู่วัดใต้ตันลาน หมู่ที่ 9 ตำบลไร่หลักทอง

รูปปั้นสัตว์ อยู่หมู่ที่ 12 ตำบลหนองเหียง

ผลไม้ปั้นดินเผา อยู่หมู่ที่ 7 ตำบลนาเร็ก

ค้างคาวแม่ไก่ อยู่หมู่ที่ 7 ตำบลวัดหลวง

หลวงพ่อติ้ว วัดหัวถนน อยู่หมู่ที่ 4 ตำบลหัวถนน

ตลาดจักสานเมืองพนัสนิคม ตั้งอยู่ที่บริเวณเกาะแก้วหลังตลาดสดเทศบาลเมืองพนัส-นิคม (ตลาดเก่า) ส่วนใหญ่เป็นการผลิตเครื่องใช้จำเป็นในครัวเรือน ซึ่งได้พัฒนารูปแบบให้เหมาะสมสำหรับเป็นเครื่องประดับได้ด้วย ปัจจุบันการตั้งศูนย์ส่งเสริมการจักสานด้วยไม้ไผ่ ตามโครงการพระราชดำริขึ้นที่บ้าน คุณปราณี บริบูรณ์ ข้างโรงเรียนอินทอชา มีการเปิดอบรมและฝึกให้มีความชำนาญตามหลักวิชาที่ถูกต้อง และมีเครื่องมือสมัยใหม่เข้ามาช่วย ทำให้ได้รูปแบบและสวยงามควบคู่กันไป ที่สำคัญมีการส่งไปจำหน่ายที่ ศูนย์ศิลปาชีพสวนจิตรลดาเป็นประจำ (บรรยายสรุปอำเภอฟันสนิม, 2549 : 8-9)

เครื่องจักสานเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านที่สำคัญอย่างหนึ่งของอำเภอฟันสนิม ดังคำขวัญของอำเภอฟันสนิมที่ว่า “พระพนัสดีคู่บ้าน จักสานคู่เมือง ลือเลื่องบุญกลางบ้าน ตำนานพระรถเมรี ศักดิ์ศรีเมืองสะอาด เก่งกาจการทายจัก” และนอกจากนี้หัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานพนัสนิคมยังถูกบรรจุเป็นหนึ่งในคำขวัญประจำจังหวัดชลบุรีที่ว่า “ทะเลงาม ข้าวหลามอร่อย อ้อยหวาน จักสานดี ประเพณีวิ่งควาย”

จากสภาพข้อมูลทั่วไปของอำเภอฟันสนิม ตั้งแต่ขนาด ลักษณะภูมิประเทศ ทรัพยากร- ธรรมชาติ สถานภาพทางการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม จะเห็นว่า “อำเภอฟันสนิม” มีความพร้อมที่จะเป็นเมืองเกษตร อุตสาหกรรม และสามารถรองรับการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล ขณะเดียวกันทางด้านแหล่งท่องเที่ยว ศิลปวัฒนธรรม ก็จะมี

ความพร้อมที่จะให้ผู้สนใจด้านประวัติศาสตร์ได้ศึกษาค้นคว้ารวมทั้งประชาชนยังอนุรักษ์ ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมของพื้นบ้านไว้อย่างเหนียวแน่น

หัตถกรรมพื้นบ้านของอำเภอพนสนิมคม จังหวัดชลบุรี

เครื่องจักสาน เป็นหัตถกรรมเก่าแก่ชนิดหนึ่งของมนุษย์ที่มีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์และพัฒนาเรื่อยมา แม้ในราชอาณาจักรไทย เครื่องจักสานก็ยังเป็นหัตถกรรมสำคัญที่เข้ามามีบทบาทในการดำรงชีวิตของประชาชนในสังคมเกษตรกรรมอย่างมาก เครื่องจักสานที่ผลิตขึ้นในราชอาณาจักรไทยนั้นมีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองต่างไปจากเครื่องจักสานในภูมิภาคอื่นของโลก ทั้งนี้เพราะกระบวนการในการสร้างสรรค์เครื่องจักสานของไทยนั้นมีความเกี่ยวเนื่องกับชนบประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ สภาพแวดล้อม และภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของชุมชนเป็นองค์ประกอบ กำหนดรูปแบบและกรรมวิธีอยู่เสมอ ดังนั้นเครื่องจักสานในท้องถิ่นต่าง ๆ ของไทยจึงมีใช้เพียงศิลปวัตถุที่สร้างเพื่อสนองประโยชน์ใช้สอยเท่านั้น หากแต่ “เครื่องจักสาน” เป็นหัตถกรรมที่เราสามารถอ่านสาระสืบค้นเรื่องราวที่แฝงเร้นอยู่ได้มากมายอย่างเช่น เครื่องจักสานพนสนิมคมหัตถกรรมจักสาน เป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวอำเภอพนสนิมคม จังหวัดชลบุรี โดยทั่วไปจะมีมูลฐานมาจากองค์ประกอบสำคัญ (หนังสือเรียนท้องถิ่นของเรา ส 071 จังหวัดชลบุรี.) ดังนี้¹

1. ความประสงค์ในการใช้สอย จะเป็นตัวกำหนดรูปทรงวัสดุของเครื่องจักสานดงจะเห็นได้จากเครื่องจักสานจำนวนมากมายที่ยังใช้สอยกันอยู่ในปัจจุบัน เช่น เครื่องจักสานประเภทที่ทำขึ้นเพื่อใช้จับดักสัตว์น้ำ เครื่องจักสานสำหรับใช้สอยในครัวเรือนประเภท กระบุง ตะกร้า กระเชอ ก่องข้าว กระติบ กระจาด ฯลฯ

2. คตินิยม ชนบประเพณีและวัฒนธรรมแต่ละท้องถิ่น เป็นองค์ประกอบสำคัญในการกำหนดรูปแบบเครื่องจักสานให้ตรงกับความต้องการของสมาชิกในชุมชน ซึ่งมีคตินิยมชนบประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่นเป็นกรอบกำหนดรูปแบบของเครื่องจักสานแต่ละชนิด

บริเวณอำเภอพนสนิมคม จังหวัดชลบุรีนั้นประชากรประกอบอาชีพทำนามาแต่อดีต และมีความถนัดในการทำเครื่องจักสาน เพื่อใช้ในครัวเรือนเช่นเดียวกับประชาชนในสังคมเกษตรกรรมส่วนใหญ่ของประเทศ แต่ชาวพนสนิมคมมีความถนัดเป็นพิเศษในการทำเครื่องจักสานไม้ไผ่ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องจักสานสำหรับใช้สอยในครัวเรือน หรือเครื่องมือในการทำเครื่องจักสานเพื่อการใช้สอยของชาวพนสนิมคมยังมียกกันอยู่ทั่วไป แต่มิได้กระทำเพื่อซื้อขายอย่างจริงจังจนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2521 นายจรรวย และ นางปราณี บริบูรณ์ ได้ริเริ่มตั้งกลุ่มพนสนิมคมขึ้น เพื่อฟื้นฟูหัตถกรรมจักสานของพนสนิมคม และเพื่อสอนการจักสานให้กับเยาวชนที่มีความสามารถให้

¹ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. **หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.) จำกัด, 2541: 93-95)

สามารถสืบต่องานจักสานของพนัสนิคมไว้ นอกจากนี้การฟื้นฟูงานจักสาน ยังช่วยให้ประชาชนมีอาชีพรองรับเป็นรายได้ให้กับตนเองและครอบครัวด้วย

หัตถกรรมจักสาน จะใช้ไม้ไผ่นำมาสานในรูปแบบต่างๆ และนำส่งออกจำหน่ายทั่วไป ต่อมาได้ประยุกต์และพัฒนาการทำให้เป็นหลายรูปแบบ ปัจจุบันยังดำรงรักษาไว้เช่น กระเป๋าถือ ตะกร้า พัด ฝาชี และอื่นๆ ในที่นี้ ขอยกตัวอย่าง ครูด้า ชุตตะกร้าลายดอกแกน 6 เหลี่ยมมกล่องใส่กระดาด

1. ครูด้า วัสดุที่ใช้ไม้ไผ่พื้นบ้านสานลายครุ ซึ่งเป็นของเก่าใช้เส้นยืนทึบชิดกัน เดิมใช้ชันยาเอาใส่หน้า ปัจจุบันไม่ใช้ชันยา เพียงย้อมสีที่ใช้ทาเฟอร์นิเจอร์ ประโยชน์ใช้ตั้งโชว์ จักดอกไม้ประดับ หรืออื่นๆ ระยะเวลาที่ผลิต 4 วัน ราคา 300 บาท

2. ชุตตะกร้าลายดอกแกน 6 เหลี่ยม กระเป๋าถือ มกล่องใส่กระดาด วัสดุที่ใช้ ไม้ไผ่พื้นบ้านสานตามพิมพ์ไม้ โดยขึ้นตาเป็นชะลอมก่อน ใช้วิธียอนดอกเช่นเดียวกับวิธียอนดอกพิกล ประกอบรูปทรงด้วยหวาย ใช้สีย้อมไหมอย่างดี ประโยชน์ใช้ตั้งโชว์ ใส่กล่องเอนกประสงค์ ใส่เงิน ใส่กระดาด ระยะเวลาที่ผลิต 1 เดือน ต่อ 1 ชิ้น ตะกร้า 3 ใบ 4,500 บาท

3. กระดังซ้อนกระจาด ไม้ไผ่พื้นบ้านเป็นของดั้งเดิม ปัจจุบันยังผลิตกันอยู่ทั่วไปตามหมู่บ้าน ใช้สีย้อมอย่างดี ทาน้ำมัน-วานิชทับ ประโยชน์ใช้สอยเอนกประสงค์ ระยะเวลาที่ผลิต 3 วัน ราคา 250 บาท

คุณปรานี บริบูรณ์ ได้ให้ความสำคัญในการผลิตเครื่องจักสานพนัสนิคม ในรูปแบบใหม่ๆ อีกหลายชนิด ทั้งลวดลาย อายุการใช้งาน และสีที่ย้อมติดทนทาน ไม่ลอก ไม่เป็นรา และมอดไม่กัดกินอีกด้วยเครื่องจักสานพนัสนิคม นับเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านสำคัญประเภทหนึ่ง ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีประชาชนจำนวนมากไม่น้อย หลายครอบครัวมีฐานะครอบครัวเป็นอยู่ที่ดีขึ้นเนื่องจากการเสริมรายได้ให้แก่ชาวพนัสนิคมอีกทางหนึ่งด้วย ดังคำกล่าวว่า **“พักนา วางงาน จักสาน ได้เงิน”**